Brieven uit de oorlogsjaren aan Theun de Vries

Simon Vestdijk

bezorgd door Theun de Vries

bron

Simon Vestdijk, *Brieven uit de oorlogsjaren aan Theun de Vries* (ed. Theun de Vries). Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag 1968

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vest002thvr01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. LITERATUUR MUSEUM

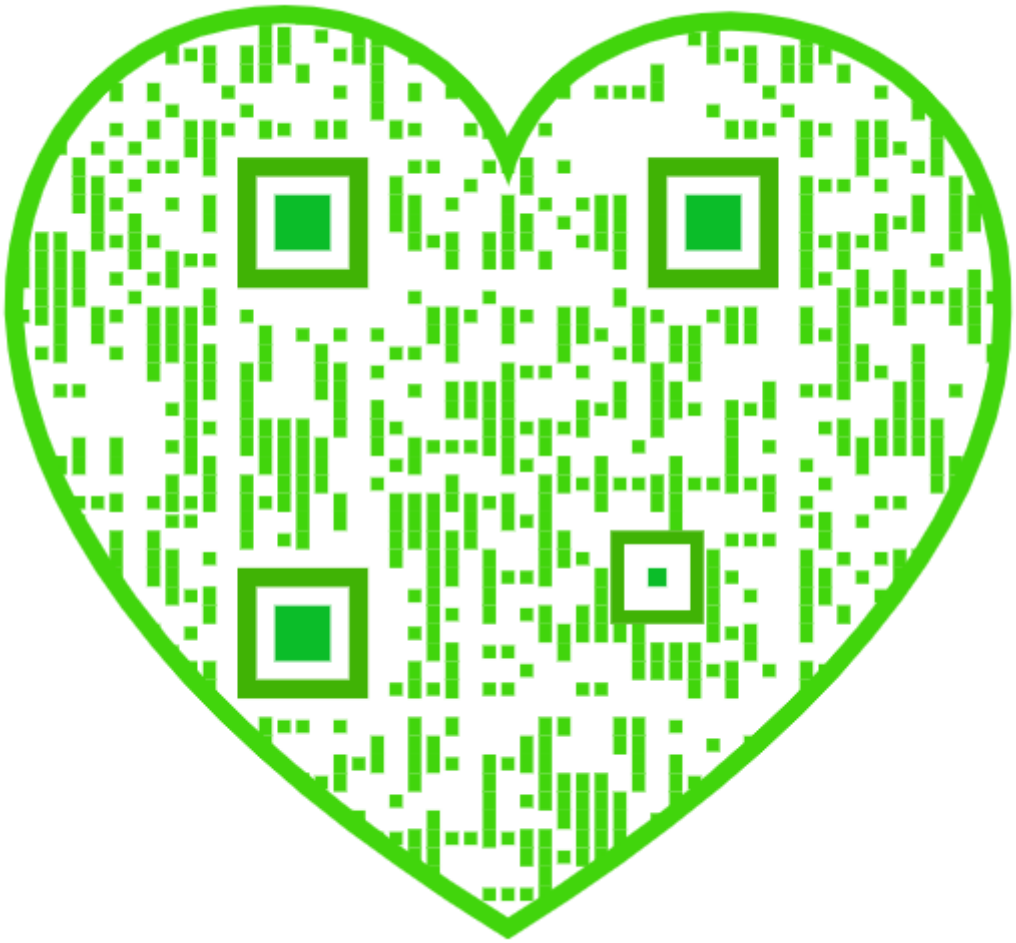

foto: E. van Moerkerken
S. Vestdijk in 1939

foto: Eva Besnyö
Theun de Vries in 1940

Inleiding

In 1936 besprak ik voor de VARA-mikrofoon in een letterkundige uitzending de gedichtenbundel *Kind van stad en land* door S. Vestdijk. Vestdijk was toen de in de volle glans van zijn gewapend talent opgekomen, niet eens meer zo jonge auteur van verzen, romans, novellen en studies - een veelzijdige kunstenaar die zowel frappeerde door de eruptieve vruchtbaarheid van zijn talent als door een nieuwe, oorspronkelijke, rusteloze gedachten-arbeid verradende toon. De hele figuur van de schrijver week qua vorm en inhoud af van de vitalistische en neo-zakelijke stromingen die destijds opgeld deden, anderzijds vertegenwoordigde Vestdijk - ondanks zijn redakteurschap van het blad - ook weer niet de ‘Forumstijl’ in zijn volstrektheid. Hij had, zoals hij ergens in de hierna volgende brieven zegt, een typische positie ‘tussen de partijen’, een heel eigen stelling, betrokken, die het ook mogelijk maakte dat juist tussen hem en mij een langdurige briefwisseling ontstaan kon.

Zijn figuur, kortom, fascineerde mij zoals ze velen fascineerde. Mijn radiobespreking van de bovengenoemde bundel getuigde van die bewondering en waardering, en ik had, toen ik de bespreking als artikeltje in het maandblad De Stem publiceerde, een afdruk daarvan aan de dichter gezonden, die mij zeer heus antwoordde. Het was het begin van een kennismaking die, traag ingezet, kort vóór maar vooral in de oorlogsjaren tot een hoogst aktieve uitwisseling van gedachten zou leiden. Deze konfrontatie werd uiteraard in de hand gewerkt door de verbondenheid, die er in de bedreigde jaren van de Duitse bezetting tussen alle anti-fascistische Nederlanders bestond. De vriendschap tussen S. Vestdijk en mijn persoon vond ongetwijfeld mede uitdrukking in tamelijk regelmatige bezoeken van mijn kant aan Doorn, waar Vestdijk zich in 1939 vestigde en sindsdien verblijft; maar de voorliefde van Vestdijk voor teruggetrokkenheid en het feit, dat ik mij na juni 1941 op allerlei adressen in Midden- en West-Nederland schuil moest houden voor de vijand, maakte naast de persoonlijke ontmoetingen vooral de dialoog per brief noodzakelijk. En de post in de oorlogsjaren werkte door.

De brieven, door Vestdijk aan mij gericht, zijn door mij bewaard; de mijne heeft hij in verschillende etappes, de laatste definitief na mijn arrestatie door de Landwacht in de zomer van '44 om begrijpelijke redenen vernietigd. Men kan dit feit vandaag natuurlijk betreuren; gezien vanuit de bezettingswerkelijkheid en Vestdijks eigen, niet onbedreigde positie - die uit de briefwisseling blijken zal - doet het feit niet vreemd aan. Het ontbreken van mijn brieven heeft de korrespondentie van twee auteurs, die elkaar ondanks (nog altijd) sterk divergerende levensopvattingen in de bezettingstijd zeer na gekomen waren, tot een wat eenzijdige aangelegenheid gemaakt. Natuurlijk niet geheel en al: in de brieven van S. Vestdijk vindt men, afgezien van de echo van de doorstane jaren, uiteraard die van mijn brieven terug. Zij blijven echter in de eerste plaats bepalend voor de persoon van de korrespondent en niet in 't minst voor zijn werk: een onbedoeld kommentaar, dat m.i. over de afstand van een kwarteeuw wint aan

kuriositeit en waarde. Als materiaal voor een toekomstige wetenschappelijke biograaf van S. Vestdijk heb ik ze elders bestemd als ‘kartons voor een portret’, en tevens als illustratiemateriaal voor bepaalde stemmingen en stellingen van onze veelzijdigste hedendaagse schrijver een bescheiden bloemlezinkje uit deze brieven gegeven, als voorspel tot een reeks gesprekken, die ik in de eerste dagen van 1968 met Vestdijk heb gevoerd en opgetekend.[1]

Om al deze objektieve alsook subjektieve redenen zijn de brieven hier thans in hun volledigheid gebundeld en gepubliceerd in de serie Achter het Boek, een voor dit doel vrijwel ideale dokumentenreeks. De volledigheid moet men aldus verstaan, dat zij zich uitstrekt tot de hier gepubliceerde teksten in hun integrale vorm; de schrijver van de brieven heeft daartoe royaal meegewerkt, en de uitgever is hem daarvoor van harte erkentelijk. De brieven, die ik met Vestdijk wisselde vóor hij zich te Doorn vestigde - een 4-tal - alsook die van na de bevrijdingsmaand, mei 1945, zijn in deze bundeling niet opgenomen.[2] Tot de volledigheid mogen ook de enkele brieven gerekend worden, die Vestdijks onvergetelijke huisgenote en trouwe vriendin, mevrouw Ans Koster-Zijp, tijdens Vestdijks internering als gijzelaar tot mij richtte. Zij houden de vitale draad van onze gedachtenwisseling als 't ware namens hem vast, tot aan het ogenblik waarop de (brief)schrijver zelf de pen weer in ‘vrijheid’(!) voeren kon.

De meeste van deze epistels uit de omineuze bezettingstijd spreken voor zichzelf; noodzakelijk was uiteraard kommentaar t.a.v. personen of bepaalde situaties. De brieven 60, 61 en 70, die in hoofdzaak handelen over Vestdijks denkbeelden, samenhangende met zijn studie *De toekomst der religie* en die blijk geven van een uitgebreid briefdebat, zodat zij zelfs de omvang krijgen van een essay, heb ik niet van aantekeningen voorzien. Kontroversen en standpunten blijken uit de tekst zelf; een oprakeling van mijn argumenten zou teveel plaatsruimte vergen. De lezers van deze brievenreeks mogen het mij tenslotte ten goede houden, dat ik hier en daar uitvoeriger over mijzelf spreek; als altera pars van de relatie, die de hele briefwisseling doortrekt, kan ik op bepaalde punten moeilijk in de schaduw blijven.

Voorjaar 1968

THEUN DE VRIES

1 Theun de Vries. Hernomen konfrontatie met S. Vestdijk; brieffragmenten en gesprekken. Amsterdam, 1968. (Floretreeks.)

2 De originelen bevinden zich tot en met de brief van 18-11-'47, waarna een lange pauze in de korrespondentie intreedt, onder beheer van het Nederlands Letterkundig Museum, 's-Gravenhage.

S. Vestdijk, brieven uit de oorlogsjaren aan Theun de Vries

1 [briefkaart]

Doorn 31-7-'39
Zeer Geachte Heer de Vries,

Uiteraard ga ik geheel accoord met uw voorstel.[1] Ook mij lijkt *H.f.*,[2] om te vertalen, geen ongeschikt specimen; het is een van de minst 'Hollandsche'. Ik hoor t.z.t. dan wel over de afloop, en zie gaarne een ex. of overdruk tegemoet.

Met vr. gr., uw
S. Vestdijk
Parklaan 6 Doorn

2

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]
[Parklaan 6]
Doorn 12-9-'39
Zeer Geachte Heer De Vries,

Met veel genoegen las ik uw stuk over *Lier en Lancet* .[3] Er staan uitstekende dingen in, en het zou mij spijten wanneer u er mee 'zitten' bleef!

Voor een tijdschrift is het misschien wat lang, - in *Gr. Ned.* plaatsen wij trouwens nooit artikelen of kritieken over redacteurs, - maar bestaat de mogelijkheid niet om het, eventueel in vereeniging met het stuk, dat u vroeger in *De Stem* over mij publiceerde,[4] als boekje uit te geven? B.v. bij Stols, Boucher, of van Loghum Slaterus? Het zou jammer zijn, wanneer u al dit werk voor niets had gedaan. Juist als principieële bestrijding - bij alle waardeering - vind ik het zeer geslaagd. Het is waar, dat de 'sociale' zin bij mij vrijwel geheel ontbreekt; ik heb hier verder geen last van, maar geef graag toe, dat dit tegenover sommige problemen een handicap kan worden. Met sommige van uw opmerkingen, ook waar die slechts zijdelings in verband staan met de hoofdstrekking van uw betoog, ben ik het geheel eens; zoo over het begin van het Kafka-essay, dat mij zelf óok niet beviel. Ik had hier al erg op 'gewerkt', en daar ik haast had om met Kafka zelf te beginnen, liet ik het maar verder zoo. Op andere plaatsen weer geloof ik, dat u

1 Uit mijn kontakten met het in Moskou uitgegeven tijdschrift Internationale Literatur-Deutsche Blätter en hun redakteur, Johannes R. Becher, was het plan geboren om ook werk van Nederlandse auteurs in dit blad meer bekendheid te geven. Ik had o.a. aan Becher voorgesteld om Vestdijks verhaal *Homerus fecit* (uit *Narcissus op vrijersvoeten*) op te nemen. Door de oorlogshandelingen in Polen is de novelle waarschijnlijk nooit bij de redaktie beland.
2 H.f. = *Homerus fecit*.
3 Bedoeld is *Uiteenzetting met Vestdijk* , eerst verschenen in De Stem, later opgenomen in mijn essaybundel *Vox humana* (1941).
4 Bedoeld is de bespreking van *Kind van stad en land* (De Stem, jrg. 1936).

mijn bedoeling niet heelemaal begrepen hebt (wat natuurlijk ook aan een al te summiere formuleering mijnerzijds kan liggen), b.v. uw kritiek op het begin van het Robinson-essay, waar ik *niet* als *feit* stel, dat 'uitnemende poëzie bestaat', etc., maar dat '*wij gelooven*, dat uitnemende poëzie bestaat ...', - een *psychologisch* feit dus, waaraan naar mijn meening geen twijfel mogelijk is. De poëzie van Slauerhoff *is* toch zeker beter dan die van van Geuns? De Platonische Idee in dit verband is niets anders dan een projectie, of een vertaling, van deze zekerheid. Overigens wil ik graag toegeven, dat ik als 'burgerlijk auteur' wel met een zekere mate van platonisme besmet zal zijn, maar ik probeer er toch altijd zoo kritisch mogelijk tegenover te staan, en het geheel als psychologisch verschijnsel te behandelen. Deze problemen spelen een belangrijke rol in het boek over Verwey, waaraan ik op dit oogenblik de laatste hand leg.[5]

Met dank, en vriendelijke groeten,
uw S. Vestdijk

P.S. Het essay[6] stuur ik u als drukwerk.

3 [briefkaart]

Doorn 8-2-'40

Zeer Geachte Hee De Vries,

Eerst over uw novelle,[7] waarover ik u eigenlijk al vroeger had willen schrijven. Ik kreeg hem van Van Nijlen toegestuurd, die er *tegen* was. Hoewel ik hem niet tot uw beste werk vond behooren, was ik er toch vóor; maar nu moest hij naar Z.A., om door Gr[eshoff] behandeld te worden! Misschien kunt u eens een gracht verder, bij Holkema en Warendorf, informeeren hoe het ermee staat. De kans, dat hij alsnog aangenomen wordt, is niet zoo gering, daar ik op de envelop, ondanks voorbehoud, een aanbeveling had gezet. Achteraf gezien was 't beter geweest, wanneer ik mij in dit geval met v. N. had verstaan; dat kan men wel even doen, bij wijze van uitzondering.

Wat H.f. betreft, hiervan heb ik hier alleen het oorspronkelijke M.S., in cahier(s); daar heeft u dus niets aan. En overgetikt wordt ten dezen huize al zoo verschrikkelijk veel. Ook vrees ik, dat de Russen momenteel, in den eersten tijd nog, heel veel andere zaken aan 't hoofd hebben.

Enfin, ziet u maar eens.
Vr. gr., uw
S. Vestdijk
Parklaan 6 Doorn

5 *Albert Verwey en de Idee* (Rijswijk, 1940).
6 Welk essay V. hier bedoelt, kan ik niet achterhalen.
7 Daar ik indertijd weinig of geen novellen schreef, vermoed ik dat het een romanfragment betreft, waarschijnlijk uit *Wilde lantaarns* .

Stofomslag, ontworpen door R. Snapper

4

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]
Doorn 18-7-'40
Zeer Geachte Heer De Vries,

Het zal mij veel genoegen doen u eens te ontmoeten. Tot 1 Aug., en ook nog in Aug., ben ik echter erg bezet met afspraken en logeerpartijen hier. Wanneer u in September of October zoudt willen komen, past mij dat beter. U moet dit beslist doen; schrijft u dan even wanneer u komt, ik ben bijna altijd thuis.

De Russische vooruitzichten, hoe onzeker ook, vind ik belangwekkend genoeg. Ook mijn nieuwe roman, *Rumeiland* , die op Jamaica in de 18e eeuw speelt, is misschien wat voor een vertaling; ik doe al mijn best voor Duitschland, bij den uitgever die *Das fünfte Siegel* bracht. Het is een soort 'piratenroman' (waar geen piraat in optreedt overigens), met nogal wat critiek op het Engelsche karakter, speciaal de Engelsche hypocrisie. Dit overigens geheel ongewild, want tijdens het schrijven heb ik meer aan de Hollandsche hypocrisie gedacht; maar zooals de conjunctuur nu is, heb ik er niet het minste bezwaar tegen, dat de 'tendenz' in die richting wat wordt aangedikt, bij een eventueele vertaling, in het prospectus b.v. Wanneer u er eenigen invloed op kunt uitoefenen t.z.t., zou het prettig zijn, wanneer Het vijfde Zegel direct uit het Hollandsch vertaald werd. De Duitsche vertaling is niet al te best, en ik vrees, dat er, over 2 schakels, te veel verloren gaat. De *zwarte ruiter* vind ik zelf voor 'bestelwerk' ook nogal geslaagd.[8] De 'idee' ervan is opzettelijk duister gehouden, maar op zichzelf eenvoudig genoeg, en meer te zoeken in min of meer traditioneel magisch romantische dan in modern pathologische richting: de 'zwarte ruiter' is een 'product' van den 'ik' *en* van den heer Raecke; maar doordat deze twee 'magiërs' (of eerder mediums') vijandig tegenover elkaar staan, loopt de boel mis: 'witte' magie wordt 'zwarte' magie, en de dochter valt eraan ten offer. Maar alles is natuurlijk ook op te vatten als een zinsbegoocheling van de 'ik'. Het was mij trouwens meer om de 'sfeer' te doen dan om de uitlegging.

Uw laatste Wiarda-novelle[9] las ik met veel genoegen. Van een bespreking in het Hollandsche Weekblad zal wel niets meer komen. Wanneer u mettertijd nog eens iets voor *Gr. Ned.* heeft, houd ik mij aanbevolen; liefst een niet al te lange novelle, of romanfragment. De novelle, die u inzond, heeft u waarschijnlijk teruggekregen; ik stemde ervoor. Wanneer u weer iets inzendt, - op verzoek van mij dus, - kunt u verzekerd zijn van plaatsing.

In den geest van *Homerus fecit* schrijf ik waarschijnlijk binnenkort een roman (over de Aktaionmythe), - misschien óok iets voor Rusland? Maar dit is dan toekomstmuziek in dubbele beteekenis!

8 *De zwarte ruiter* was V.'s bijdrage tot de Prominentenreeks, die de uitgeverij L.J. Veen onder red. van Johan van der Woude publiceerde en waarvoor ik zojuist mijn *Wilde lantaarns* geschreven had.
9 Bedoeld is *De freule* (Arnhem, 1940).

Men had mij gezegd, dat u naar Amerika gevlucht was, - een van de vele ‘geruchten’, waarmee men tijdens en na den oorlog gedwongen was zijn geest te voeden. Het leek mij a priori onwaarschijnlijk, in verband met de politieke constellatie, die u voorshands gunstiger gezind is dan mij b.v. Overigens ben ik niet meer zoo pessimistisch als de eerste dagen.

Met vr. gr.,
geheel uw
S. Vestdijk.

5

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]

Doorn 4-11-'40

Beste De Vries,[10]

Wij hebben het plan gevormd, om in Februari een ‘Dostojewski-nummer’ te geven, waarin dan ook het stuk van De Leeuw[11] opgenomen zou worden. Voel jij er iets voor om over D. als figuur te schrijven? Dus een algemeen overzicht, ook met belichting van wat D. voor ons beteekent. Een pag. of 15. Ik hoop, dat je het doen wilt, want anders zouden we bij prof. van Wijck moeten aankloppen. Of weet jij een beter? Zelf wou ik, iets korter, schrijven over het schuldprobleem bij D.; over dit onderwerp zou jij dan niet te veel moeten uitweiden, evenmin als over de verhouding tot Tourgenieff.

Schreef ik je al, dat ik je Stevenson-vertalingen[12] allemaal neem? In een speciaal nummer met enkele andere vertaalde gedichten, in den loop van '41.

Met hart. gr., je
S. Vestdijk.

6 [briefkaart]

Doorn 6-11-'40

Beste De Vries,

Dank voor je bereidwilligheid.[13] Ik twijfel er niet aan, of het zal heel goed bruikbaar zijn. ‘Politiek’ moet uiteraard lichtelijk vermeden worden. Ik vergat je nog te zeggen, dat het stuk 15 *tijdschrift*bladzijden mag bedragen, d.i. ongeveer 360 woorden per bladzijde. Zelf ben ik zoo juist klaar gekomen met het stuk over 't ‘schuldprobleem’.

10 Uit de aanhef van de brief blijkt dat de persoonlijke kennismaking tussen V. en mij inmiddels plaatsgevonden had.

11 Mr. A.S. de Leeuw (1899-1943?), voorm. red. van het door de Duitse bezetters verboden Volksdagblad en het maandblad Politiek en Cultuur, een van mijn beste vrienden, was zich na de kapitulatie gaan toeleggen op het schrijven van essays, waarbij hij zich vooral bezighield met studies voor een boek over Dostojewski. Als Jood en bekend communist publiceerde hij zijn stukken onder de deknaam D.T. Spronk.

12 Het betrof hier door mij vertaalde gedichten van R.L. Stevenson, een auteur die Vestdijk en ik beiden zeer waardeerden.

13 ‘Bereidwilligheid’ om een artikel over Dostojewski te schrijven (zie voorgaande brief).

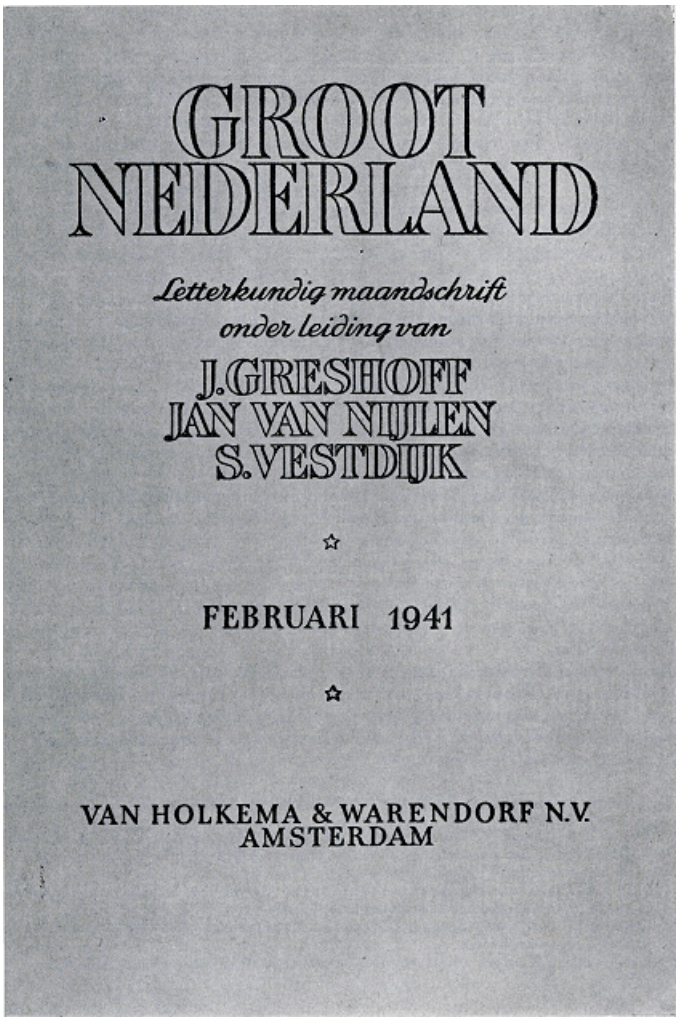

Het Dostojewski-nummer

Over de kwestie-Criterium[14] kan ik je wel even inlichten. Hoornik schreef mij, dat jij en Binnendijk de bespreking hadden aangevraagd en of ik 'voorkeur' had. Nu was dit voor mij een moeilijk geval; tenslotte schreef ik H. terug, dat jij tot dusverre getoond had meer contact met mijn werk te hebben, maar dat Binnendijk als 'philosoof', misschien meer contact zou hebben met Verwey in den ideëelen inslag van zijn poëzie, hetgeen mij in dit geval wel gunstig leek. Ik weet niet, of dit heelemaal juist is, maar ik moest toch *iets* zeggen, en blijkbaar hebben ze het boek naar B. gestuurd. Wanneer ze jou de bespreking al *beloofd* hadden, wordt het geval natuurlijk eenigszins anders! Enfin, ik zou het me maar laten aanleunen ...

Hart. gr. van je
S. Vestdijk.
Parklaan 6 Doorn

7 [briefkaart]

Doorn 26-11-'40

Beste De Vries,

Wanneer ik half December je stuk had, zou dit wel erg prettig zijn. Er is n.l. nog een vierde gegadigde opgedoken, die over Stawrogin wil schrijven, en we kunnen pas uitmaken of hier plaats voor is, wanneer we de andere artikelen in ons bezit hebben. In mijn stuk heb ik den inhoud vermeld van *De eeuwige echtgenoot*. Doe jij dit dan *niet*, - of kort. Dit is de eenige 'beperking' ...

Vrijers om Fokje [15] wil ik graag voor *Gr. N.* aanhouden. De lengte is helaas een bezwaar om het in éénen te plaatsen (we hebben, meestal, niet meer dan 80 pag., waarvan nog 16 afgaan voor kronieken en 20 voor den roman), en ik vraag mij af, of dit stuk, toch reeds een fragment, wel geschikt is om in tweeën gesplitst te worden. Het zal in het tijdschrift zeker 30 pag. bedragen. Wanneer er nu 10 pag. afgaan, zouden wij geholpen zijn. Vind je goed, dat ik het eens bekijk en je over eenigen tijd dan meld welk gedeelte naar mijn meening het best zou kunnen vervallen of eventueel samengevat worden in een paar regels? Je kunt dan nog altijd zien wat je doet. Je begrijpt onze moeilijkheden, niet waar? Een tijdschriftnummer *moet* een zekere variatie vertoonen. Tot ziens. Met hart. gr.,

je
Vestdijk
Parklaan 6 Doorn

8 [briefkaart]

Doorn 29-11-'40

Beste De Vries,

Ik hoop werkelijk, dat je ons niet in den steek laat! Zooals je weet heb ik niemand anders, en die vierde man, D.A. de Graaf, zou *alleen* over de figuur van

14 De 'kwestie' betrof een recensie-ex. van Vestdijks inmiddels verschenen *Albert Verwey en de Idee* . Mijn bespreking ging nu naar De Gids, waar men ze weigerde (zie brief 12). Hierna verscheen ze in Den Gulden Winckel onder de titel *Op jacht naar kristal* (juni/juli 1941).

15 'Friese' novelle, later opgenomen in *De tegels van de haard* (Arnhem, 1941).

Stawrogin schrijven in verband met Fr. en Eng. literatuur!! En het is nog de vraag of hij 't doet! *Ik reken dus op je*. Uiterlijk Kerstmis, zullen we er dan van maken. Ik kwam intusschen ook al tot de overtuiging, dat ik 'Fokje' beter intact kan laten. Ik houd het graag aan, en kan het in ieder geval eind volgend jaar plaatsen, als de roman afgeloopen is. Stuur dan voor dien tijd nog iets korters, dan plaats ik dat eerder.

Met hart. gr., je
S. Vestdijk.
Parklaan 6 Doorn

9 [briefkaart]

Doorn 2-12-'40

Beste De Vries,

Zoo juist ontving ik het stuk van De Graaf, dat *vier* pagina's bedraagt, en dus, de inhoud nu nog daargelaten, volmaakt onvoldoende is om jouw artikel te vervangen. Dus .... Ik wou je nog schrijven, dat je maar niet te veel voorstudies maken moet. Mij dunkt, een gewone biografie, b.v. van zijn dochter (maar er zijn wsch. betere, die ik echter niet ken), is volmaakt voldoende als uitgangspunt voor je persoonlijke beschouwingen. Nu De Graaf zoo kort blijft, kun je wel iets óver de 15 pag. je vlucht nemen. Liever *niet minder*.

Met hart. gr., je
S. Vestdijk.
Parklaan 6 Doorn

10 [briefkaart]

Doorn 17-12-'40

Beste De Vries,

Dank voor de toezending van je critiek,[16] die ik met bijzonder veel genoegen las. Opmerkingen heb ik niet, tenzij dan misschien wat de 'qualitatieve' verandering in de 'antithetische' methoden betreft. Dit qualitatieve is neergelegd in die *andere* methoden ('specificeerende' en 'evolueerende') en wordt eigenlijk voortdurend stilzwijgend toegepast. Eventueel zou je dit er nog bij kunnen zetten. Overigens ben ik het met je critiek op deze methoden grootendeels eens. Mijn tegenwoordige (of misschien zelfs toenmalige) standpunt is: *als* een structuur aangetoond moet kunnen worden, dan *zoo*, - maar *zoo* waarschijnlijk *ook* niet! Las je mijn verweer tegen de critiek in de N.R.C., in *Groot Nederland?*

Johan v.d. Woude schreef mij, dat hij *Rumeiland* voor *De Gids* had aangevraagd. *Aktaion* is al een poos klaar en begint nu in Jan. in *Gr. Ned.* te loopen. Kun je me niet eens een doorslag, of proeven, of zooiets, sturen van je Babylonischen roman?[17] De L. stuurde nog een stuk over D[ostojewski], dat we later zullen plaatsen. Ik ben benieuwd naar jouw studie!

Met hart. gr., je
S. Vestdijk
Parklaan 6 Doorn

16 Mijn bespreking van *Albert Verwey en de Idee* (zie brief 6).
17 Bedoeld is *Sla de wolven, herder!* waaraan ik sinds 1939 werkte (verschenen in 1946).

11 [briefkaart]

Doorn 30-12-'40
Beste De Vries,
Hartelijk dank voor je studie, die nog mooi op tijd is en *zeer* geschikt om het Dost.-nr. te openen. Vooral de nadruk, die je op de D's 'listigheid' legt lijkt mij zeer geslaagd. (om maar één punt te noemen).

Wanneer ik aanleiding heb tot opmerkingen over je roman,[18] - men kan nooit weten ...., - zal ik je die zeker laten weten. Ik ben momenteel verhuisd van Griekenland naar Weulnerdam (= Leeuwarden), waar het vervolg op 'Ina Damman' zich afspeelt.

Het geeft nogal speciale moeilijkheden, omdat ik veel meer 'bedenken' moet dan in de voorafgaande romans, maar dat heeft ook weer zijn charme.

Hart. gr. en een gelukkig '41, van ons beiden,
je
S. Vestdijk.
Parklaan 6 Doorn

12

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]
Doorn 20-1-'41
Beste De Vries,

Tegelijk hiermee stuur ik je je roman terug. Ik las het met veel genoegen en krijg niet den indruk, dat het resultaat zoo bijzonder ver ten achter staat bij wat je voorzweefde. Opmerkingen heb ik niet, of het moest dan deze zijn, die zich aansluit bij je eigen opmerking over het 'lyrisme' dat je vermijden wilde, en waarin je naar mijn meening op sommige plaatsen niet geheel geslaagd bent. B.v. dadelijk al de eerste twee regels van het Eerste Deel: 'Bezeten hanen ...' etc. Dat is literair natuurlijk volkomen verantwoord; maar juist voor het *begin* van een epos vind ik het wat te 'mooi'. Dergelijke verfraaiingen doen het heel goed midden in een alinea b.v., maar niet hier, waar de hanen in kwestie haantje de voorste zijn ... Zoo ook het begin op pag. 23 en het begin van de alinea op pag. 26. Het lijkt dan of je een lyrische gangmaker noodig hebt om episch op gang te komen. Je poëtisch verleden? Een zeer *goede* inzet is b.v. die van het Derde Deel: 'Wanneer de herder ...' etc. In elk geval: succes met de rest!

De Gids-kwestie[19] is niet veel aan te doen, vermoed ik. Nijhoff heeft zoo juist veel moeite gedaan om een groot gedicht over De Vliegende Hollander in De Gids te krijgen, hetgeen gelukt is, zoodat ik speciaal tegenover hém wel van eenige dankbare bescheidenheid moet doen blijken, d.w.z. in casu dan maar moet zwijgen over het Verwey-refuus, dat jou (en indirect mij) trof.

Zoo juist beëindigde ik mijn 'Weulnerdammer' boek over Anton W., die nu, voorgoed genezen van Ina Damman, naar Amsterdam kan gaan om te stedeeren.

18 Zie voorgaande brief.
19 De weigering van mijn stuk over *Albert Verwey en de Idee* door de Gids-redaktie had mij Vestdijk doen verzoeken bezwaar tegen die beslissing aan te tekenen.

Ik zou dan b.v. De Leeuw kunnen laten optreden![20] Ik zoek nog een uitgever voor de heele serie. En dan wacht mij verder veel vertaalwerk: een Poe-vertaling voor 'Contact' en een Shakespeare-vertaling voor Holkema en Warendorf,[21] als dat tenminste doorgaat. Ze willen de heele Shakespeare laten vertalen door dichters min of meer van onze generatie. Ik doe 't uitsluitend voor de centen, en zou er wel één per jaar kunnen(?), althans willen vertalen, en begin met de Hamlet. Is het niets voor jou? De betaling is niet slecht. Stel je eventueel in verbinding met H. en W.

So long! Hart. gr. van

S. Vestdijk.

13 [briefkaart]

Doorn 22-1-'41

Beste De Vries,

De novelle[22] neem ik *graag*. Ik denk wel, hem nog vóor 'Fokje' te kunnen plaatsen.

Je plan lijkt me niet gek.[23] Zelf heb ik helaas geen tijd me ervoor te spannen, te meer omdat Gr. N. nogal wat vergt; maar ik wil heel graag geregeld medewerken en ook wel in de redactie zitting nemen, als ik een beetje Gristelijk behandeld word, d.w.z. niet *al* te veel 'werk', en een *beetje* behoorlijke betaling voor mijn stukken. Tot dusverre was dit bij de V.B. vrij treurig. Waarom zou Leopold het niet in deze gewijzigde gedaante voortzetten? Pols hun daar *eerst* eens over. Verder zijn de uitgevers niet zoo dik gezaaid. Een andere mogelijkheid is - het schiet me al schrijvende te binnen, wat je noemt een echte 'schrijversinval'! - Holkema, of Van der Velde,[24] te vragen de zaak als aanhangwagen van Gr.N. over te nemen, onder een *afzonderlijke* redactie, waarbij ik dan als trait d'union dienst zou kunnen doen. Dus dezelfde verhouding als ts. Stem en C.B. Eventueel

20 Mr. A.S. de Leeuw (zie brief 5) en Vestdijk hadden elkaar in de jaren '20 als studenten aan de A'damse Gem. Univ. goed gekend.

21 Het denkbeeld om een nieuwe, komplete uitgave van Shakespeare's werken in het Nederlands te brengen is, meen ik, van Nijhoff uitgegaan. Een aantal dichters waren gevraagd eraan mee te werken; ikzelf werd benaderd voor de vertaling van *Macbeth* en *Two gentlemen of Verona*. Van beide stukken heb ik inderdaad één bedrijf vertaald. De editie is niet doorgegaan.

22 *Een mislukkeling* , later opgenomen in *De tegels van de haard* (1941).

23 De komponist Rudolf Escher, die ik in 1939 leerde kennen, en die behalve muzikaal hoog begaafd ook algemeen cultureel sterk geïnteresseerd was, en ik hadden kort na de bezetting van Nederland besloten een reeks essays op te zetten onder de verzamelnaam 'De Boogschutter'. Wij poogden Vestdijk in de redaktie te betrekken, terwijl wij ons verder de medewerking wilden verzekeren van schrijvers en essayisten van naam, een en ander ter verdediging van de culturele erfenis, die door de bezetter zo ernstig bedreigd werd. Van dit plan is niets gekomen, maar sporen ervan zijn bewaard gebleven in een later door mij met Dr. O. Noordenbos en Dr. K.F. Proost geredigeerde cultuurgeschiedenis *Gastmaal der eeuwen* (versch. 1949-'53).

24 R. van der Velde (1904-1965), sinds 1941 direkteur van Holkema & Warendorf.

zouden dan ook onze kronieken en kritische aanteekeningen daarheen kunnen verhuizen. Dus eigenlijk een fusie, onder twee zelfstandig werkende redacties.

Trouwens, tegen een gewone fusie heb ik ook geen bezwaar. Steek je voelhorens eens uit!

Hart.
SV
Parklaan 6 Doorn

14

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]
Doorn 7-2-'41
Beste De Vries,

Zou jij me soms kunnen helpen aan de vertaling van een stuk of wat Latijnsche termen en citaten, die in de Tales van Poe voorkomen, die ik momenteel vertaal? Je bent evenmin een latinist als ik, als ik het goed heb, maar in Amsterdam weet je misschien iemand.[25] Hieronder volgt de lijst. Je zou kunnen beginnen Spronk te vragen. Ik las zijn opstel over mij met veel genoegen en schreef er hem uitvoerig over. v.R.[26] en ik maakten zoo juist het verdere program voor *Gr. N.* op, en het blijkt, dat de zaak voor '41 al aardig vol zit. Je verhaal over den dominee plaatsen we in ieder geval en ik zal mijn best doen voor *Fokje* . Anders begin '42. Of komt je bundel eerder uit? Het is een toer om die groote stukken te plaatsen; we hebben er nog een paar, één dat al jaren ligt, en een ander van mevrouw Nijhoff-Wind, dat zelfs 40 à 50 pag. telt en eigenlijk überhaupt niet plaatsbaar is .... Maar je kunt de menschen tenslotte niet *dwingen* om kortere verhalen te schrijven!

Bedankt voor de moeite!
Hart. gr. van je
Lijst z.o.z. S. Vestdijk

1° Perdidit antiquum litera prima sonum.
2° Ignes fatui.
3e Omne ignotum pro magnifico.
4e Non distributio medii.
5e Facilis descensus Averni.
6e Nil sapientiae odiosus acumine nimio.
7e Monstrum, horrende, informe, ingens, cui lumen ademptum.
8e Impia tortorum longos hic turba furores,
Sanguinis innocui non satiata, aluit. Sospite nunc patria, fracto nunc funeris antro, Mors ubi dira fecit vita salusque patent.

25 De door Vestdijk gevraagde vertalingen werden geleverd door Prof. Dr. D. Loenen (1890-1966), mij bekend uit de kring vaa Jan en Annie Romein.
26 Arthur van Rantwijk, toenmalig redaktie-sekretaris van Groot-Nederland.

15 [briefkaart]

Doorn 15-2-'41

Beste De Vries,

Hartelijk dank voor de vertaling der citaten, waar ik veel aan hebben zal. Van die 4 dichtregels maakte ik (rijmende) alexandrijnen. Ook de 2 gedichten van Poe, die in *Ligeia* en *Usher* voorkomen, vertaalde ik; nogal een bar werk. 't Is inderdaad voor C.[27] Bij een vorige gelegenheid betaalde men prompt, maar ik zal voorzichtig zijn. Behalve vertalen schrijf ik momenteel aan een novelle voor die bundel over één onderwerp van Van Kampen.[28] Doe jij ook mee? Het onderwerp is 'Het meisje dat je nooit vergeet', - brrr! - maar ik vond iets *nièt* erotisch, dat als gegeven wel aardig is (de meeste inzenders zullen zich wel tot de erotiek beperken). Dank ook voor je bespreking van de Zw.R. Ik geloof, dat dit verhaal langer had moeten worden en dan aan belang gewonnen had (meer over de verhoudingen in den huize Raecke). Maar ik zat aan een bepaalden omvang vast!

Wil je Spronk bedanken voor zijn rectificaties van mijn Dost[ojewski]-artikel? Als ik het later bundel, zal ik er zeker rekening mee houden.

Hart. gr. van je

S. Vestdijk.

Parklaan 6 Doorn

16

[GROOT NEDERLAND]

[REDACTIE]

Doorn 8-3-'41

Beste De Vries,

In principe voel ik wel voor je plan, d.w.z. als het mij niet te veel tijd kost, d.w.z. als jij, wanneer ik het eens erg druk heb, het leeuwenaandeel voor je rekening neemt. Ga dus eens met v.T.[29] praten, dan kunnen we de bijzonderheden later mondeling overleggen. Het wordt so wie so tijd, dat je weer eens in Doorn komt. Wat grooter essayistisch werk betreft loop ik al eenigen tijd rond met plannen voor een Proust-essay (wanneer de niet-Arische helft van P. tegen dien tijd niet een bezwaar zal blijken te zijn; anders maken we hem eere-Ariër), en een boek over den dood, - dit staat heel gek, maar het zou een soort philosofie over den dood moeten worden, getoetst aan biologische, Christelijke en Boeddhistische inzichten, met een 'eigen' oplossing tot besluit, en de hoofdstukken daarvan zouden uiteraard geschikt zijn voor afzonderlijke publicatie. Verwey is n.l. zeker

27 Uitgeverij Contact, die in de oorlogsjaren de basis legde voor haar reeks 'De Onsterfelijken', waaraan vele Nederl. letterkundigen met vertalingen hebben meegewerkt.

28 De uitgever B. van Kampen (P.N. van Kampen & Zoon) had, uitgaande van het bekende liedje van Speenhoff, het denkbeeld opgevat een aantal Nederlandse auteurs een verhaal te laten schrijven over het thema *Het meisje dat men nooit vergeet* . Het boek verscheen onder deze titel in 1941.

29 J.L. van Tricht (1883-1964), door de ingewijden ook gemoedelijkerwijs 'Ome Jan' genoemd, destijds direkteur van Van Loghum Slaterus' Uitg. Mij, Arnhem, die in deze jaren de meeste van mijn boeken publiceerde.

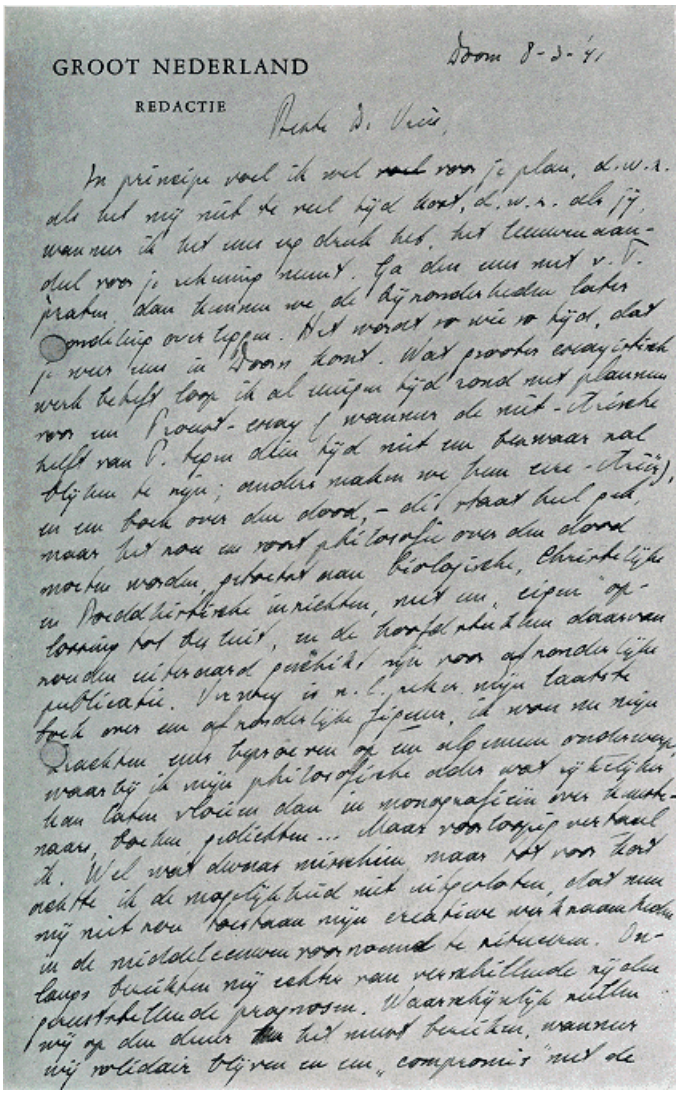

GROOT NEDERLAND

REDACTIE

Doorn 8-2-41

Beste Th. de Vries,

In principe voel ik veel voor je plan, d.w.z. als het mij niet de veel tijd kost, d.w.z. als ik, wanneer ik het aan op druk het, het eenvoudig aanduid voor je rekening neemt. Ga dan eens met v. D. praten dan kunnen we de bijzonderheden later nogmaals overleggen. Het moeilijkst is wie te bijt, dat je weer aan in Doorn komt. Wat proefstuk essay achter werk behelst koop ik al mijden bijdrage met plannen voor een Proust-essay / wanneer de niet-Arische helft van V. kopen dien tijd niet een daarvan val bijdragen te nemen; anders maken we dan een-dreigt, en een boek over dien dood, - dit staat het pad, waar het van een voor philosophie over den dood moeten worden, gebeurt naar biologische, christelijke en Socialistische inrichten, niet een eigen "opvatting tot dit tuit, en de kans tot dien daarvan zouden uiteengaard geschikt zijn voor afzonderlijke publicatie. Verder is v. L. zeker mijn laatste boek over een afzonderlijke stijgen, ik weet nu mijn drachten eens tegen te een op een opgenomen onderwerp, waarbij ik mijn philosophische denken wat uitbreiden kan laten vloeien dan in monografieën over te maken, naar, doelen, proefstukken ... Maar voor begrip niet haal ik. Wel weet duwtaal misschien maar het voor doet achtte ik de mogelijkheid niet uitgesloten, dat een mij niet voor kostbaar mijn creatieve verbraamkracht in de middelmatigen voor noemd te uitputten. Integendeel beschikken mij rechter van verschillende mij alom gehoorbaarheden prognosen. Waarschijnlijk uitten mij op den duur dan het meest bevallen, wanneer mij volledig blijven en een „compromis" met de

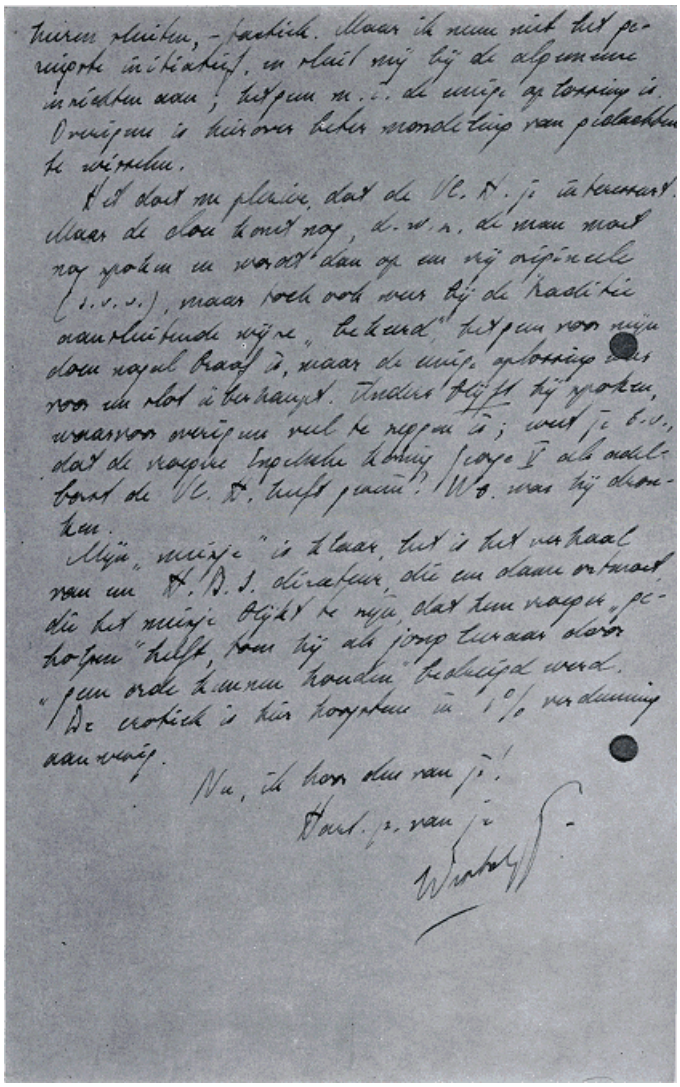

Theun, - hartelijk. Maar ik neem niet het gerigte initiatief, en blijf mij bij de algemene inrichten aan; het geen m.i. de enige oplossing is. Overigens is hierover beter mondeling van gedachten te wisselen.

Het doet me plezier, dat de VC. V. je is teruggaat. Maar de dame komt nog, d.w.z. de naam moet nog gaan en waar dan op een rij afgeronde (i.v.v.), maar toch ook weer bij de "radicale aanhalingen zijne "bekend" het geen voor mijn doen veynd Raad is, maar de enige oplossing die voor mij blijft te handhaven. Anders blijft hij zeggen, waarvoor overigens veel te zeggen is; want je b.v., dat de vroegere Engelsche koning George V als oudste koost de VC. V. krijgt gratis?" Wij waren bij dezen.

Mijn "meisje" is klaar, het is het verhaal van een N.S.B. directeur, die een dame ontmoet die het meisje blijkt te zijn, dat hem vroeger "gehopen" heeft, toen hij als jongetje tusschen door "geen orde kunnen houden" bedreigd werd. De crotiek is hier koopman in 1% verdunning aan zwijg.

Nu, ik hoor dan van je!

Hart. g. van je

Wraakt

mijn laatste boek over een afzonderlijke *figuur*, ik wou nu mijn krachten eens beproeven op een algemeen *onderwerp*, waarbij ik mijn philosofische ader wat rijkelijker kan laten vloeien dan in monografieën over kunstenaars, boeken, gedichten ... Maar voorloopig *vertaal* ik. Wel wat dwaas misschien, maar tot voor kort achtte ik de mogelijkheid niet uitgesloten, dat men mij niet zou toestaan mijn creatieve werkzaamheden in de middeleeuwen voornoemd te situeeren. Onlangs bereikten mij echter van verschillende zijden geruststellende prognosen.[30] Waarschijnlijk zullen wij op den duur het meest bereiken, wanneer wij solidair blijven en een 'compromis' met de heeren sluiten, - tactiek. Maar ik neem niet het geringste initiatief, en sluit mij bij de algemeene inzichten aan; hetgeen m.i. de eenige oplossing is. Overigens is hierover beter mondeling van gedachten te wisselen.

Het doet me plezier, dat de Vl.[iegende] H.[31] je interesseert. Maar de clou komt nog, d.w.z. de man moet nog spoken en wordt dan op een vrij origineele (s.v.v.), maar toch ook weer bij de traditie aansluitende wijze 'bekeerd', hetgeen voor mijn doen nogal braaf is, maar de eenige oplossing was voor een slot überhaupt. Anders *blijft* hij spoken, waarvoor overigens veel te zeggen is; weet je b.v., dat de vroegere Engelsche koning George V als adelborst de Vl. H. heeft gezien? Ws. was hij dronken.

Mijn 'meisje' is klaar, het is het verhaal van een H.B.S. directeur, die een dame ontmoet, die het meisje blijkt te zijn, dat hem vroeger 'geholpen' heeft, toen hij als jong leeraar door 'geen orde kunnen houden' bedreigd werd.

De erotiek is hier hoogstens in 1% verdunning aanwezig.

Nu, ik hoor dus van je!

Hart. gr. van je
S. Vestdijk.

17 [briefkaart]

Doorn 14-3-'41

Beste De Vries,

Kun je volgende week komen? Als ik het intijds weet, is iedere dag mij goed. Schrijf dus even spoedig. Ik ben 't geheel met v.T. eens, dat wij niet al te eenzijdig moeten zijn, en liefst zoo 'breed' mogelijk, wat gelukkig niet hetzelfde beteekent als oppervlakkig. Ik zal een lijst opmaken van essayisten die aan Gr.N. en Crit. medewerken, dan kunnen we daaruit een eerste keuze doen. Spr.[onk] heeft misschien iets over Dostojewski; we moesten met zijn essay over mij (dat ook wel wat kort is voor zoo'n uitgave) maar niet beginnen. Neem jij dan 't 'secretariaat' op je, en vraag je onkosten terug. Proust zal nog wel even wachten, maar dat doodenboek lijkt me eigenlijk ook geschikter. Ik ben druk bezig met

30 Vestdijk zinspeelt hier op de toen sterker wordende geruchten omtrent de oprichting van een naar Duits model opgezette Kultuurkamer, waarvan men lid zou moeten zijn om te blijven publiceren.

31 *De vliegende Hollander* , een groot verhalend gedicht, door Vestdijk in De Gids gepubliceerd, daarna als boek verschenen (A'dam, 1941).

voorstudies, en ontdek vele lieden, die reeds hetzelfde gedacht hebben als ik zou willen denken ... En schrijf jij ook iets voor de reeks. Dan hebben we met Spronk mee al drie. Vender, ter overweging: D.A. de Graaf, Van der Woude, Van Heerikhuizen, Van Wagenvoorde; ouderen weet ik niet zoo veel. Zoek jij dus ook wat namen. (De Kadt, Romein, mevr. Romein?) Beschouwingen over poëzie liefst niet; de eisch moet zijn: een breede achtergrond, cultureel, philosofisch, psychologisch of anderszins. Binnenkort zal ik trachten Van Tricht er toe te bewegen een van mijn twee klaar liggende essaybundels[32] uit te geven. Wanneer ik hem financiëel wat tegemoetkom, zal 't misschien wel gaan.

Enfin, mondeling meer.
Hart. gr. van je
SV
Parklaan 6 Doorn

18 [briefkaart]

Doorn 17-3-'41

Beste De Vries,

Geneer je niet, en kom Donderdag! Ik kan heusch wel wat tijd missen. Weet jij soms iemand, die de verz. werken van Freud heeft? Spronk misschien? Ik moet n.l. iets opzoeken over de 'Todestrieb', die meen ik in *Das Ich und das Es* behandeld is (of ook in *Jenseits des Lustprinzips*). De U.B. laat me in de steek. Je hoeft je niet extra moeite te geven; maar misschien weet je een weg. Ik heb 't noodig voor m'n boek. Ik heb een lijst van in de 30 gegadigden voor het plan, en ben benieuwd of jij nog meer weet.

Tot Donderdag dus! Hart. gr. van je
S. Vestdijk.
Parklaan 6 Doorn

19

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]

Doorn 22-3-'41

Beste Theun,

Hartelijk dank voor de boeken.[33] Ik zal ze wel gauw uithebben, dus begin volgende week, uiterlijk Woensdag, krijg je ze aangeteekend terug. Het zijn gelukkig korte boekjes.

Zoo juist krijg ik bericht van Van Rantwijk. Het viel nogal mee; voorloopig doen ze niet anders dan polsen en verkennen. Het gilde[34] zou onder leiding van v.d. Made, Eekhout en Bruning komen te staan. De eerste tijd wordt er nog geen censuur toegepast.

32 Bedoeld is *Muiterij tegen het etmaal* (2 bundels).
33 De werken van Freud. (Zie voorgaande brief.)
34 In het begin van de bezetting vaak gebruikte naam voor het 'letterengilde', afd. literatuur van de Kultuurkamer.

Nu, houd je goed, en als je iets over Van Tricht weet, hoor ik het wel.
Hart. gr. van je
Simon V.

20 [briefkaart]

Doorn 8-4-41
Beste Theun,
Ja, ik hoorde al iets over een en ander. Donderdag vergaderen wij bij Nijhoff (tijdschriftredacteuren).[35]
Ik heb mijn doodenboek maar tot het volgend jaar uitgesteld; het wordt wat te inspannend onder het vertalen door. Ik schrijf nu wat kortere essays van den zomer, o.a. dan ook het Proust-essay voor onze reeks.
Escher kun je informeeren bij Holkema en Warendorf (Reeuwijk; dat zal als adres wellicht voldoende zijn). Waarschijnlijk moet ik nog enkele Poe-verhalen erbij vertalen; en daar komt natuurlijk weer een Latijnsche spreuk in voor, t.z. *Pestis eram vivus - moriens tua mors ego*, een sonore spreuk (van Luther) met allerlei bekende woorden, maar die ik toch niet thuis kan brengen. Als je me de vertaling over een dag of 10 meldt, is het vroeg genoeg. Dan weet je misschien ook meer over de reeks. In ieder geval zal het nu wel voor elkaar komen. Ik hoop toch, dat je zelf ook nog iets schrijven zult.
Hart.
je
Simon.
Parklaan 6 Doorn

21

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]
Doorn 26-4-'41
Beste Theun,
Dank voor je brief. Neen, je hoeft Van Tricht niets te vragen; Stols neemt die essaybundel, dus voorloopig ben ik onderdak wat dat betreft. Vraag hem wél even of er bezwaar tegen is, dat ik mijn essay voor de reeks wat langer maak, b.v. 4 vel, als het zoo uitkomt. Ik zit midden in de lectuur van de latere deelen van Proust, maar hoewel ik alles bij elkaar heel veel materiaal verzameld heb, geloof ik, dat het tenslotte toch niet over Proust zal gaan. Ik was eerst van plan uit te gaan van ‘Proust en de metafoor’, maar daar blijkt al een boekje over te bestaan, dat niet eens slecht is! Ik zocht toen in mijn aanteekeningen naar een ander gezichtspunt, en vond het bij de eerste oogopslag, gek genoeg. Maar dit gezichtspunt heeft zich nu, min of meer onafhankelijk van Proust, dermate ontwikkeld, dat ik er meer voor voel het afzonderlijk te behandelen dan op de wijze van mijn Rilke-essay literatuur en philosofie al te compact samen te

35 De gilde-geruchten namen in deze dagen toe. Een ervan was dat de bezetter in de redaktie van alle letterkundige tijdschriften een nazi-redakteur wenste te zien opgenomen. M. Nijhoff zat in de redaktie van De Gids.

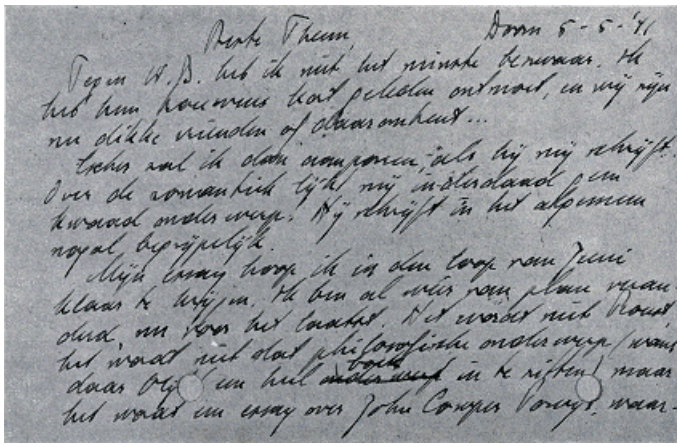

behandelen. Het moet een soort philosofie van het ‘te laat’ worden, waarvoor ik, zonder Proust, altijd nog wel eenige ruimte noodig heb. Daarbij komt dan nog, dat ik mij eenigszins gehandicapt voel door de groote rol, die de sexueele inversie bij P. speelt. Wsch. kan ik dit beter behandelen (of niet behandelen) in een korter essay. 50 pag. over P., waarin deze zaak alleen maar ‘aangeduid’ zou worden, is al te belachelijk, voor den ingewijde. Overigens wacht ik nog even tot de reeks in kannen en kruiken is.

Verder geen nieuws, ook niet over de politieke zaken.

Hart. gr. van je

Simon

22 [briefkaart]

Doorn 5-5-'41

Beste Theun,

Tegen W.B.[36] heb ik niet het minste bezwaar. Ik heb hem trouwens kort geleden ontmoet, en wij zijn nu dikke vrienden of daaromtrent ...

36 J.W.F. Werumeus Buning, door mij voorgesteld als medewerker van ‘De Boogschutter’.

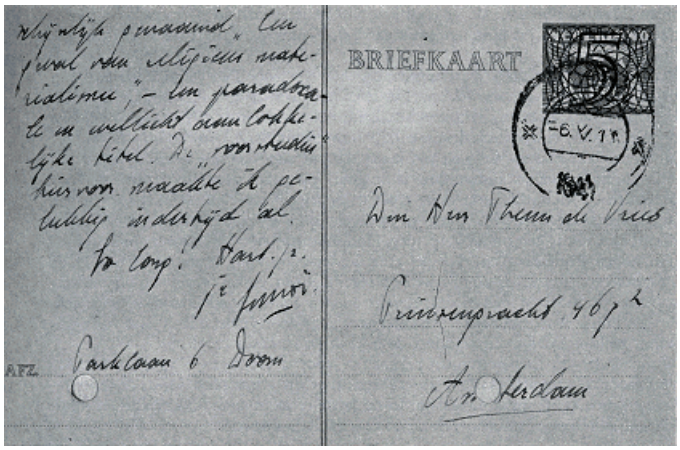

Escher zal ik dan aanporren, als hij mij schrijft. Over de romantiek lijkt mij inderdaad geen kwaad onderwerp. Hij schrijft in het algemeen nogal begrijpelijk. Mijn essay hoop ik in den loop van Juni klaar te krijgen. Ik ben al weer van plan veranderd, nu voor het laatst. Het wordt niet Proust, het wordt niet dat philosofische onderwerp (want daar blijkt een heel boek in te zitten), maar het wordt een essay over John Cowper Powys, waarschijnlijk genaamd ‘Een geval van religieus materialisme’, - een paradoxale en wellicht aanlokkelijke titel. De ‘voorstudies’ hiervoor maakte ik gelukkig indertijd al.

So long!

Hart. gr.

je

Simon.

Parklaan 6 Doorn

23

[GROOT NEDERLAND]

[REDACTIE]

Doorn 8-5-'41

Beste Theun,

Hartelijk dank voor het boek, dat er zeer fraai uitziet.[37] Bij het doorbladeren

37 Mijn essaybundel *Vox humana* .

werd ik getroffen door de gedegenheid + de leesbaarheid der stukken (vooral over Dickens leek me buitengewoon aardig). Trouwens, drie stukken eruit kende ik al.

Wat mijn bijdrage voor De Boogschutter betreft: voor Powys zou ik zeker aan drie vel meer dan genoeg hebben. Dit bezwaar vervalt dus. Het andere bezwaar lijkt mij in het algemeen best steekhoudend; maar het is maar de vraag of het hier opgaat. Proust is minstens drie maal zoo esoterisch als *A Glastonbury Romance*! Het vervelende is, dat ik geen tijd meer heb om voor een ander essay van dezen omvang de noodige voorstudies te maken (op mijn program staan b.v. nog Meredith en Melville, maar daar moet ik nog veel voor lezen). Wel zou ik den (wat paradoxalen) titel kunnen veranderen, b.v. 'Over religieuze psychologie'. Me dunkt, dit is een onderwerp, den Hollander uit het hart gegrepen. Powys is dan alleen aanleiding en exempel. Iets anders zou zijn, wanneer ik pas in de 2e reeks verschijn. Daar zou ik niets op tegen hebben, en het is wel zoo bescheiden, wanneer de redactie zich in de 1e reeks op den achtergrond houdt ... Laat eens hooren hoe je hierover denkt. Als je er toch nog voor voelt, dat ik in de 1e reeks komt, meld me dan even wanneer de boel *uiterlijk klaar moet zijn*.

Wanneer we op Escher kunnen rekenen, - voor de 1e reeks, - voel ik niet zoo veel voor Hammacher (voor de 1e reeks wel te verstaan). Die honorarium-kwestie moet v.T. maar uitmaken. In de eerste reeks muziek *plus* beeldende kunst lijkt mij één 'specialisme' te veel. De 1e reeks zou dan worden:

Engelman,	Hölderlin	(literatuur)
Escher	romantiek	(muziek)
Spronk	Huet	lit., cultuur-hist.
of Romein?		hist.
of Vestdijk		lit. - relig. - psych.

Dat is gevariëerd genoeg. Overigens lijkt het mij zaak zooveel mogelijk menschen *nu al* aan het werk te zetten, met het oog op teleurstellingen of laatkomers! Houd daar vooral rekening mee, met deze laatste mogelijkheid!

Is Van Duinkerken niets voor de eerste serie, eventueel? Misschien met E. samen wat te veel R.K.....

Dus ik hoor wel over Powys.

Hart. gr. van je

Simon

P.S. Schrijf zelf even aan Van Rantwijk over die 2 novellen, wil je? (Vondelstraat 108, Den Haag). Vraag hem *Fokje* terug te sturen of vraag dit aan *Holkema rechtstreeks* en meld het aan v. R.; en vraag v. R. die andere novellen *dan en dan uiterlijk* te plaatsen.

Las met genoegen je vertalingen in *Criterium*![38]

Waldeinsamkeit heel goed!

38 Goethe's poëzie hield mij in deze tijd sterk bezig; ik vertaalde een aantal kleinere gedichten, waarvan verscheidene uit de *West-Östlicher Divan*.

24 [briefkaart]

Doorn 17-5-'41

Beste Theun,

Als ik Nijhoff spreek, zal ik hem vragen.[39] Voor de eerste reeks lijkt de kans mij heel gering. Dat stuk over toneelspeelkunst[40] vind ik best, maar dan *niet* in de 1e reeks, tegelijk met Spronk, vind ik. Ook zou je dit even met v. Tricht moeten overleggen, in verband met wat je over de teleurstelling schreef.

Ik ben nu weer heelemaal kwijt waaruit de 1e reeks zal bestaan, maar dat hoor ik dan wel, wanneer er wat meer teekening in komt. Engelman, Spronk, Escher(?) en ik; of is Escher niet zeker? 't Essay over Huet zal ik graag lezen.

Meld me dan bij gelegenheid wanneer mijn stuk *uiterlijk* klaar moet zijn!

en hoe groot de pagina's zijn, ongeveer.

Hart. gr. van je

Simon

Parklaan 6 Doorn

25 [briefkaart]

Doorn 25-5-'41

Beste Theun,

Dertig pag. is inderdaad te klein.[41] Je moet aan v.T. zeggen, dat dit voor een *novelle* heel aardig is, maar niet voor een *essay*, waar de lezer meer overzien en recapituleeren moet. Zooiets als de V.B. moet 't worden, 350 w. minstens, (nu zijn het er 270). Bovendien kost het hem iets minder papier!

Ik heb niets tegen De Bruin,[42] maar vind hem als essayist een beetje onbekend, - náast Spronk en Escher. In de eerste reeks moeten we toch wel minstens vier 'veteranen' op dit gebied hebben. Daarom zou ik meer voor Buning voelen, het bezwaar van muziek + tooneel vind ik niet grooter dan muziek + schilderkunst. Maar wanneer B. geen tijd heeft om voor de 1e reeks klaar te komen, vraag dan gerust de Bruin. Vergeet ook, voor een *latere* reeks, je naamgenoot Hendrik niet (ik denk aan hem doordat je over Bilderdijk schrijft), al weet ik niet of hij zulke groote essays schrijft; trouwens ook bij de Bruin moeten we dit afwachten. Escher komt a.s. Vrijdag hier. Hij schijnt in de verbeelding te zijn, dat ik hem van literatuur kan voorzien. Ik zal hem die literatuur maar uit 't hoofd praten, anders komt 't ding nooit op tijd klaar. Mijn Powys-stuk hoop ik in den loop van Juni te schrijven. Rijd vooral de heeren achterna (b.v. Engelman, die nu veel 'tijd' heeft, bij gebrek aan 'Tijd'), dat ze niet te laat zijn!

Hart. gr.

Simon

Parklaan 6 Doorn

39 Ik had Vestdijk verzocht om M. Nijhoff (die ik pas later persoonlijk leerde kennen) als medewerker voor 'De Boogschutter' te winnen.

40 Hiermee is waarschijnlijk de eventuele bijdrage van Werumeus Buning bedoeld.

41 De uitgever J.L. van Tricht wilde, als hij 'De Boogschutter'-reeks uitgaf, de boekjes niet groter maken dan 2 vel.

42 De Protestants Christelijke dichter en prozaïst Hein de Bruin (1899-1947), met wie ik sinds de bezetting veel omging.

26

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]
Doorn 7-6-'41
Beste Theun,

Als míj een dergelijk verzoek gedaan werd,[43] zou ik het zeker weigeren. Ik merk nu al hoe dat vertalen op mijn zenuwen begint te werken. Trouwens ook aan romans kan ik niet langer werken dan 2, 3 maanden, dan moet het ook af zijn. Tot nog toe is me dit alleen met Het 5e Zegel gelukt ... Maar ook wanneer ik *in jouw plaats* over deze zaak moest decideeren, zou ik het niet doen. Je hebt dat geld toch niet bepaald *noodig*; ik meen, dat je me schreef, dat je de radio had;[44] bovendien worden je boeken behoorlijk verkocht! Ik zou het zonde vinden, - afgezien dan nog van de stijgende tegenzin, die heusch niet uitblijven zal. Beslissend is hier natuurlijk de eisch van populariseering. Wanneer je 'Historische Miniaturen' à la Strindberg of C.F. Meijer mocht schrijven, zou de zaak heel anders staan. Je kunt dit natuurlijk tóch doen, maar of je dit 2 jaar lang, op commando, volhoudt ... Maar je moet het zelf weten! Mijn advies luidt in elk geval: *weigeren*.

Escher was hier, en heeft mij veel over zijn essay verteld, zonder dat ik een helder denkbeeld gekregen heb van hoe het ding er tenslotte zal komen uit te zien. Ik heb hem aangeraden den nadruk te leggen op wat den muzikalen *leek* interesseert; maar het zal nog vakkundig genoeg worden, vrees ik. Enfin, één specialistisch nummertje van de zes is niet zoo erg. Tegen De Bruin heb ik geen bezwaar.

Over een paar dagen begin ik aan mijn stuk. Ik heb 't heele boek nog eens doorgelezen, met onverminderde bewondering moet ik zeggen. *Wolf Solent* is minder, hoewel ik het indertijd toch ook heel interessant vond. Ik vind Powys een machtiger romancier dan Huxley of Lawrence; maar hij wordt méer door Kitsch bedreigd (in *A Glastonbury Romance* ook, maar daar merk je er minder van, ook al door den omvang: 1200 pag.!). Als je het later event. lezen zou, zou je veel van de mystische aspecten moeten 'inkapselen'. Trouwens, er wordt een 'communistisch experiment' in behandeld, dat je zeker interesseeren zou.

Hendrik de Vries schreef mij ook, in zijn kalligraphisch handschrift. Jij zou hem geschreven hebben, dat we maar het best en bloc in het gilde konden gaan. Dit gezichtspunt hebben wij indertijd al overwogen; om verschillende redenen is het toen verworpen. Natuurlijk altijd voorloopig ...

Holkema en Warendorf zijn zoo stom geweest om mij als 'hoofdredacteur' van Gr.Ned. aan te kondigen, tegen de afspraak, en tegen mijn uitdrukkelijken wensch.

43 De uitgeverij W. de Haan te Utrecht had zich tot mij gewend met de vraag of het mij mogelijk zijn zou binnen de termijn van twee jaar de vaderlandse geschiedenis te parafraseren in de vorm van drie, vier bundels korte schetsen (model: *Onze voorouders* door J. van Lennep). Ik had hieromtrent het advies van Vestdijk gevraagd.

44 Van Kerstmis 1940 tot Kerstmis 1941 schreef ik elke week voor het programmablad van de AVRO een kort verhaal.

Als je hier soms over hoort spreken, zeg dan vooral, dat dit geheel buiten mij om geschied is.

Houd je goed! Hart. gr. van je

Simon

27

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]

Doorn 9-6-'41

Beste Theun,

Dank voor je gelukwenschen.[45] ƒ 500 zijn niet te versmaden, al is de munt wat wankel, zullen we maar zeggen. Over S. het volgende. Het bericht is zeer onaangenaam,[46] zacht uitgedrukt; maar voor ons geen reden om het stuk *niet* te plaatsen, te meer daar wsch. niemand weet 'wie wie is'. Dit kan natuurlijk gemakkelijk uitlekken, vooral onder deze omstandigheden, maar voorloopig moesten we het er maar op wagen. Als v. Tr. er moeilijkheden mee krijgt, kan hij altijd zeggen, dat ook hij niet wist 'wie wie is'.

Je novelle las ik nog maar vluchtig, maar in dezen historischen trant zou je zeker[47] een goede verzameling kunnen brengen. Zoo bezien is het plan ook niet zoo gek, d.w.z. wanneer je je volle vrijheid bewaart en niet aan een bepaald 'niveau' gebonden bent.

Holkema schreef mij, dat de vermelding op een vergissing berustte, en dat zij het in Juli weer zullen weglaten. Daarmee is deze zaak uit de wereld. Helaas laat zich dit niet zeggen van de problemen eromheen ....

Over een week of 3 hoop ik je mijn essay toe te sturen.

Hart. gr. van je

Simon.

28 [briefkaart]

Doorn 26-6-'41

Beste Theun,

Het essay is klaar, wordt overgetikt en zal je a.s. Maandag toegezonden worden. Als je het doorzendt naar Arnhem, dan graag *aangeteekend* (eenige tik-exemplaar!). Kan jij dan de week dáarna hier komen, d.w.z. eind van de week, want in 't begin hebben we logé's. Maar ik kan ook *heel goed volgende week*, b.v. Woensdag of Donderdag of Vrijdag, als je het Powys-stuk gelezen hebt. Schrijf me dus even spoedig, oók met het oog op iets wat ik je nog niet schreef,

45 De Dr. Wijnaendts Francken-prijs, in 1941 aan Vestdijk toegekend voor zijn *Albert Verwey en de Idee* .

46 In de voorzomer van 1941 kreeg Mr. A.S. de Leeuw bevel van de Gestapo zich te melden. Hij gaf hieraan gehoor en is van die gang niet teruggekeerd; zijn weg leidde via de kampen Schoorl en Amersfoort naar Duitsland, waar hij omstreeks 1943 verdwenen is. Zijn laatste werk was een essay voor 'De Boogschutter'-reeks, een studie over Cd. Busken Huet (Zie brief 28).

47 Het is mij niet gelukt vast te stellen om welke novelle het hier gaat.

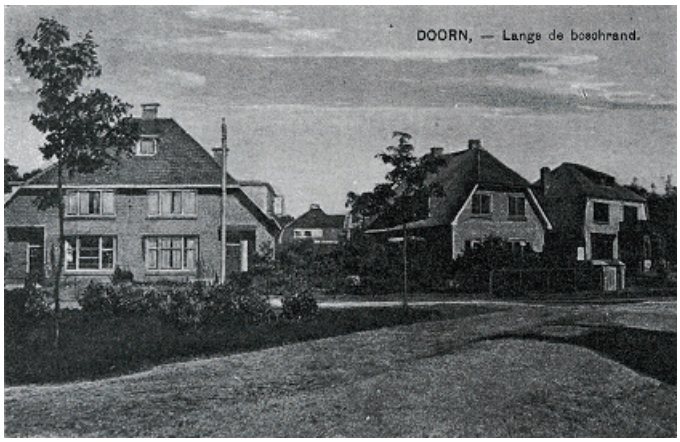

De Parklaan in Doorn, waar S. Vestdijk van 1939 tot 1948 woonde, 2e huis van rechts

Met de twee honden voor het huis

n.l. dat ik Vox Humana voor de N.R.C. gekregen heb. Is dit je eerste essay*bundel?* Ik meen van wel, maar daar ik je als essayist 'introduceeren' wou, moet ik het wel even weten! Ruimte om te 'polemiseeren' heb ik niet; maar wel voldoende ruimte om mijn waardeering eenigszins toe te lichten.

S[pronk]'s essay las ik. Critische opmerkingen doen nu weinig ter zake meer, maar ik vind het in ieder geval heel wel bruikbaar.

De nieuwe komeet zal wel je volle aandacht hebben,[48] enthousiast astronoom als je bent! Tot ziens dus! Hart. gr.

Simon

Parklaan 6 Doorn

29

[GROOT NEDERLAND]

[REDACTIE]

Doorn 25-8-'41

Beste Tjalling,[49]

Dank voor je opgeruimde brief. Oók dank voor de niet minder opgeruimde ansicht, die mijn lachlust gaande maakte; méer althans dan de Duitsche heer, die eenige weken geleden hier was en evenzeer belangstelling voor Else[50] aan den dag legde. Het is met een sisser afgeloopen, voorloopig. Ik was als was in zijn handen, en tikte een lijst voor hem van mijn opera omnia. Voortdurend belaagd door de honden, die hem wilden likken en pooten geven, verdween hij weer.

Het doet me plezier, dat Powys je boeit. Een constructie is het zéker, maar toch wel een 'geïnspireerde' constructie. Dit is ook hieruit af te leiden, dat het hem maar één maal gelukt is. Je geestverwanten konden wsch. beter, maar ik prefereer ze toch boven Illidge uit *Point counter Point*.

Binnenkort hoop ik je dan te zien. In Sept. krijg ik het iets kalmer, en, trouwens, voor jou, en in het algemeen voor mijn vrienden, is mijn tijd nooit bezet. Maar laat Willy Pos nog even wachten! Ik had van den zomer nogal veel van dergelijke half zakelijke, althans 'literaire' bezoeken, die mij een oogenblik zelfs nogal verontrustten en mij in stilte verschillende vragen deden stellen, o.a. met betrekking tot de mogelijkheid om een spreekuur in te stellen voor niet al te matig tarief. Misschien is dit een broodwinning, wanneer het met de rest misloopt.

De geruchten, dat alle tijdschriften opgeheven zouden worden, en wat daar zoo al bijhoort, zijn vrij hardnekkig.

Half September hoop ik dan eindelijk met mijn piratenroman te beginnen, waar voor de voorstudies langzamerhand atelierallures aannemen; ik bedoel, zooiets als een groot Rubens-atelier, met een heele staf van leerlingen, die de 'ideeën' uit-

48 Vestdijk zinspeelt hier op het losbarsten van de oorlog tussen Nazi-Duitsland en de USSR. De Duitse troepen overschreden de Sowjetgrenzen in de nacht van 22 op 23 juni 1941.

49 Zodra de krijgshandelingen tussen Hitlerduitsland en de USSR begonnen kreeg ik een wenk van de illegale CPN-leiding om onder te duiken. Men zal mij dan ook in 't vervolg door Vestdijk onder diverse pseudoniemen aangesproken zien, tot in het begin van 1943 de gewone aanhef terugkeert. (Zie brief 54.)

50 *Else Böhler, Duitsch dienstmeisje* , anti-fascistische roman van Vestdijk uit 1935.

werken. De leerlingen ontbreken vooralsnog (ik heb niet eens de kans zelf ‘leerling’ te worden!), maar het werk is er wel.

Tot ziens dus!

Hart. gr., ook van A.[51]

je Simon.

30

[GROOT NEDERLAND]

[REDACTIE]

Doorn 5-9-'41

Beste Tjalling,

Dit is een gewetensvraag![52] *Volkomen* zekerheid zou je alleen kunnen krijgen door dit probleem, met alles wat er aan vastzit, - dus *vooral* ook het *verdere verloop* van de oogziekte, - aan een knap oogspecialist met historische interessen voor te leggen. Zoo een ken ik niet. Maar wanneer je met mijn min of meer dilettantische pogingen genoegen wil nemen, à la bonheur!

Er zijn dan drie mogelijkheden:

1e De blindheid was van blijvenden aard. Dan is er, bij een ‘hysterische’ persoonlijkheid als S., zeer zeker een organische kwaal in het spel.

2e De blindheid is van blijvenden aard, maar openbaart zich in een tijd van geestelijke hoogspanning. Ook dán: organische afwijking (die allerminst syphilis hoeft te zijn; groene staar of zooiets kan óok), die echter *zeer goed* door psychische factoren ingeleid en begunstigd kan worden. Je mag niet altijd zeggen: óf psychisch óf organisch; het is meestal beide, zoo ook met hartkwalen en dgl.

3e De blindheid was van voorbijgaanden aard. Dan mag je inderdaad den nadruk leggen op de psychische factor. Maar het wijst toch tevens op een *zekere* organische predispositie: het oog is het ‘zwakke punt’ (een organisch begrip uiteraard), waar ongunstige invloeden, hetzij psychische hetzij physieke het eerst aangrijpen. Dit is dan het ‘op de oogen slaan’, waar jij het over hebt.* Heelemaal niet zoo'n gek begrip, maar dat voor eenigszins diepergaande analyse uiteraard in aanmerking komt! Dat S. een geharde constitutie had zegt niets. Dan kunnen de oogen, of welk ander orgaan ook, tóch nog het ‘zwakke punt’ zijn, dat des te eerder lijden zal omdat de man zich minder ontziet dan iemand met een z.g. zwakke constitutie. Het waarschijnlijkst lijkt mij dus: een organische afwijking (er zijn daarvan legio, maar groene staar is wel een van de bekendste: deze treedt in aanvallen op, die steeds erger toestand achterlaten; je zou hierover eventueel iets kunnen nakijken in een Enzyklopedie der Heilkunde, of zelfs maar een gewone encyclopedie; vooral ook, of men in 1800 de beroemde operatie voor

51 Mevrouw A. Koster-Zijp.

52 Op mijn eerste onderduik-adres te Groenendaal bij de Woeste Hoeve (Veluwe) voltooide ik de biografie van R.J. Schimmelpenninck, een opdracht van Leopolds Uitg. Mij. in Den Haag. Voor de beschrijving van Schimmelpennincks blindheid informeerde ik bij Vestdijk (de arts) naar medische achtergronden.

groene staar al kende; dit geloof ik niet), - een organische afwijking, maar waarvan de ontwikkeling in sterke mate door psychische factoren is beïnvloed!

Neen, over die kwestie van den Germaan verder niets gehoord. Het leek mij, voorloopig, nog vrij onschuldig.

Houd je goed! Groeten, ook van Ans,

van je

Simon

* Ook in geval 2 natuurlijk.

31

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]

Doorn 13-9-'41

Beste Tjalling,

Daar ik de M's adres kwijt ben,[53] gaat het maar met een omweg. Schrijf me eens hoe het ermee staat. Met mij niet zoo best. Ik had den laatsten tijd al eens last van mijn maag, en het is nu van dien aard geworden, dat ik mijzelf rust heb voorgeschreven, met de daar bij behoorende maatregelen. Daar ik vroeger al eens voor een maagzweer behandeld ben, - in mijn studententijd, maar zooiets kan na jaren terugkomen, - betracht ik liever voorzichtigheid. Na mijn brief over de oogen zal ik nu overigens maar niet over de magen uitweiden; en alarmeerend is het voorloopig ook niet. De gedwongen rust heeft nog het voordeel het voorbereidende werk voor den roman stop te zetten. Ik had die voorstudies tot in het belachelijke uitgebreid, waarschijnlijk om mijzelf het werken aan iets, waarvan ik niet zeker weet of het zal kunnen verschijnen, onmogelijk te maken! Trouwens, uit mijn voorlaatste brief heb je wel kunnen opmaken, dat het mij allang de keel uithing. Verder weinig nieuws. De cultureele zaak[54] staat er niet zoo best voor, naar de geruchten te oordeelen. Vooral mijn publicaties schijnen gevaar te loopen, hetgeen na het 'bezoek' ook wel te verwachten was. Enfin, zoolang het bij een gedwongen vacantie blijft, heb ik er vrede mee.

Hart. gr. van je

Simon

32

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]

Doorn 17-9-'41

Beste Tjalling,

Mijn tweede brief zul je inmiddels wel gekregen hebben. Stel je bezoek nog eenigen tijd uit; met Powys is geen haast! Rumeiland kun je *natuurlijk* van mij krijgen. Schrijf me bij gelegenheid even of je het 'daar'[55] wil hebben, of dat ik het 'hier' voor je bewaren zal; in het eerste geval zal ik het je t.z.t. van hieruit sturen.

53 De dichter Johan de Molenaar in Utrecht, met wiens stiefdochter ik destijds een intieme vriendschap onderhield. Zijn adres was tevens een kontaktpunt voor korrespondentie.
54 De kwestie van de Kultuurkamer.
55 Te Groenendaal. (Zie brief 30.)

Albert Verwey

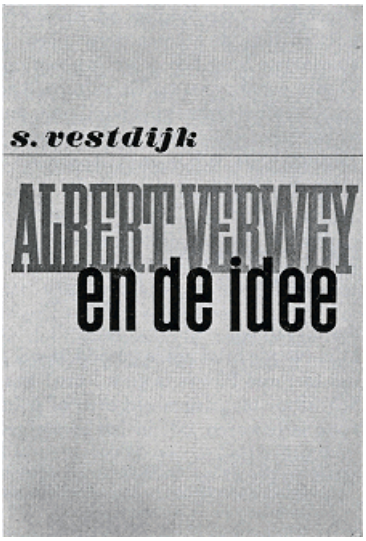

Stofomslag van 'Albert Verwey en de Idee'

T.o. Nijgh wou ik je naam liever in het geheel niet noemen; maar wanneer zij mij toch nog 50% rekenen, - wat ik niet denk, - dan beschouw je 't maar als een cadeautje, waarover onder vrienden verder niet gepraat wordt.

Er bestaat ook ‘grauwe staar’, een ouderdomskwaal, en ‘zwart’ lijkt meer op ‘grauw’ dan op ‘groen’! ‘Groene staar’ is *glaucoom* (ik vergat je nog dit te schrijven). Wanneer S.[chimmelpenninck] boven de 60 was (ik heb geen flauw idee hoe oud de man toen geweest kan zijn; ik dacht *nièt* zoo oud), is het hoogst ws. *grauwe* staar geweest. Laat je maar niet te positief uit, dat is het veiligst!

Stuiveling, Donkersloot, Helman, en nog enkelen, staan t.o. mijn werk[56] geheel in het teeken der *persoonlijke* rancune; het spijt mij dit te moeten vaststellen. Maar daarom vind ik hun oordeel *in het algemeen* nog niet waardeloos. Zij geven een caricaturaal overdreven visie op *werkelijk bestaande* fouten. (Zooals natuurlijk *altijd* in dergelijke gevallen). Het zou dwaasheid zijn te beweren, dat A.V. en de I[dee], of welk boek ook, geen tekortkomingen had, en de literatuurgeschiedenis levert, geloof ik, wel 't bewijs, dat *in eerste instantie* de rancune steeds noodig is om die fouten te ontdekken. Het is jammer, maar wat wil je? Had ik niets anders te doen, en kon ik er flink wat mee verdienen, dan zou ik een vernietigende critiek op dit boek schrijven, waarvan de heeren misschien nog wel iets zouden kunnen leeren ... Inmiddels *zooveel* mogelijk negeeren! Bovendien vind ik, dat D. zich momenteel in andere opzichten zoo verdienstelijk maakt,[57] dat ik hem alles vergeef. Als ik hem maar niet te vaak hoef te zien! Waarschijnlijk denk jij er net zoo over.

Hart. gr., ook van A.

Simon

33

Doorn 23-9-'41

Beste Theun,

Je adres heeft nu werkelijk een heel gemakkelijken klank;[58] er behoeft nauwelijks nog getjallingd te worden! Wat mij betreft, erg best gaat het nog niet, en het zal ook nog wel eenigen tijd duren. Het is vervloekt onaangenaam, met mijn ‘actieve natuur’ zullen we maar zeggen, maar deze historie moet mij dan maar eens passiviteit leeren, en ik ben trouwens niet de eenige. Ik vind het prettiger, dat je komt, wanneer ik weer heelemaal beter ben; ik ontvang trouwens niemand. Het spreekt vanzelf, dat deze toestand ook ‘geestelijk’ zijn weerslag heeft; ik ben geneigd alles in een duister licht te zien, mij aan sombere, meer of minder slecht gefundeerde voorspellingen te buiten te gaan, en het komt mij voor, dat jij in jouw omstandigheden die wel missen kan! Maar als je me af en toe eens schrijft, zal ik dat bijzonder prettig vinden.

56 Vestdijk heeft het hier inzonderheid over de beoordeling van zijn boek over Verwey.

57 N.A. Donkersloot ijverde in deze tijd met grote moed voor het verzet van de intellektuelen (aan de universiteiten) en de schrijvers tegen de anti-Joodse maatregelen van de bezetter.

58 In september '41 was ik verhuisd naar Hilversum en liet mij aldaar Th. Theunissen noemen.

Het boek[59] krijg je zeer binnenkort. Ik zal je mijn eigen exemplaar sturen (geheel nieuw), want ik heb geen zin nu naar den uitgever te schrijven. Dat komt dan later wel in orde. Trouwens, er zijn meer van mijn boeken, waar ik zelf geen exemplaar van heb; eventueel moet ik dan bij Ans, of bij mijn vader leentje buur spelen! Ik wil alleen maar zeggen: geneer je nergens over. En als je je tóch geneert, - ik weet hoe dat gaat, - mag je me te gelegenertijd eens een exemplaar van *Stiefmoeder Aarde* sturen, dat ik indertijd met een verhuizing ben kwijtgeraakt; maar het mag je niets kosten! Ik denk wel, dat vriend Van Tricht dit doen wil.

Ik lees momenteel *Tod in Venedig*. Meesterlijk, maar aan de pompeuze stijl moet men toch wel erg wennen. Maar de détails zijn prachtig. Wat doe jij momenteel? Is Schimmelpenninck al klaar? Wij zouden in dezen tijd eigenlijk heel eenvoudige dingen moeten schrijven; meditaties, zoo uit het onderbewuste opgeweld; nederige notities van in een hoek gedrukte kleine luyden. Zoo iets als schrijven om het schrijven een poos te vergeten. Ik heb zeer vage plannen in die richting; maar tegen dat ik beter ben, zal het waarschijnlijk iets heel anders worden. Toch zal ik op een of andere manier tot een vereenvoudiging dienen te komen; ik bedoel nu niet zoozeer wat stijl of visie betreft, maar wat de vele plannen aangaat, waaraan ik het laatste half jaar al te breidelloos heb toegegeven, uitsluitend om niet aan de rotzooi te hoeven denken. Dit is een gevaarlijke weg, maar ik maak mij sterk, dat de meesten van de collega's wel onder dergelijke strubbelingen te lijden hebben. Coolen, die een heelen tijd niet heeft kunnen schrijven, schijnt weer aan het werk te zijn, met den moed der wanhoop waarschijnlijk. Sommige verhalen, hem betreffend, zijn heel mooi, - niet ironisch bedoeld! - but the rest is silence.

Stuiveling in het Gooi kán lastig zijn, inderdaad, - ik ken hem niet persoonlijk, maar het genus is niet zoo best. Dit zijn *nu* onze vrienden, maar God beware je voor de heeren in normale tijden. Ik spreek hier als ingekankerd en nederig (zie boven) individualist; maar het komt mij voor, dat ook jij dit bent, in den grond. Maar dit is een onafzienbaar onderwerp, en het is niet als uitdaging bedoeld, hoor! Trouwens, ook in het individualisme bestaan nog talrijke graduaties, gelukkig maar.

Hartelijke groeten, ook van Ans, die mij voorbeeldig verzorgt,

je

Simon

34

Doorn 4-10-'41

Beste Theun,

Hartelijk bedankt voor de Wiarda's, alsmede voor Van Oldenbarneveld,[60] een bijzonder gedegen studie, komt mij voor. Ik wou je echter vooral zeggen hoe goed

59 *Aktaion onder de sterren* ('s Gravenhage, 1941).

60 Vestdijk, bezig met plannen voor een roman over de 80-jarige oorlog, verzocht mij om een exemplaar van mijn *Oldenbarneveldt*-biografie.

ik je bijdrage voor het 'meisje'[61] vind. Je stuurde het mij indertijd in proef, maar ik kwam er nooit toe het behoorlijk te lezen, d.w.z. anders dan zeer in vogelvlucht. En juist de détails, de schriftuur, kortom het 'kleine werk', vind ik zoo goed in dit ding. Dit genre is stellig niet het hoogste wat je te geven hebt, komt mij voor, maar in het soort vind ik het voortreffelijk, en, als je de mogelijkheid eenmaal aanvaard hebt Shakespeare te idealiseeren en Ann dientengevolge in een hoekje te duwen, is het zelfs niet te verbeteren. Daar ik indertijd zelf El Greco min of meer geïdealiseerd heb, kan ik dit rustig zeggen; het is allerminst als verwijt bedoeld, nauwelijks als critiek. Ik kom namelijk hoe langer hoe meer tot de overtuiging, dat de 'groote mannen' altijd de 'kleine menschen' waren, - een soort compensatoire verhouding dus, hetgeen op zichzelf allerminst een nieuwe ontdekking is. Maar het is altijd aardig het bij ieder nieuw geval te overwegen. Shakespeare, die 'ten offer viel' aan Ann, en zich later *niet van haar losmaakte*, moet als mensch eenige rare kronkels gehad hebben, zoodat hij, menschelijk gesproken, op een of andere wijze toch weer met Ann op één lijn kwam te staan. Voor de symmetrie zou je nu eigenlijk de heele historie nog eens moeten uitbeelden, van Ann uit gezien. Wat heeft *zij* over hem te vertellen? Maar wat een onmogelijk moeilijke taak! De groote man, 'van onderen gezien,' - maar zooals ik al zei, ten aanzien van Greco heb ik het niet aangedurfd, - en dus niet gekund, - en wel zeer bewust. Ik herinner mij nog de overweging: 'Neen, neen, El Greco kan ik niet op de W.C. laten zitten!' Dat gaat inderdaad niet, en toch, ze zaten er ... Van die rijke Joden van na den oorlog[62] kun je er gerust meer voor me optrommelen. Welk een heerlijk vooruitzicht. Trouwens, ook zonder dit Maecenaat zal ik het einde van de rotzooi begroeten. Er is weinig nieuws, momenteel. Optimistisch ben ik nog steeds niet; maar maaglijders zijn klassiek zwartgallige lieden, dus zal ik eerst het einde hiervan moeten afwachten. Erg wil het nog niet. Laat bij gelegenheid nog eens wat hooren!

Hartelijke groeten, ook van Ans, van je
Simon

35

Doorn 15-10 [1941]

Beste Theun,

Bedankt voor je langen brief en de toezending van Powys. Met mij gaat het wel iets beter, althans met den maag, maar de heele geschiedenis heeft me nogal aangepakt, zoodat ik nog lang niet de oude ben. Overigens besteed ik een gedeelte van de vier uur, die ik per dag op ben, aan het schrijven, of beter tikken, van een soort wijsgeerigen dialoog over den tijd, waar ik allang mee rondliep (het Proustessay, dat nergens op uitgeloopen is, gaf er aanleiding toe), en dat, later

61 Bedoeld is de novelle *Bruidegom in september* , in 1944 als afzonderlijk boekje verschenen in de Schildpadreeks, nog later in de verhalenbundel *Eros in hinderlaag* (1945).

62 Deze passage kan ik niet thuis brengen.

uitgewerkt, misschien iets toonbaars kan worden, ik weet het nog niet. Niets doen is nu eenmaal niet mijn fort, en het geeft wat afleiding.

Apollyon [63] was ook voor mij een enorme deceptie! Ik heb het niet uit kunnen lezen. Ik vind dit des te onaangenamer, omdat ik van Bordewijks andere werk altijd een groot bewonderaar ben geweest, en min of meer een supporter; maar deze mislukking pleit m.i. toch ook niet *tegen* dit andere werk. God weet, heeft de man een hersentumor, net als Ewijck!!! Het is van een beklemmende infantiliteit. Overigens zie ik hier meer het toegeven aan bepaalde 'collectieve' eischen van het publiek in dan één van de laatste stuiptrekkingen der bourgeoisie, - maar ik geef toe, dat het eene moeilijk van het andere te scheiden zal zijn! Alles met alles krijgt achteraf Ter Braak nog gelijk, die Bordewijk, ná Bint althans, altijd gewantrouwd heeft. *De Korenharp* vond ik daarentegen heel merkwaardig, en hier en daar prachtig; waarschijnlijk vroeger geschreven dan *Apollyon* ... Wat je over de qualiteiten van ons volk schreef, kan ik volmondig onderschrijven (behalve, dat Oranje en 'het wedden op Engeland' m.i. nog steeds dezelfde groote rol speelt bij de huidige moreele prestaties! Dit valt moeilijk te ontkennen). Maar of je uit deze qualiteiten van den stoeren Calvinist een bloeiende toekomst voor onze literatuur mag afleiden, wanneer alles 'over' zal zijn, waag ik toch te betwijfelen. Deze stoerheid en karaktervastheid en de stompzinnige gezapigheid, die geen werkelijke literaire kunst gedoogt, zijn naar mijn meening twee kanten van dezelfde zaak; maar ik kan me vergissen, en hoop dit zelfs.

Inmiddels dank ik je voor je opbeurende woorden, mijn eigen geschriften betreffende. We zullen maar afwachten. Ik ben bang voor de middelmatigheid, die het talent niet aan het woord wil laten komen, in *iederen* vorm, en ik ben ernstig bevreesd, dat de Hollander deze vormen van wanbegrip zoo maar uit zijn mouw schudt, in een liberalistische, nationaal-socialistische, communistische of Amerikanistische maatschappij, om het even. De Helman's, de Donkersloot's en de Lasten winnen het *toch* op den duur, wanneer er iets 'geregeld' moet worden; maak je geen illusies. Alleen dragen ze dan andere namen. Maar er ligt misschien een levensopgave in zich organisatorisch met deze heeren te meten (het is in dieperen zin waarschijnlijk zelfs 'noodzakelijk'), en ik wil je dan ook allerminst ontmoedigen.

Er zit hier trouwens nog iets anders aan vast, en dat is het probleem, of de geheele kunst, en zeker de literatuur, niet tijdelijk, d.w.z. voor een eeuw of wat, van het tooneel verdwijnen zal, zoowel door economische als door cultureele oorzaken. Vgl. het Christendom, dat pas na duizend jaar eenige behoorlijke kunst produceerde, en pas in de Renaissance een literatuur, die eenigszins vergelijkbaar was met de prestaties der antieken. Ik ben overigens geen Spengleriaan; maar mijn inzichten in dezen zijn eenigszins door de astrologie beïnvloed. Iedere tweeduizend jaar een nieuwe 'cultuur', - dan treedt de zon namelijk in een nieuw sterrenbeeld! - de Christelijke was de Visschen-cultuur; tegenwoordig zijn wij aan

63 Door F. Bordewijk.

den Waterman toe (Aquarius), en het is b.v. wel aardig, dat de Waterman van alle twaalf teekens de meeste 'collectivistische' tendenzen vertoont. Het is natuurlijk maar een hoogere 'Spielerei', maar misschien zit er wat in, en jou, als specialist in de Chaldeeërs,[64] zou het wellicht kunnen interesseeren ...

Verder weinig nieuws, hè? Alles is hangende, en we kunnen alleen maar hopen, dat wij zelf niet onder dit 'hangen' begrepen zullen raken! Werk je nog wat? Nieuws over de gilden en aanverwante zaken heb ik niet meer gehoord; maar ik spreek dan ook niemand. Met hartelijke groeten van ons beiden, je

Simon

36

Doorn 27-10-'41

Beste Theun,

Je lange brief deed mij veel genoegen. Je werpt een groote hoeveelheid interessante problemen op; ik zal zien hoe ver ik kom vandaag. Allereerst dan de historische roman! Ook voor mij is dit een zeer dubbelzinnige kwestie, trouwens van het begin af aan gewéest. Mijn houding is zuiver ambivalent: ik vind veel vóor het genre te zeggen, en veel tegen; ik vind de historische bronnenstudie (soms) interessant; én ik pleeg me er gewoonlijk mee te overwerken, hetgeen duidelijk bewijst, dat het werk mij toch niet heelemáal ligt; ik houd ervan om personages in een half authentiek half gefingeerd milieu neer te zetten, en daarnaast heb ik toch steeds het gevoel of het niet evengoed zónder die travestie zou kunnen. Wat mij in den historischen roman aantrekt is: 1e het verleden als zoodanig, d.w.z. niet een bepaald historisch tijdperk, dat ik beter zou willen leeren kennen, maar zuiver het verleden om het verleden, dat wil zeggen: het onbekende, en als zoodanig fascineerende, 2e De mogelijkheid romantische verwikkelingen op een mysterieus en toch niet geheel ontoegankelijk schouwtooneel uit te spinnen, 3e een zekere drang tot mystificatie, niet in dien zin, dat ik de lezers erin wil laten loopen door opzettelijk onjuistheden te verkondigen, maar in den zin van half ironische verschuivingen, parallellen met het hedendaagsche, schijnbare instructiviteit, etc. In *Het vijfde Zegel* is dit laatste me het minst goed gelukt, in *Rumeiland* , met allerlei hoogst serieuze 'inlichtingen' over de suikerbereiding, waarbij ik in mijn vuistje zat te lachen, toen ik het schreef, het best. Let wel: dit zijn gedeeltelijk nogal onserieuze motieven, vergeleken met de jouwe; je moet mij af en toe maar eens zien als een soort tooneelspelerskind; mijn ouders hadden beiden sterke histrionische neigingen, zich gelukkig uitsluitend openbarend op het stuk van het liefhebberijtooneel; en blijkbaar leef ik dat in mijn romans uit, en dan speciaal de historische. Daar bij komt dan nog de vlucht voor het hedendaagsche, etc., etc. Wanneer ik nu op jouw betoog doorga, treft mij allereerst, dat je je vraag: waarom nog *historische romans?* - evengoed tot den contemporainen roman zou kunnen uitstrekken! Waarom niet uitsluitend 'bronnenonderzoek, biografieën

64 Scherts n.a.v. mijn roman *Sla de wolven, herder!* , waar overigens niet van Chaldeeërs, maar van Sumeriërs sprake is.

Het ‘tooneelspelerskind’

Simon Vestdijk met zijn ouders die ‘histrionische neigingen’ hadden

en monografieën' óok over onzen eigen tijd, in plaats van herschepping in de verbeelding? Kortom: waarom niet Jules Romains als literaire preceptor? Ik vind dit heelemaal geen dwaze vraag, al staat voor mij persoonlijk het antwoord dubbel en dwars vast; maar het is een consequentie, waar je misschien niet zoo dadelijk aan gedacht hebt en die je toch eigenlijk zou moeten trekken. En dan de verdere vragen: waarom literatuur? waarom kunst? en ... waarom *leven* we nog?

Dit wat de historische roman betreft. Veel wat je erover schrijft kan ik trouwens geheel onderschrijven, en ditzelfde geldt voor je beschouwingen over de plaats van den kunstenaar in een al of niet communistisch geordende maatschappij; met dit voorbehoud, dat ik, niet alleen voor mijzelf, maar ook in het algemeen, méer dan jij moet vasthouden aan een flinke dosis onbewustheid bij den kunstenaar; en het is nog maar zeer de vraag of men hem dit zal toestaan. Ik spreek nu niet over de kunstenaars met van huis uit sterke sociale neigingen, hoewel ook die m.i. niet gebaat zijn met een al te sterk accentueeren, van buiten af, van wat zij krachtens deze neigingen zouden moeten presteeren; maar ik denk vooral aan de kunstenaars, bij wie het sociale van nature meer op den achtergrond treedt, zij het ook dat het nooit *geheel* afwezig zal zijn. Hemingway, Dos Passos etc. zie ik trouwens veel meer als opstandige individualisten, die in een 'individualistische' maatschappij sociaal voelen, en in een collectivistische maatschappij óf zouden zwijgen, óf ... dubbel individualistisch zouden worden. Maar dit wil ik in het midden laten. Begrijp me goed: ik twijfel geen moment aan de sociale *bepaaldheid* van iedere kunst; ik twijfel er alleen aan, of je de kunstenaars en de kunst er een dienst mee bewijst, wanneer je dit onloochenbare verband, dat zich *achteraf* laat aantoonen, al te zeer aan hun bewustzijn opdringt, zoodat het *tijdens het scheppen* reeds een, in dit geval omineuze rol zou kunnen gaan spelen. Omineus, omdat de kunst, subjectief gesproken, *inderdaad* een spel is, en eerst in de objectieve beschouwing, achteraf al weer, haar ideeël gehalte kan openbaren. Er zijn zoo ontzaglijk *veel* bepaaldheden van het kunstscheppen; en de kunstenaar heeft alleen al met zijn techniek (om van de rest maar te zwijgen ...) de handen zóo vol, dat hij door zich deze bepaaldheden al te zeer bewust te maken zijn creativiteit groot gevaar zou kunnen doen loopen. Met opzet stel ik de zaak zoo scherp mogelijk. Er zijn natuurlijk talrijke uitzonderingen en overgangsgevallen; maar in principe moet ik toch vasthouden aan het postulaat van de *onbevangenheid* van den kunstenaar, althans wanneer hij bezig is. Is dit postulaat niet te verwezenlijken, óok goed, dan géen kunst!

Mijn 'dialoog' is klaar, maar het is zoo'n eigenaardig gewrocht geworden, dat ik eraan twijfel of het ding, zelfs na omwerken, ooit voor publicatie geschikt zal zijn. Het is inderdaad zuivere philosofie (geen metaphysical), maar dan nogal populair en begrijpelijk gesteld, in gesprekvorm, hoewel ik geen 'moeilijke' problemen uit den weg ga. In een paar woorden kan ik je er weinig over zeggen, al zou ik dat best willen. Alleen de titel zal ik je toelichten, *Het eeuwige Te Laat*, hetgeen beteekent, dat de mensch in het algemeen slecht aan den tijd is aangepast, en voortdurend een, in eerste instantie subjectief, maar vaak ook objectief aantoonbaar 'te laat' moet overwinnen. Als voorbeelden: wetenschappen en verdere

waardegebieden, natuurwetenschap, moraal, mystiek, etc. óok de geschiedenis(!). Er staan wel aardige dingen in, geloof ik, maar over het geheel is het nog een chaos. Misschien wel eens aardig geweest om mijn philosofische neigingen af te reageeren, om er later minder last van te hebben ...

2700 v. C.[65] stond het punt Ariës (lentepunt) in de Stier (vergelijk de Kretensisch Mykeensche en de Egyptische cultuur; ook in de Babylonische zal zich dit wel laten aantoonen, vermoed ik; vgl. ook het gouden kalf, dat dan, waarschijnlijk plus minus 2000, overwonnen wordt door het lam; en het lam wordt weer geslacht in den tijd van Christus en maakt plaats voor den Vischmensch. Literatuur hierover weet ik niet; het is allemaal nogal esoterisch astrologisch; en mijn kennis van deze onderwerpen gaat terug naar mijn 'astrologische' periode en dat is al weer 15 jaar geleden! Zooals je weet, verschuift het lentepunt iedere tweeduizend jaar één teeken; d.w.z. het punt Ariës komt *niet* met het *sterrenbeeld* Ariës overeen, maar verschuift zich over den geheelen dierenriem. Alleen in den tijd van Chr. vielen ze samen, en dan weer 24.000 jaar daarna (en daarvóor natuurlijk; en zoo door). Wanneer je goed in de handboeken zoekt, móet hierover dunkt mij toch wel wat te vinden zijn; het is werkelijk *te* duidelijk d.w.z. dat de oude Oostersche volkeren erin geloofden, om alleen maar een fantasietje van hedendaagsche astrologen te kunnen zijn. Werk plezierig aan Urukagina![66] Hartelijke groeten,

Simon

P.S. Ik maak het iets beter, maar praten vermoeit mij nog erg. Groot Nederland zal misschien blijven bestaan, indien wij den naam van Greshoff verwijderen(!) D.w.z. *zeker* is het ook dan nog niet ....

S.

37

Doorn 30-10 [1941]

Beste Theun,

Ik schrijf je dadelijk terug, en dan iets korter dan de vorige keer. Je beschouwingen las ik met aandacht en ik geloof wel, dat er nu nog weinig op te helderen is. Voorzoover ik het er niet heelemaal mee eens ben - maar dit geldt meer de accentverdeeling, de formuleering, kortom de 'nuance' - is dit gemakkelijk terug te brengen tot de verschillen in geaardheid, die tusschen ons bestaan. Ik vind je inzichten zeer zeker de moeite waard - d.w.z. de moeite waard voor jezelf om verder uit te werken - en het zou mij alleen spijten, wanneer Urukagina erdoor in het gedrang kwam. Maar 'adviezen' houd ik voor me ... Misschien kun je toch nog het een met het ander combineeren ...

De farce van het departement neemt werkelijk homerische allures aan. Intusschen is de boodschap voor jou vrij hoopgevend, wat je persoonlijke veiligheid betreft.

65 Ik had Vestdijk in verband met mijn 'babylonische' roman gevraagd naar astrologische achtergronden, daar hij zich graag bezighield met spekulaties op dit terrein.

66 De hoofdpersoon van *Sla de wolven, herder!*

Ook uit andere berichten is mij gebleken, dat men ons zooveel mogelijk de hand boven het hoofd houdt, - met welke motieven zal ik maar in het midden laten ...

O ja, met 'spel' en zelfs met het 'tooneelspel' dat ik mijzelf in de schoenen schuif, bedoel ik natuurlijk alleen maar het spel, dat den kunstenaar van oudsher is toegestaan en dat de ernst niet buitensluit, - allerminst!

Ik ben nu bezig kalmpjes aan de dialoog over te tikken, want ik ben toch wel nieuwsgierig geworden naar de reacties van anderen. Als het ding klaar is - over een maand misschien - hoop ik je een doorslag te sturen. Kun jij voor mij, bij je vrienden, desnoods in Amsterdam, niet een populair (of desnoods minder populair) boekje over de relativiteitstheorie, of in het algemeen over de philosofische consequenties van de nieuwere natuurwetenschappelijke ontdekkingen, machtig worden? Ik moet maar een paar dingen weten, maar die dan ook beslist, opdat ik met een bepaald onderdeel kan opschieten. Misschien kun je dit zonder veel moeite voor mij doen, - des te eerder krijg je de dialoog in handen!!! Er bestaan wel van die boekjes, Hollandsch, of waarschijnlijker, Duitsch (ik herinner me alleen Moritz Schlick, maar er zijn er veel meer).

Later schrijf ik je weer iets uitvoeriger. Het is jammer, dat ik je brieven niet bewaren kan, maar ik vind veiliger van niet ... Hartelijke groeten van je

Simon

38

Doorn 14-11-41

Beste Theun,

Het wordt weer eens tijd, dat ik iets van mij laat hooren. Allereerst wel bedankt, - en bedank ook den onbekenden leener! - voor Van der Waals,[67] die ik doorlas zonder er iets van te begrijpen, maar voortdurend met het streelende gevoel, dat ik het meeste ervan begrijpen zóu, als ik me erg veel moeite gaf en mijn natuurkunde van vroeger weer opfrischte. Voor een 'dialoog' had ik maar een paar kleinigheden noodig, die ik eigenlijk al wist: maar daar ik ze *zeker* weten moest, heb ik, afgezien van het dilettantische genoegen om mij met dingen bezig te houden die boven mijn pet gaan, toch veel aan het boekje gehad. De dialoog in kwestie hoop ik je over een dag of tien te sturen. Graag dadelijk na lezing terug, - *aangeteekend* graag! - daar ik hem nog naar anderen sturen wou. De relativiteitstheorie heb ik maar niet genoemd, voor het geval ik het ding volgend jaar nog in een tijdschrift kan krijgen. Denk er vooral om, dat deze dialoog weinig of niets meer met *literatuur* te maken heeft. Ik weet heelemaal niet of het je interesseeren zal, te meer omdat ik het gedeelte over de geschiedenis weggelaten heb; eensdeels kwam ik tot allerlei rare paradoxen, anderdeels tot duidelijke 'ketterijen', zal ik maar zeggen; en alles bij elkaar vond ik het toch ook weer niet belangrijk genoeg om het als 'apocryph boek' te handhaven. Maar wat ik met het 'historische' Te Laat bedoel, staat duidelijk aangegeven, en het is in den grond ook hoogst eenvoudig. Denk er ook om, dat de voornaamste spreker géén alter

67 *De relativiteitstheorie* door J.D. van der Waals (Amsterdam, 1917).

ego is; het is een grijsaard, een half miskend philosoof, die wel veel verkondigt wat ook ik zou kunnen verkondigen, maar die tenslotte toch ‘eigen wegen’ gaat. Ik zal blij zijn, als het ding klaar is en ik mij weer eens op meer literaire werkzaamheden bezinnen kan. Echt werken zal voorloopig nog wel niet gaan.

Het is jammer, dat het vernietigen van je brieven je in ongelegenheid zou kunnen brengen, maar ik vond het toch werkelijk veiliger, voor jóu dan. In je voorlaatste brief stonden nog een paar dingen, waar ik het over had willen hebben. De opvatting van Hemingway en dgl. als individualisten, die een collectieve orde helpen *voorbereiden*, en de uitbreiding daarvan tot een algemeene ‘wet’, zooals jij doen wilt, lijkt mij zeer juist. Vgl. ook het stichten van godsdiensten en dergelijke. Achter je conceptie van den ‘gigantischen’ historischen roman heb ik iets méer vraagteekens gezet. Het komt mij namelijk voor, dat je hier het gebied van den *roman* met stijgende snelheid verlaat voor dat van de historische *verhandeling*, die van haar kant nog genoeg ‘literaire’ elementen in zich op kan nemen, - stilistisch, beeldend, concreet beschrijvend, - om ‘als een roman’ leesbaar te blijven. Vgl. *Het Herfsttij* van Huizinga, - en die is dan nog een prof., die niet te veel ‘literaire’ zijsprongen mag wagen! In deze richting zou inderdaad veel meer te bereiken zijn; maar ik geloof werkelijk, dat je je dan, minstens bij de conceptie, en waarschijnlijk ook wel tijdens het schrijven, geheel moet losmaken van alles wat de *roman* tot op heden heeft vertegenwoordigd. Achteraf, bijvoorbeeld voor commerciële doeleinden, kan de ‘roman’, bij wijze van etiket, gerust weer binnengesmokkeld worden, en *ik* zal je niet verraden! Overigens, wat een berg werk komt er dan nog bij! De ‘normale’ historische roman vergt al zoo veel op dat gebied ...

Van historische romans gesproken: ik kreeg een derde druk van *Das fünfte Siegel*, met twaalf foto's van schilderijen van Greco; het ziet er nogal aantrekkelijk uit en ik zal een ex. voor je bewaren. Deze derde druk, ten getale van 4,000 ex. is op slag uitverkocht, zooals de uitgever mij gisteren schreef. Hij denkt nu over een vierde druk van 10,000 ex. En wat *Rumeiland* betreft schijnt hij met dezelfde astronomische getallen te willen werken, terwijl ook *Aktaion* in voorbereiding is. Als er nu maar niet op een of andere manier een stokje voor gestoken wordt. Ik kan het geld, dat dan gewoonlijk langzaam komt binnendruppelen, best gebruiken. Ik vermoed, dat ze werkelijk niets anders meer te lezen hebben in Duitschland ... (Alle schrijvers zijn aan het front en zoo.)

Voer je nog wat uit? Het Harlinger plan?[68] Urukagina? En hoe zijn de vooruitzichten van de radio? Zo juist hoorde ik, dat *De Gemeenschap* opgeheven is. *Gr. Ned.* zal *misschien* blijven voortbestaan, mits wij den naam van Greshoff weglaten, wat inmiddels geschied is.

Hartelijke groeten van Simon.

68 Mijn eerste ontwerpen voor de latere roman *Anna Casparii of het heimwee* (1951) dateren uit deze tijd.

39

Doorn 20-11-'41

Beste Theun,

In den loop van de volgende week stuur ik je dan de dialoog, met Van der Waals in dank terug, en de geïllustreerde uitgaaf van den Greco-roman. Schrijf me dan wanneer je het ding gelezen hebt; vooral of je vindt, dat ik het publiceeren kan, d.w.z. of het 'leesbaar' is. Zelf heb ik er niet den minsten kijk meer op, zooals dat gewoonlijk gaat. En ik heb het ook wel onder heel zonderlinge omstandigheden geschreven ...

De relativiteitstheorie is in den grond heel eenvoudig; en zoo lang er geen formules in het spel zijn, begrijp ik het ook wel zoo'n beetje. Het principe is zelfs kinderlijk simpel, en heeft niets te maken met wat jij schreef over 'tijd en ruimte als categorieën van het denken'. Dat lapt de natuurkundige aan zijn laars! Het gaat hem alleen om het beschrijven en wiskundig formuleeren van de natuurprocessen. Daarbij is hem gebleken, dat men tijd en ruimte aan elkaar 'gelijk kan stellen', - maar dat beteekent, voor ons gewone stervelingen, nog allerminst, dat tijd en ruimte hetzelfde 'zijn'. Het gaat hier alleen om het meten van den tijd en het meten van de ruimte, verder niet. En de heele relativiteitstheorie berust nergens anders op dan dat men twee punten, A en B, waarvan A in beweging is ten opzichte van B, dat in rust is, ook zoo kan opvatten, dat B in beweging is ten opzichte van A, en A in rust. Is dat alles, zal je zeggen? Ja, maar dan komen de formules, en dan ben je nog niet gelukkig!

Prettig, dat Van Tricht reeds symptomen van den roman gigantesque meent te ontdekken. Alles gaat dan misschien heelemaal vanzelf. In een 'held' geloof ik ook niet erg; hoewel het voor mij een probleem is of men het 'technisch' zonder held zal kunnen stellen, in den historischen roman, van welk type dan ook. Maar voor je streven heb ik alle sympathie. De historische werkelijkheid kent zeker *geen* 'helden', dat ben ik geheel met je eens, en het komt mij voor, dat onze generatie over deze waarheid beter oordeelen kan dan wie ook!

Ik kan me voorstellen, dat het stuk van Van der Woude[69] geen prettige lectuur voor je vormde. Het is inderdaad geen 'critiek', maar meer een aaneenschakeling van boutades. Ik had het stuk niet gelezen voordat het erin kwam; maar hoewel ik het er niet mee eens ben, zou ik het zeker niet tegengehouden hebben, hoe onaangenaam het in het algemeen ook voor mij is, wanneer de kroniekschrijvers van Groot Nederland mij noemen, of verdedigen, of zachtjes becritiseeren, zooals D.A.M. zich laatst veroorloofde, die mij met den term 'perverse verbeelding' in verband bracht. Ik heb dezen gek onmiddellijk geschreven, dat hij voortaan zijn smoel over mij kan houden, in lovenden of lakenden zin, en hij heeft 'beloofd', dat hij dat doen zou! Frissche jongens. Ik heb Binnendijk volkomen door, maar

69 Joh. van der Woude had zich in een bespreking van mijn essaybundel *Vox humana* in Groot Nederland scherp uitgelaten over mijn Vestdijk-essay, waarin hij een afbreuk meende te zien van Vestdijks betekenis. De kort daarop gevolgde kennismaking tussen Van der Woude en mij in het Kunstenaarsverzet helderde deze kontroverse geheel op.

kan niets ‘bewijzen’, natuurlijk, - en dan nog. Maar Van der Woude meent het nier zoo kwaad. Uit een brief, die hij mij over deze kwestie schreef, blijkt, dat hij hoogst verontwaardigd was over je essay over mij, en er wellicht dus meer achter heeft gezocht dan erin staat. Dit verklaart dan wel den eenigszins eigenaardigen vorm van zijn critiek, die niets anders is dan een aanval, of, van zijn standpunt uit, tegenaanval. Ik zal hem nu maar eens onder het oog trachten te brengen, - maar uiteraard is de zaak vrij delicaat, - dat er waarlijk wel andere ‘tegenstanders’ zijn, waartegen hij mij ... *zou kunnen* verdedigen, wanneer dit in dezen tijd tot de mogelijkheden behoorde.

Door termen als ‘bedorven bloed’ is hij blijkbaar op een dwaalspoor gebracht; en afgezien nog van dit ‘misverstand’ zou het mij, zooals ik al zei, inderdaad aangenamer zijn, wanneer men deze zaken, mij betreffend, voorloopig maar onaangeroerd liet. Het kan nooit goed zijn er de aandacht op te vestigen, en zeker niet zoo lang *Groot Nederland* nog in zoo'n onzekere positie verkeert.

Dit is dan alles voor vandaag. Ik hoor dus van je, als je de dialoog gelezen hebt. Hartelijke groeten, ook van A.

Simon

P.S. Ik corrigeer op 't oogenblik drukproeven voor Stok, waarop aan den achterkant de proeven van een door jou vertaalde roman staan: Jeugd wil leven.[70] Vermakelijke coïncidentie! Deze roman mag zeker niet verschijnen?

40

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]

Doorn 4-12'41

Beste Theun,

Daar ik niet weet wie ‘aan de beurt is’, schrijf ik je vast maar, allereerst om je te bedanken voor de ‘Tegels’, die ik mij momenteel door Ans laat voorlezen. Zeer tot mijn genoegen, moet ik zeggen. Ondanks alle critiek [mijnerzijds] heb ik altijd veel voor je Friesch werk gevoeld; maar ten opzichte van dit nieuwe werk is mijn waardeering ‘literair’ veel hechter gefundeerd.

Het is een stap vooruit, geloof ik; en de wijze van presenteeren, als ‘persoonlijke’ herinneringen, is hier zeker gedeeltelijk de oorzaak van. Het verhaal van Tedman Aalfs vind ik voortreffelijk, en het is niet het eenige. Als je belang stelt in critische opmerkingen - uitsluitend over détails - ben ik tot je beschikking; maar allereerst wilde ik je toch mijn zeer toestemmende reacties als ‘lezer’ doen weten, of eigenlijk ‘hoorder’.

Mijn pakje kreeg je toch, hè? Met terugzenden van den dialoog is natuurlijk geen haast; maar laat toch even wat hooren; ik maak mij om begrijpelijke redenen altijd gauw ongerust, wanneer een brief van je uitblijft.

De opdracht van het eerste deel van Urukagina aanvaard ik graag, en ik hoop, dat het heele boek nog zal kunnen verschijnen. De toestand is wel weer iets dreigender geworden. Mijn ‘Aktaion’ is nog verschenen, - ik bewaar een ex. voor

70 Het boek in kwestie van de Engelse auteur Mackenzie verscheen nog in 1941.

je, voor het geval dat je het niet voor de radiobode krijgt, - en gisteren kwam ook een ex. van 'Die Fahrt nach Jamaica' binnensukkelen, met aardige penteekeningen, maar geamputeerd van het laatste hfdst., zooals ik je indertijd al zei, of schreef.

Het zou toch jammer zijn, wanneer je de Friesche lijn van je oeuvre niet voortzette. Er is voor jou ook niet de minste reden om dit *niet* te doen, zooals voor mij, daar mijn Anton W. met Argus-oogen bespied schijnt te worden. De directe ervaring, - hier heb je ze voor het grijpen; en je *wilde* immers ervaring, als basis voor je werk. Bij den historischen roman komt de ervaring toch steeds sterk afgefiltereerd en chemisch gewijzigd tot ons. Dit is in het algemeen geen bezwaar; maar wanneer men de keus heeft, moet men de eerste mogelijkheid niet verwaarloozen. In het verhaal van Tedman Aalfs voel ik allerlei nieuwe mogelijkheden. Later meer dus!
Hart. gr. van ons beiden

je

Simon

Ook Ans is zeer verrukt van het boek!

41

Doorn 8-12 [1941]

Beste Theun,

Het deed mij genoegen wat van je te hooren! Ik had al naar Van Tricht geschreven, uit begrijpelijke bezorgdheid; en ik vind het *zeer* verstandig, dat je daar vandaan gaat, wanneer de zaken zoo staan. Trouwens, dat je daar midden tusschen 'geestverwanten' zit, zooals je me indertijd schreef, vond ik nog het bedenkelijkst van alles. Blijf je heelemaal op jezelf, dan loop je m.i. niet zooveel gevaar. In U[trecht][71] zou je voorzichtig contact kunnen zoeken met Nijhoff of Engelman, die je tevens op de hoogte kunnen houden (of alléen daarvoor). Het bericht van Donkersloot[72] is wat vervelend geformuleerd (Wat zijn 'kopstukken'?); maar zakelijk is het juist. Men moet er nog steeds niets van hebben, en naar mijn meening terecht. Wanneer wij om diplomatieke redenen toegeven, maakt dit een allerberoerdsten indruk op het 'publiek', en heelemaal afgezien nog van ideeële overwegingen, kan het niet aangenaam zijn wanneer ons dat later, en door de 'historie', nagehouden wordt! Men 'verwacht' van ons, dat wij ons afzijdig houden. Wij zouden trouwens onherroepelijk voor het wagentje der propaganda gespannen worden. Andere 'broodschrijvers' - je vriend Van der Woude b.v. - denken er net zoo over. Wij zullen trouwens gesteund worden. Intusschen kan ik je standpunt, de 'meerderheid' te volgen wel deelen. Alleen is deze meerderheid niet in een geval uit te drukken. (dit schrijf je zelf ook) Je merkt dit gauw genoeg. Maar ik voel niets voor martelaarschap, en in jouw bijzonder geval - wanneer je door toetreden aan bepaalde zeer onaangename situaties een

71 In de winter van 1941 verhuisde ik van Hilversum naar Utrecht en mat mij daarbij een nieuw pseudoniem aan, Frans de Bruyn.

72 N.A. Donkersloot wendde zich in een rondschrijven tot de 'kopstukken' van de Nederlandse letterkunde met het vermaan, om niet toe te treden tot de op til zijnde Kultuurkamer. De rest van de passage maakt het duidelijk, dat de meningen op dit punt nog verdeeld waren.

eind zou kunnen maken - geldt dit natuurlijk dubbel. Hierover spraken we indertijd al. Ik weet, dat menschen als Engelman b.v. dit ook zoo zien.

Je oordeel over de dialogen[73] deed mij veel plezier. Waarschijnlijk is het heele betoog toch wel een uitvloeisel van al of niet tijdelijk pessimisme - het pessimisme, dat ik Arminius laat afwijzen, maar ondertusschen! - en zou men voor menschen met een sterke toekomstverwachting het probleem anders moeten stellen, meer in den geest van de 'ectropische' wereld, met de 'geboorte' - hier dan overdrachtelijk opgevat! - aan het *einde*. Ik maak mij sterk, dat Godard hier wel iets méer voor zou voelen, en dus meer in jóuw lijn zou komen, wanneer ik het probleem historisch beter uitgewerkt had. Ik ben hopeloos oncollectief, schijnt het wel, maar ik vat dit dan ook werkelijk als een (natuurlijk) gemis op, en voel mij nauwelijks in staat anderen een collectivistischer denkwijze te verwijten.

Dit brengt mij op de 'Tegels'. We zijn er nu mee klaar, en mijn bewondering, naar het slot toe, is nog gestegen. 'Tedman Aalfs' - ik was ongeveer op de helft toen ik je het laatst schreef - blijft tot het eind toe voortreffelijk, een zeer beklemmend en zakelijk tot in de kleinste détails verantwoord verhaal. Er is hier zeker 'tendenz', maar zij dringt zich niet op en je laat den lezer de vrijheid te interpreteeren zooals hij zelf wil (een 'individueel' ziektegeval-schizophrenie? - óf een aanklacht tegen een eenzijdig intellectualistische opvoeding). *Galgenaas* doet er weinig voor onder, en de hoofdfiguur is hier haast nog interessanter, althans iets reeëler gezien; het slot is misschien niet heelemaal vrij te pleiten van effectbejag; maar het effect als zoodanig is niet kwaad en rondt het verhaal af. Toch geef ik de voorkeur aan het zeer onbarmhartige, 'kale' slot van Aalfs. Voor Ans was dit haast ondragelijk, en de vox populi bewees mij hier, dat je juist precies geslaagd was! Het laatste verhaal ligt mij persoonlijk minder, maar ik moet toegeven, dat het in zijn soort niet minder geslaagd is; vooral in aanmerking genomen, dat de gevaren van idealiseering hier wel zeer groot waren. Het tooneel in de kerk is in veel opzichten onverbeterlijk! Dat het verhaal tóch uit een bepaalde wereldbeschouwing geschreven is, valt niet te ontkennen; maar in de eerste plaats is dit geen bezwaar, in de tweede plaats wordt de reeële behandeling er des te verdienstelijker door! In elk geval is de tendenz hier veel en veel subtieler behandeld dan in *Wiarda* II. Te opzichtige tendenz (ideeël beschouwd) en effectbejag (literair beschouwd) waren de twee dingen, die men je vroeger verwijten kon; maar ik ben er zeker van, dat je strengste critici[74] zich door dit boek voor een goed deel gewonnen zouden moeten geven. Helaas is de proef niet op de som te leveren, want de heeren zijn dood ... Nu de andere verhalen, in het kort. Het *heksershuis* beviel mij goed, al ben je hier en daar wat ouderwetsch gezapig ('ze snoof *verachtelijk* door de *kleine*, *fiere* neus' gáat niet, voor mijn gevoel), maar het zwarte mannetje maakt alles goed; hij is wat overdreven spookachtig, maar dat is juist

73 *Het eeuwige telaat* (verschenen 1947).

74 Bedoeld zijn Menno ter Braak en E. du Perron, met wie ik sinds de verschijning van *Rembrandt* aldoor kritisch overhoop gelegen had.

goed, omdat hij deze rol *speelt! Familieportret* vind ik een van de zwakkere, vooral door de dialoog aan het slot. *Dodenmaal* : goed, vooral van sfeer en psychologie! *Een mislukkeling* : iets minder, hoewel je de figuur van den wilden dominee wel laat 'zien', maar ik 'begrijp' hem niet heelemaal. *God en gebod* is een van de 'moeilijkste' voor den schrijver, komt mij voor! In groote trekken ben je echter geheel geslaagd en de beschrijving van de verkrachting in het veld is iets waar ik je speciaal mijn compliment over maken moet, omdat ik je vroeger wel eens wansmaak in eroticis verweten heb. Dit is werkelijk *heelemaal* goed, vol durf, geen woord te veel en geen woord ernaast. *Jufferstate* stemmingsvol *tot het slot*, waar je opeens alles bederft door de uitlating van Sybil! 'Maar deze ene nacht' kan zij hoogstens gedácht hebben. Of zoo niet, dan had je het tóch niet moeten schrijven. Waarom eigenlijk? Ik kan het niet bewijzen, maar voel het heel duidelijk. Te meer had je hier je toevlucht tot suggereerende verzwijging kunnen nemen, omdat je hun gesprekken in de kamer óok niet beschrijft! *Oud Kabinet* : goed. De 'parafrase' van de muziek van Bach is een gevaarlijk procédé, maar je hebt je uitstekend van die taak gekweten. 'In werkelijkheid' heeft de jonge Wilt dergelijke mooie visioenen natuurlijk niet gehad; maar dat is een bezwaar, dat men hoogstens even registreert, maar niet als hinderlijk voelt. Iets ernstiger is dit bezwaar in *Fokje* , n.l. wat betreft de waan van Wilt, dat hij een skelet is. Dit is iets te allegoriseerend, 'bedacht'. Dat gaat al haast naar een schizoïede waanvorming toe. Ook de geheele ontwikkeling der genezing, in wezen voortreffelijk, is wat opzettelijk uitgewerkt, over een aantal zorgvuldig opgestelde mentoren; maar toch is dit verhaal een van de boeiendste; en daarnaast als 'prestatie' weer niet gering. Fokje zelf is wat erg lief en te veel met verkleinwoorden bedacht.

Dit zijn natuurlijk mijn zuiver persoonlijke reacties, en de bezwaren, die, als men ze zoo formuleert, nog heel wat lijken, kunnen nauwelijks op tegen mijn bewondering. Wanneer ik een critiek over dit boek moest schrijven, - maar God beware me! - zou ik veel ervan ongenoemd laten, ter betere verdeeling van licht en schaduw. Ik geloof, dat je jezelf met dit boek kunt gelukwenschen.

Het was allerminst mijn bedoeling je te adviseeren het historische genre te vermijden ten gunste van het 'Friesche'. Het lijkt mij trouwens, dat je door de tegenstelling robuust-verfijnd de zaak wat simplistisch voorstelt. De 'tegels' zijn hier en daar verfijnd en lyrisch genoeg! Enfin, wat je ook schrijft, het zal altijd de moeite waard zijn, daar ben ik nu wel geheel van overtuigd ...

Als je goed en wel in U. zit, laat dan nog even wat hooren. Ik zal je voortaan dan maar als 'Frans' aanspreken; en teeken zelf ook met dien naam. Th. Theunissen was een al te uitdagend pseudoniem!

Dit is dan zoowat alles, voorloopig. Houd je goed, en sterkte met de verhuizerij! Hartelijke groeten, ook van Ans, je

Simon

Van Gr.Ned. trekken wij ons niet zooveel aan. Het is kopzorg minder, het is nog maar een kleinigheid bij wat ons wacht, én het kan de alg. houding helpen verstevigen.

42

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]
Doorn 21-12-'41
Beste Frans,

Je hebt misschien wel gehoord, dat opgemeld periodiek alsnog verschijnen mag, op courantenpapier, god beter 't![75] Wat dit 'cultureel' te beteekenen heeft weet ik niet. Ws. een minzaam gebaar om ons re lijmen; in dat licht dient ook het dwaze gerucht beschouwd te worden, dat [M.] Mok (Jood) aangevraagd is om in de K.K. zitting te nemen ...

Nijhoff was gisteren hier, onverwacht, en hoewel het gesprek mij nogal vermoeide, had ik er tenslotte geen spijt van. Ik geloof, dat ik nu wel langzaam-aan opknap, al is het 'subjectief' nog hetzelfde. Zoo half Jan. - mijn vader is dan ook weg - moet je toch óok eens komen; we correspondeeren er nog wel over.

Volgens N. moeten wij overal voor bedanken, ook voor de Mij. van Letterkunde, voor het te laat is. Doe dit dus, wanneer je nog lid bent.

Wij lazen *Wilde Lantarens* , dat ik nog niet goed kende. Ik vind het een graad minder dan het beste uit de *Tegels* , maar daarom nog niet te versmaden en zeer zeker boeiend als 'documentatie'. De feiten zijn best, de literaire uitwerking bevalt me iets minder, en de tegenstelling tusschen de medeminnaars is in den opzet wat goedkoop 'zwart-wit', hoewel in de uitwerking je artistentemperament het herhaaldelijk van de plichtmatige tendenz wint. Overigens is Hoogwolda zeer zeker een realiteit (meer misschien dan Anders), met zijn groene hoedje en dito opschrijfboekje en 'Wel, wel, wel.'

Ja, Anton Wachter zou eigenlijk niet aan den tijdgeest ten offer moeten vallen.[76] Maar er zijn nog andere redenen waarom ik er vrij aarzelend tegenover sta. Het is niet onmogelijk dat met *De Andere School* , het supreme afscheid van I.[na] D.[amman], de zaak voor mij toch afgeloopen is, en dat ik de stof daarná, dus de studententijd, beter op een andere manier kan verwerken, zooals het uitkomt (zooals ik reeds deed in *Heden ik morgen gij* trouwens). Ik geloof niet zoo erg in dergelijke tot *lang* na de puberteit voortgezette autobiografieën, vooral niet wanneer de puberteit tevens een soort 'dood' is, zooals min of meer in mijn geval. Enfin, ik kan er nu nog niets van zeggen, maar erg groot lijkt mij de kans niet! Wel heb ik vage plannen voor een nieuwe jeugdroman, buiten A.W. om; en iets reëelere plannen voor een Iersche roman. Documentatie daarvoor, druppelsgewijs, is het eenige werk dat ik doe momenteel.[77] Ik ben niet van plan mij te overhaasten, en dat is ook niet noodig Misschien stuur

75 Het tijdschrift was door de redaktie, bij toenemende pressie van de bezetters en de kollaborerende schrijvers, losgelaten.

76 Vestdijk had het werken aan de 'autobiografische' romans uit ontmoediging opgegeven, daar hij groeiende oppositie van de Duitse censunr voorzag. Ik had hem proberen aan te zetten tot doorschrijven.

77 Hieruit kwam na kort verloop de roman *Iersche nachten* (verschenen 1946) tot stand. (Zie brief 45.)

ik 't erop aan alleen een Duitsche vertaling te laten verschijnen; dan laat ik ze hier stikken![78]

So long! Hart. gr. en prettige ‘feestdagen’
je Simon.

43

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]
Doorn 31-12-'41
Beste Frans,
Een gelukkig 1942, - hartelijk gemeend en zonder ironie!

Je stuk over Garmt[79] las ik met instemming. Het is helaas te lang voor Gr.N., - we hebben maar 3 à 4 vel, ondanks het courantenpapier! Daarbij komt, dat Van Eckeren het boek allicht wel voor een kroniek zal willen reserveeren; en zóoveel goede boeken heeft hij niet tot zijn beschikking.

Kun je zoo over een dag of 10 eens een middag komen overwaaien? Dat zou gezellig zijn. Kom dan tegen een uur of drie; dan heb ik gerust, en blijf tot een uur of zeven altijd wel ‘ambulant’. Ik maak trouwens daverend lange wandelingen momenteel, wat dit laatste betreft! De roman zal inderdaad in Ierland spelen; met de documentatie was ik voor mijn ziekte al begonnen, en deze zal (de documentatie bedoel ik) nog wel een maand of zoo voortgezet moeten worden. Trouwens, ik begin niet met het schrijven voor ik me weer perfect in orde voel. En vertalen doe ik heelemaal niet meer; de herinnering daaraan is een nachtmerrie gelijk. Gelukkig zal ik het financiëel niet noodig hebben; want mijn ‘Duitsche’ zaken loopen nog steeds gesmeerd; ik heb een voorschot gekregen; en in Jan. krijg ik de afrekening. De binder kan het aantal bestellingen niet af, schreef de uitgever mij. Het is wat te zeggen! Ik ben benieuwd hoe lang deze gunstige conjunctuur, voor mij, duren zal ...*

Aktaion geef ik je dan, als je hier komt. *De Lantarens* beëindigden wij inmiddels. Het slot is wat abrupt, vind ik, te meer omdat de ‘lantarens’ zelf weinig met de rest van 't verhaal te maken hebben; maar dit is meer een overweging van den criticus (criticus op non-actief!) dan dat de lezer, ook de critische lezer, er veel last van heeft. In veel opzichten vond ik dit verhaal toch heel goed.

Schrijf me nog even wanneer je komt; hoor je niets van mij, dan is het in orde. Met hart. gr., ook van A.
je Simon.

* Praat hier maar niet verder over! Het is niet goed wanneer de aandacht van zekere instanties hier al te veel op gericht wordt, en er schuilt veel jaloezie in het kamp onzer zwarte broeders ...[80]

78 Vestdijk had een geheim pleizier in het feit, dat ettelijke van zijn romans in Duitsland bestsellers waren, terwijl hij in Nederland met groot wantrouwen door de bezetters werd gadegeslagen; een typisch staaltje van Duitse instancies die langs elkaar heenwerkten en -dachten. (Zie ook de noot van S.V. onder brief 43.)

79 Bespreking van de essaybundel *Rekenschap* (1941) door Garmt Stuiveling, een in de oorlogstijd verloren gegaan artikel.

80 De met de bezetter kollaborerende en NSB-auteurs, van wie velen eindelijk ‘hun’ tijd gekomen achtten.

44

[GROOT NEDERLAND]
[REDACTIE]
Doorn 27-1-'42
Beste Theun,

Dank voor je goed oordeel over Aktaion. Ik vind het alleen jammer, dat je je tot vergelijkingen met je eigen historische werk hebt laten verleiden; de grootheden lijken mij nogal incommensurabel; het uitgangspunt is *totaal* anders! Ik vermoed, dat een historicus weer meer behagen zal scheppen in jóuw roman. Bovendien is *Aktaion* als procédé uitermate gevaarlijk, zoodat ik het wsch. niet voor een tweede keer op deze semi-mythologische wijze zal probeeren; of misschien jaren later. In den Ierschen roman zal ik trachten de lichte behandeling van Aktaion te combineeren met een werkelijkheidsbasis als in *Rumeiland* , - zooiets moet het tenminste worden ...

Je besluit om, kortweg, een baantje te zoeken kan ik wel begrijpen. Ik zou het alleen betreuren, als het je tijd zoo volledig in beslag nam, dat het schrijven er heelemaal bij inschoot. Je zou eigenlijk iets moeten hebben voor halve dagen; maar waar dit te vinden?

Je tabaksdoos + inhoud is onder veilige hoede! Verleden week Woensdag was ik nog even bij je, - zonder doos, want het plan kwam plotseling op, - maar je was niet thuis, en kwam pas 's avonds terug, volgens de gedienstige. Ik schrijf het je maar even, voor het geval je je soms ongerust maakte over dit bezoek van een onbekende!

De gecensureerde stukken in den essaybundel van Stols[81] moesten vervangen worden, en daar mijn voorraad boekbesprekingen niet erg groot meer was, was ik wel genoodzaakt ook de twee critieken over de Wiardakroniek op te nemen. Eigenlijk had ik ze liever willen laten liggen, vooral omdat zij, né de *Tegels* , geen juist beeld meer geven van mijn schatting van je werk; maar, met enkele veranderingen, zijn ze toch wel te verantwoorden, en ik heb in een noot op de *Tegels* gewezen. Bundeling van dgl. stukken heeft trouwens vaak het nadeel een figuur onvolledig te belichten. Zoo ontbreekt, na een aantal bewonderende besprekingen, een verantwoording van *Apollyon* ; het omgekeerde geval, ongeveer tenminste, want ik taxeer de Wiarda boeken altijd nog wel enkele graden hooger dan het Starnmeerboek ... En Heine mocht ik niet noemen, en Ewers en Kafka niet, en Joyce ook niet. Men heeft duidelijk het gevoel weer op een kakschooltje te zitten; maar het aardige is, dat de meesters zich zoo onsterfelijk belachelijk maken, en dat is ook wat waard. Ik zou de censuur geloof ik niet eens willen missen, gegeven nu eenmaal *deze* tijdsomstandigheden. Zag je *De Schouw* ?[82] Tot ziens, en hart. gr. van ons beiden.

Simon.

81 Het betreft hier een artikel van Vestdijk over Sartre; in dezelfde alinea andere namen die niet genoemd mochten worden.

82 De Schouw was het ‘vakblad’ van de Kultuurkamer.

45

Doorn 2-3-'42

Beste Frans,

Deze week heb ik al een paar afspraken; laten we dus zeggen, dat je volgende week *Dinsdag* komt, tegen een uur of drie; tot 's avonds. Je bezoek is mij des te welkomer omdat ik ws. niet naar Utrecht ga; Ans zal het boek meenemen, dat ik nog terug moet brengen. Ik ben de vorige keer erg geschrokken van de terugreis! Maar laat dat je niet weerhouden! !

Ik zal je dan, als je wilt, tevens wat kunnen voorlezen uit de roman, die al bijna half klaar is,[83] - ik schaam me bijna het te zeggen! Maar de geest werd voor ik erop verdacht was over mij vaardig; bovendien leek het mij aardig om de middeleeuwsche instelling[84] vóór te zijn, - iets waar ik helaas niet in geslaagd ben, zooals je weet. De toestand ziet er niet fraai uit. Wanneer de geruchten juist zijn, zullen wij het voorbeeld van onze histrionische broeders moeten volgen,[85] en onder dezelfde omstandigheden. We zullen het maar niet te tragisch opvatten; tenslotte is het van bitter weinig beteekenis, in het groote geheel. Mondeling meer!

Zonder tegenbericht reken ik dus op Dinsdag 9 Maart.

Hart. gr. van ons beiden,

je Simon.

P.S. Vanmorgen bood *Contact* mij de vertaling aan van *Jekyll a. Hyde*,[86] nogal tot mijn verwondering, moet ik zeggen. Heb jij je teruggetrokken? Ik schreef terug, dat ik er alleen op in kon gaan, als jij niet gedupeerd werd. Als je die vertaling houden wilt, houdt dan *vooral* geen rekening met mij, te meer omdat ik al genoeg werk voor *Contact* heb. Als je het *toch* niet zou doen, doe ik het wel.

46

St. Michiels Gestel[87] 25-6-'42

Beste E.,

Dank voor je lange brief. Ja, het is een eigenaardige sensatie in het gevang te

83 Bedoeld is *Iersche nachten* .

84 Vestdijks benaming (elders ook gevariëerd als ‘de middeleeuwen’) voor het letterengilde, dat inmiddels met uitsluiting van Joodse auteurs bij bezettersdekreet verplicht was gesteld voor alle auteurs die hun schrijversberoep wilden blijven uitoefenen. Inmiddels was het algemeen gevoelen van de letterkundigen, na intens onderling overleg, dat men de fascistische instelling zou saboteren. Hetgeen gebeurd is.

85 De toneelspelers waren net als de schrijvers gedwongen in een akteursgilde te gaan. Het aantal weigeraars was hier miniem.

86 De bekende roman van R.L. Stevenson, na afspraak door Vestdijk vertaald. (De Onsterfelijken, 1945.)

87 Op 4 mei 1942 werd Vestdijk op last van de Gestapo als gijzelaar te St. Michielsgestel geïnterneerd. Van de schrijvers bevonden zich daar ook N.A. Donkersloot, Anton van Duinkerken en Dr. P.H. Ritter Jr., van de hoogleraren o.a. Dr. P. Geyl en Dr. H.J. Pos. Briefkontakt met de buitenwereld werd hierdoor voor Vestdijk zeer schaars (zie ook brief 48).

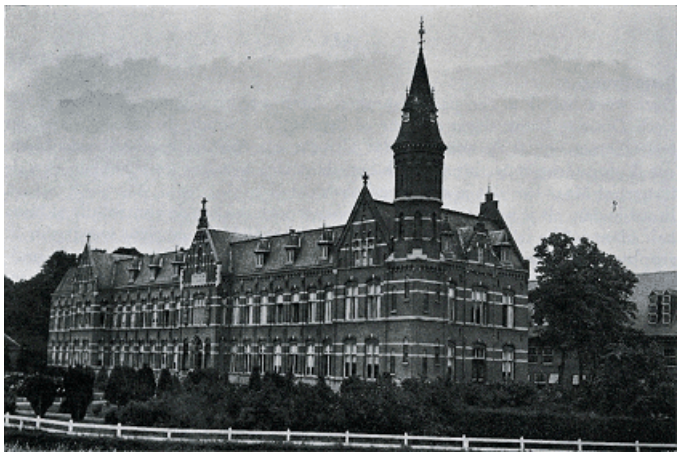

Kleinseminarie 'Beekvliet' te Sint Michielsgestel. In de bezettingsjaren in gebruik als gijzelaarskamp. Vestdijk verbleef hier, met onderbreking van een maand in het 'Oranjehotel', van 4 mei 1942 tot eind februari 1943

Studiezaal van leerlingen van het Kleinseminarie 'Beekvliet' waar S. Vestdijk en andere gijzelaars later lezingen hielden voor elkaar

zitten, zij het dan ook van alle gemakken voorzien en met veel ‘aanspraak’. Overigens begin ik er wel een beetje genoeg van te krijgen, maar ondragelijk is het in geen geval, en wij worden ruim van etenswaren voorzien. Ja, het is wel merkwaardig, dat ik midden in de dominees zit; overigens vereenigen geen theologische banden ons, maar zuiver vriendschappelijke, en gedeeltelijk ook lucullische. De een is Ds. Wybenga uit Dronrijp, de ander Henkels uit Heerenveen, maar alleen de eerste is een Fries. En dan speel ik vierhandig Mahler met Ds. Kelder uit Zeeland. Verder schaak ik veel, heb mijn ‘philosofische’ essays[88] voltooid, gedeeltelijk in aansluiting aan gesprekken met Prof. Pos (ik heb nu ruim 300 pag., en ben er nu maar eens mee uitgeschejen), ben met een roman begonnen, en heb gisteren gevochten, hetgeen zich overigens bepaalde tot een schop, die, minder hard, beantwoord werd; voor een behoorlijk vuistgevecht was er helaas geen plaats, want de ruzie viel voor bij de waschbak, waar veel lieden zich verdrongen. Zoo zie je, aan afwisseling is geen gebrek, en men wordt roekeloos in deze omstandigheden. Wat je over *Het Uur U* schreef leek me wel juist. Het is merkwaardig hoe veel hier gedicht wordt, o.a. door Geyl; ook Donkersloot kwam met een heele sonnettencyclus uit Scheveningen hier. Lezen kan ik hier weinig, men wordt sterk afgeleid; ook voor het schrijven moet ik mij trouwens inspannen om een geschikte entourage te vinden. Ik schrijf je later nog wel eens; er staan nog verschillende brieven op mijn programma.

Hart. gr. van je

Simon.

47

Doorn 18 Aug. '42

Beste E.

Je briefkaart vrijdagavond ontvangen. Gelukkig is het gevaar dit keer afgewend.[89] We zullen hopen dat er maar een wonder gebeuren mag, hoewel dat te mooi zou wezen om waar te zijn. 'k Begin je maar vast te schrijven. Ik had gedacht gisteravond of vanmorgen een brief van Simon gehad te hebben, daarom stelde ik het naar jou even uit. Komt er vanavond niets dan stuur ik je dit briefje. Hoorde je het gauw wie of het waren? Ik zondagmorgen eerst en was de heele dag van streek. Ik moet m'n best doen om er niet bij stil te staan en nu deze kennissen die hier t.o. me wonen moeten nu weg. Vreeselijk toch he!

Verleden week is Meyer[90] hier nog even geweest. Die vroeg zeer belangstellend naar jou. Hij had van die vreemde geruchten gehoord, maar gelukkig heb ik hem

88 Bedoeld zijn de *Essays in duodecimo* (verschenen in 1952).

89 Deze brief, alsook de brieven 49, 50 en 51 zijn van Mevr. Ans Koster-Zijp. Met het ‘afgewende gevaar’ bedoelde zij dat er een terechtstelling van gijzelaars had plaatsgevonden; Vestdijk had zich daarbij niet bevonden.

90 L. Meyer, een voormalig prokuratiehouder van de uitgeverij Nijgh & Van Ditmar, waar ik in 1926 nog een tijdelijke baan had gehad, richtte tijdens de oorlog in Haarlem een eigen uitgeverij op, De Gulden Pers, die tot 1948 bestaan heeft.

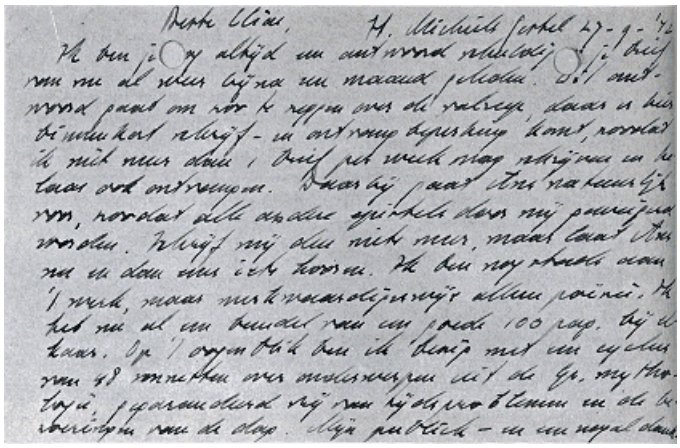

uit de droom geholpen. Die v.d Geest[91] is verleden week plotseling thuis gekomen. Die was in D[uitsland] Joh.[92] is nog in Arnhem. Als je lust hebt kom je nog wel eens he! Liefst niet a.s. donderdag, dan heb ik gasten.

Verder geen nieuws. Heel veel hartl. gr. van je

Ans.

48

St. Michiels Gestel 27-9-'42

Beste Elias,

Ik ben je nog altijd een antwoord schuldig op je brief van nu al weer bijna een maand geleden. Dit antwoord gaat om zoo te zeggen over de valreep, daar er hier binnenkort schrijf- en ontvangbeperking komt, zoodat ik niet meer dan 1 brief per week mag schrijven en helaas ook ontvangen. Daarbij gaat Ans natuurlijk voor, zoodat alle andere epistels door mij geweigerd worden. Schrijf mij dus

91 De auteur Klaas van der Geest had in Duitse gevangenschap gezeten, maar was al vrij snel weer ontslagen.

92 Johan van der Woude. Hij is ook de ‘Joh.’ uit de volgende brieven. Om redenen van veiligheid had hij zich destijds als ingezetene van Doorn laten inschrijven.

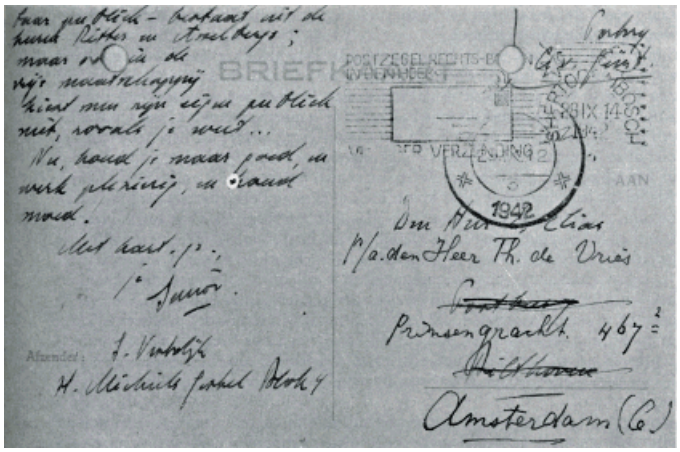

niets meer, maar laat Ans nu en dan eens iets hooren. Ik ben nog steeds aan 't werk, maar merkwaardigerwijs alleen poëzie. Ik heb nu al een bundel van een goede 100 pag. bij elkaar. Op 't oogenblik ben ik bezig met een cyclus van 48 sonnetten over onderwerpen uit de Gr. mythologie, gegarandeerd vrij van tijdsproblemen en de beroeringen van de dag. Mijn publiek - en een nogal dankbaar publiek - bestaat uit de heeren Ritter en Asselbergs; maar ook in de vrije maatschappij kiest men zijn publiek niet, zooals je weet...

Nu, houd je maar goed, en werk plezierig, en houd moed!

Met hart. gr.,

je Simon.

S. Vestdijk

St. Michiels Gestel Blok 4

49

Doorn 15-10-42

Beste Jan,

Erg prettig vond ik het je brief zaterdagavond te krijgen. Toevallig had ik 's morgens nog aan je gedacht en de telepathie heeft schijnbaar z'n weg toen gevonden.

Fijn voor je dat je Babylon het eindje nadert, wat een prettige gedachte dan weer, weer iets volbracht te hebben.

Simon werkt er ook maar flink op los. Ik ben gelukkig ook klaar met m'n essays,[93] maar nu nog corrigeeren en dat weet je, vind ik het ergste. Ik doe dat zoo gauw te vlug en dan zie ik de fouten niet. Dat heb je van haastige menschen. Kom je nog niet eens een keertje hier? Als je 's morgens vroeg komt dan kun je een heel dagje maken, of wacht je dat Simon terug is????? Ik heb hoop dat het niet al te lang zal duren. Ik heb een kennis die er zich nog al voor inspant, maar of het lukken wil dat is no. 2. Enfin, misschien geven ze hem zelf wel z'n congé. Als hij dit jaar nog maar thuis komt. Heb je al naar Pom geschreven. Hij is zich nu aan 't installeeren in A'dam.[94] 'k Was gistermiddag nog even in de Heerenstraat en Jo[95] ging vanmiddag naar hem toe in A'dam. 'k Heb laatst Joh. nog gehad hier. Eerdaags komt hij nog weer een nachtje hier met zijn a.s. 2e vrouw. Ik heb vandaag een pak weggestuurd naar Simon z'n 'verjaarspak' met een heeleboel lekkers en nuttigs erin en het allerbeste en liefste had ik weer vergeten erbij in te doen en wel z'n *sigaren*. Toen maar weer een pakje opnieuw klaar gemaakt, zoo blijft er werk aan de winkel. Ik ben ook zoo reusachtig vergeetachtig. Ik geloof dat ik dat nooit afleer en wel eeuwig zoo zal blijven.

Van het vogeltje heb ik nooit wat opgehoord.[96] Ze vonden het zeker niet de moeite waard.

Jammer, dat de lange dagen weer afgeloopen zijn en weer zoo gauw in donker zitten. Ik ga maar vroeg naar m'n bed, alleen 's morgens vind ik het verschrikkelijk, zoo lang donker, maar daar komt hoop ik ook weer gauw een eind aan, zooals we allen hopen. En nu is m'n nieuws op. Ik wensch je alles het goede toe en ben blij voor je dat je het goed getroffen hebt. Houd je taai en ontvang m'n hart. gr. en tot ziens?

Je Ans.

50

Doorn 21-10-42

Beste Jan,

Natuurlijk heb ik toen je weg was het adres gevonden. Ik had weer te vlug gekeken. Vragen naar den heer Hoppen p/a Mvr. Nel Knoop (telef.) zoek je het maar op. Langs omwegen heb ik bericht gekregen en de pakjes zijn in goede orde ontvangen. Gelukkig. Nu ons tijdje maar uitzingen. Wat een slecht weer is het he? Den je al naar A'dam geweest? De sonnetten heb ik natuurlijk nog niet, dat moet wachten. Zeg, wat ik ben toch dom geweest. Had jij die lezing van S. ge-

93 Mevr. Koster typte in de meeste gevallen de met de hand geschreven kopij van Vestdijk over.

94 M. Nijhoff (Pom) vestigde zich na een verblijf in Utrecht, waar hij Nederlandse letteren gestudeerd had, te Amsterdam aan de Leidsegracht. Ik maakte in deze tijd studie van zijn poëzie en had daarvoor zijn Amsterdams adres nodig (zie brief 50).

95 Mevr. J. van Dam van Isselt, een intieme vriendin van Nijhoff.

96 Het vogeltje: een weggevlogen kanarie? De passage is niet meer achterhaalbaar.

lezen? Hij lag ook op het tafeltje en het gedicht op mij, van hem? Je zal nog eens moeten komen hoor. O ja, dat boek van Fré Domisse[97] heb ik nog nooit terug gehad. Kom jij het soms weer eens brengen?

Verder nieuws is er niet.

Heel veel gr. met een stevige hand van je Ans.

P.S. Als je soms daar geweest bent[98] vertel je het me dan even?

51

Doorn 30-12-42

Beste Amice

Hartelijk dank voor je brief. Ik had al zoo vaak eens gedacht hoe het met je zou zijn. Kom je nog niet eens overwaaien? Ik kan je mededeelen dat je zelf ook weer aan Simon kunt schrijven, alleen terugschrijven kan hij je niet want hij mag maar 1 x per week pennen. In ieder geval we gaan weer een stapje vooruit. Jammer, dat hij niet bij de gelukkigen was,[99] maar we zullen maar moed houden. Eens komt er toch een einde aan. En nu wil ik je toch eerst even een gelukkig Nieuwjaar toewenschen, dat al je wenschen als het mogelijk is in vervulling moge gaan. Je merkt zeker wel dat ik r.o.t. papier onder handen heb. Uit zuinigheidsmaatregel doe ik dit al. M'n vrienden moeten zich maar tevreden stellen met dit mooie soort oorlogsvuil.

Wat prettig voor je, dat je nu toch je roman klaar hebt kunnen krijgen. Ik wensch je er dan ook veel succes mee. Wanneer het verschijnt dat zullen we wel zien. Misschien nog vlugger dan je denkt. Simon werkt razend hard. Na die essays heeft hij zeker wel een honderd gedichten gemaakt en ik ze weer overgetikt en nu heeft hij er weer 100 klaar liggen en heeft in 3 weken tijd een heel boek met lezingen gehouden over poëzie (280 pagina's) Je ziet, hij zit heusch niet stil. Nu is echter z'n beste vriend vrijgelaten en was hier de volgende dag al met z'n vrouw. Ds. Henkels uit Heerenveen, een aardige kerel. Nu houden we maar weer de moed erin.

Weet je dat Joh. onze vriend aangeteekend is? Ik kreeg juist bericht van ze. 15 Jan. gaan ze trouwen. Hij was n.l. gescheiden dat weet je. Nu trouwt hij met z'n eerste liefde waarmee hij destijds mee verloofd is geweest, grappig hè! Ze is heel aardig. Hebben enkele malen al hier gelogeerd, maar dat weet je al.

Het huis van de oude heer ligt ook tegen de vlakte,[100] mijn huis staat nog. Waar

97 Bij de schrijfster Fré Dommisse in Doorn was een Joodse vriend van mij ondergedoken (eerlang in de hongerwinter bezweken). Ik kombineerde bezoeken aan hem met die aan Mevr. Koster. Het boek in kwestie was blijkbaar een deeltje van Joseph Conrads verzamelde werken (zie brief 54).

98 Bij Nijhoff in Amsterdam.

99 Met Kerstmis waren een aantal gijzelaars uit Gestel vrijgelaten, w.o. Ds. F.R.A. Henkels. over wie mevr. Koster verderop in deze brief spreekt.

100 De vader van Vestdijk woonde in Harlingen. De nazi's begonnen in deze tijd de hele kuststrook te evacueren en vele aldaar gelegen huizen met de grond gelijk te maken, om schootsveld te hebben ingeval van een Engelse invasie (!).

foto: J. van Rhijn, 1945
De 'Oranjebarakken' voor politieke delinquenten in de Polizeigefängnis (Huis van Bewaring) te Scheveningen

foto: J. van Rhijn, 1945
Interieur van het 'Oranjehotel'. S. Vestdijk verbleef van 25 januari tot 25 februari 1943 in cel 412

moet dat alles heen met al die geevacueerde menschen Zielig, je moet er zelf maar in zitten. 't Is om razend te worden. Mijn broer in Noordwijk moet ook 20 Jan. weg. En zoo ga je maar door. Opwekkende brieven krijg je tegenwoordig niet meer te lezen, dat kan ook niet anders.

Prettig dat je het daar zoo naar je zin hebt,[101] dat je ook kan werken. Als je nu klaar bent, en dat ben je, dan kom je nog maar eens hier, maar laat even weten, ik mocht eens weg zijn en dat zou ik jammer vinden.

Houd je goed en de hartelijke groeten met een stevige handdruk
van je Ans.

P.S. Is Pom weer in Utrecht?
Toen hij laatst hier was eind Nov. had hij het te pakken.

52

Doorn 28-2-'43

Beste kerel,

Ik kan je mededeelen, dat ik ontslagen ben en sinds Vrijdag weer in mijn geliefde Doorn vertoef; na verschillende emotioneerende avonturen, o.a. een verblijf van een maand in Scheveningen. We hopen je eens te zien, maar wacht hier nog even mee. Het dreigt hier storm te loopen, en ik heb eenige behoefte aan rust en inkeer, zooals dat heet. Schrijf mij echter dadelijk terug! Aangezien je het uit andere bronnen wel zult hooren, vind ik het beter je nu reeds mee te deelen, dat ik mij voor het letterengilde opgegeven heb.[102] Ik ben niet geheel vrij alle bijomstandigheden te vermelden, maar je zult mij wel willen gelooven, wanneer ik zeg, dat ik, menschelijk gesproken, geen andere keus had. Het is vervelend, maar voor mijzelf acht ik deze stap volkomen verantwoord. Spreek hier niet met anderen over, als je wilt; maar mochten je bepaalde geruchten ter oore komen, dan weet je welke houding hier tegenover aan te nemen.

Zoo is er dan een eind gekomen aan het in zoo veel opzichten onvergetelijke verblijf in het seminarium! Ik zal steeds een zeker heimwee blijven houden naar dit leven in een besloten ‘mannengemeenschap’. Er is veel van een kloosterling in mij, naar ik ontdekt heb, - met behoud van alle cynisme en joie de vivre natuurlijk. Maar wél vreemd hoe een sfeer je beïnvloeden kan: van de poëzie die ik in het kamp schreef, - met elkaar 300 bladzijden, naar ik tot mijn schaamte bekennen moet, - is ongeveer de helft gewijd aan een middeleeuwsch, half legen-

101 Ik was in de herfst van '42 door tussenkomst van M. Székely-Lulofs ondergedoken bij twee onderwijzeressen in Santpoort, waar ik *Sla de wolven, herder!* voltooide.

102 Hoewel de mededelingen van S.V. voor zichzelf spreken, moet hier mijnerzijds de opmerking worden geplaatst, dat de invrijheidsstelling van de auteur uit de gijzelaarschap niet zonder chantage van Duitse zijde heeft plaatsgevonden. Men kent de opvattingen van Vestdijk over de ‘middeleeuwse instelling’ - maar men was onder de bezetting nu eenmaal nooit van de bezetter af. Bovendien heeft Vestdijk zijn naaste vrienden op de hoogte gesteld van de stap die hij heeft gedaan (men zie ook brief 53, eerste alinea) en, evenals zijn schrijvende collegae buiten de Kultuurkamer, tijdens de oorlogsjaren niet meer - tenzij illegaal - gepubliceerd.

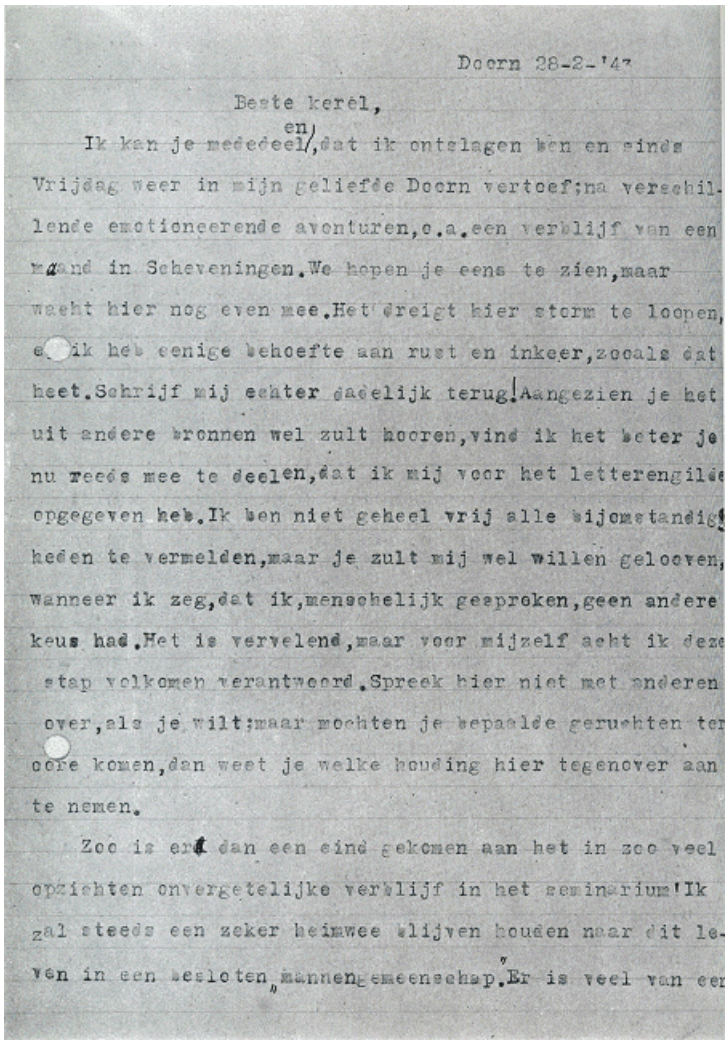

Doorn 28-2-'47

Beste kerel,

Ik kan je mededeel/en, dat ik ontslagen ben en sinds Vrijdag weer in mijn geliefde Doorn vertoef; na verschillende emotioneerende avonturen, o.a. een verblijf van een maand in Scheveningen. We hopen je eens te zien, maar waeht hier nog even mee. Het dreigt hier storm te loopen, en ik heb eenige behoefte aan rust en inkeer, zooals dat heet. Schrijf mij echter dadelijk terug! Aangezien je het uit andere bronnen wel zult hooren, vind ik het beter je nu reeds mee te deelen, dat ik mij voor het letterengilde opgegeven heb. Ik ben niet geheel vrij alle bijomstandigheden te vermelden, maar je zult mij wel willen gelooven, wanneer ik zeg, dat ik, menschelijk gesproken, geen andere keus had. Het is vervelend, maar voor mijzelf acht ik deze stap volkomen verantwoord. Spreek hier niet met anderen over, als je wilt; maar mochten je bepaalde geruchten ter oore komen, dan weet je welke houding hier tegenover aan te nemen.

Zoo is er dan een eind gekomen aan het in zoo veel opzichten onvergetelijke verblijf in het seminarium! Ik zal steeds een zeker heimwee blijven houden naar dit leven in een besloten mannengemeenschap. Er is veel van een

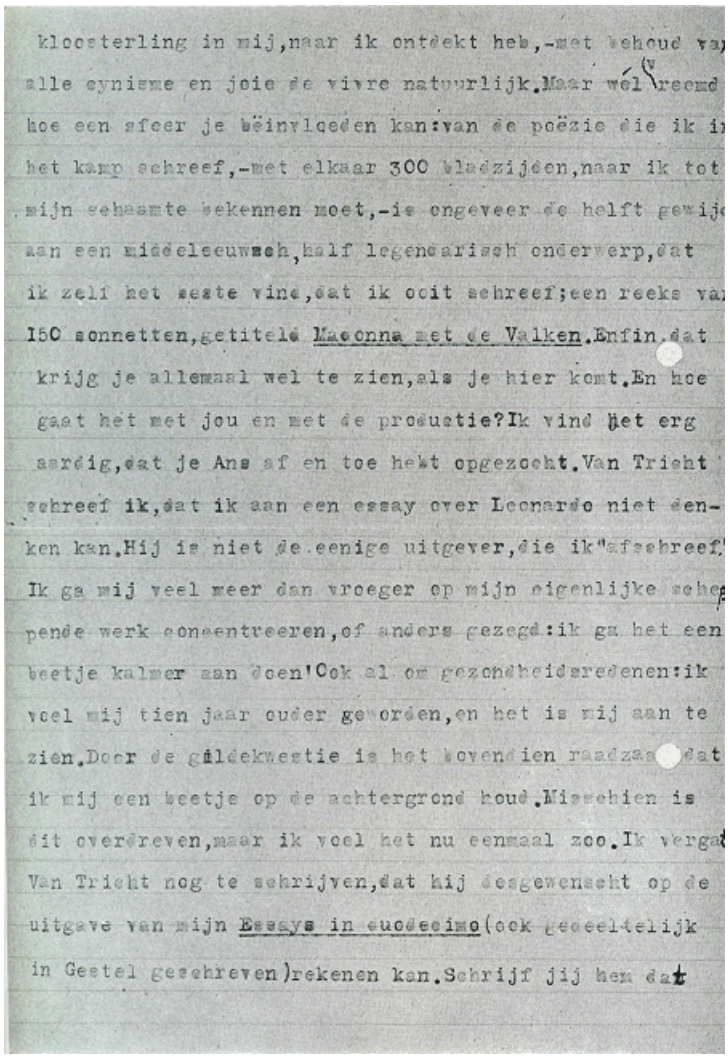

kloosterling in mij,maar ik ontdekt heb,-met behoud va
alle cynisme en joie de vivre natuurlijk.Maar wél (v
hoe een sfeer je beïnvloeden kan:van de poëzie die ik i
het kamp schreef,-met elkaar 300 bladzijden,naar ik tot
mijn schaamte bekennen moet,-is ongeveer de helft gewij
aan een middeleeuwsch,half legendarisch onderwerp,dat
ik zelf het beste vind,dat ik ooit schreef;een reeks va
150 sonnetten,getiteld Madonna met de Valken.Enfin,dat
krijg je allemaal wel te zien,als je hier komt.En hoe
gaat het met jou en met de productie?Ik vind het erg
aardig,dat je Ans af en toe hebt opgezocht.Van Tricht
schreef ik,dat ik aan een essay over Leonardo niet den-
ken kan.Hij is niet de eenige uitgever,die ik"afschreef"
Ik ga mij veel meer dan vroeger op mijn eigenlijke schep
pende werk concentreeren,of anders gezegd:ik ga het een
beetje kalmer aan doen!Ook al om gezondheidsredenen:ik
voel mij tien jaar ouder geworden,en het is mij aan te
zien.Door de geldkwestie is het bovendien raadzaam,dat
ik mij een beetje op de achtergrond houd.Misschien is
dit overdreven,maar ik voel het nu eenmaal zoo.Ik verga
Van Tricht nog te schrijven,dat hij desgewenscht op de
uitgave van mijn Essays in octodecimo(ook gedeeltelijk
in Gestel geschreven)rekenen kan.Schrijf jij hem dat

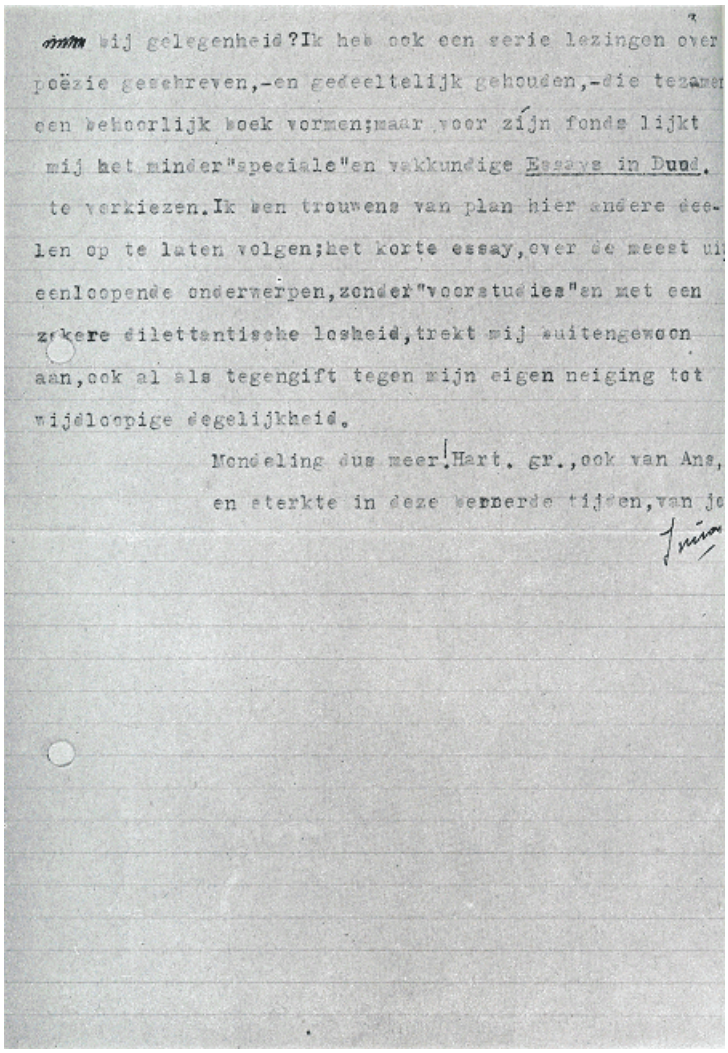

mmm bij gelegenheid? Ik heb ook een serie lezingen over
poëzie geschreven,-en gedeeltelijk gehouden,-die tezamen
een behoorlijk boek vormen; maar voor zijn fonds lijkt
mij het minder "speciale" en vakkundige Essays in Dund.
te verkiezen. Ik ben trouwens van plan hier andere dee-
len op te laten volgen; het korte essay, over de meest ui
eenloopende onderwerpen, zonder "voorstudies" en met een
zekere dilettantische losheid, trekt mij buitengewoon
aan, ook al als tegengift tegen mijn eigen neiging tot
wijdloopige degelijkheid.

Mondeling dus meer! Hart. gr., ook van Ans,
en sterkte in deze wenderde tijden, van jo

Simon

darisch onderwerp, dat ik zelf het beste vind, dat ik ooit schreef; een reeks van 150 sonnetten, getiteld *Madonna met de Valken* . Enfin, dat krijg je allemaal wel te zien, als je hier komt. En hoe gaat het met jou en met de productie? Ik vind het erg aardig, dat je Ans af en toe hebt opgezocht. Van Tricht schreef ik, dat ik aan een essay over Leonardo[103] niet denken kan. Hij is niet de eenige uitgever, die ik 'afschreef'.

Ik ga mij veel meer dan vroeger op mijn eigenlijke scheppende werk concentreeren, of anders gezegd: ik ga het een beetje kalmer aan doen! Ook al om gezondheidsredenen: ik voel mij tien jaar ouder geworden, en het is mij aan te zien. Door de gildekwestie is het bovendien raadzaam dat ik mij een beetje op de achtergrond houd.

Misschien is dit overdreven, maar ik voel het nu eenmaal zoo. Ik vergat Van Tricht nog te schrijven, dat hij desgewenscht op de uitgave van mijn *Essays in duodecimo* (ook gedeeltelijk in Gestel geschreven) rekenen kan. Schrijf jij hem dat bij gelegenheid? Ik heb ook een serie lezingen over poëzie geschreven,[104] - en gedeeltelijk gehouden, - die tezamen een behoorlijk boek vormen; maar voor zíjn fonds lijkt mij het minder 'speciale' en vakkundige *Essays in Duod.* te verkiezen. Ik ben trouwens van plan hier andere deelen op te laten volgen; het korte essay, over de meest uiteenloopende onderwerpen, zonder 'voorstudies' en met een zekere dilettantische losheid, trekt mij buitengewoon aan, ook al als tegengift tegen mijn eigen neiging tot wijdloopige degelijkheid.

Mondeling dus meer! Hart. gr., ook van Ans, en sterkte in deze beroerde tijden, van je

Simon

53

Doorn 15-3-'43

Beste Jan,

Hartelijk dank voor je brief van twee weken geleden. Ik maak het goed, op een enorme vermoeidheid na, met alle gevolgen van dien; maar daarnaast met een groote ingenomenheid met het bestaan, het mooie weer, het bosch, Ans, de honden, en wat je maar wil. Geen onaangename toestand dus. Op alle verdere gegebeurlijkheden ben ik voorbereid; maar, redelijk geredeneerd, lijkt de kans op een 'herhaling' mij niet hijzonder groot. Alleen, je móet nooit redelijk denken, als je deze kansen doorgronden wil: dat is een van de elementaire waarheden die ik in Gestel geleerd heb ... Maar alles bij elkaar, heb ik zoo gemanoeuvreerd, dat er althans geen redelijk *motief* meer bestaat. Ik zal me er dus maar niet *te* veel over opwinden. Publiceeren doe ik natuurlijk niet; alleen tegen vertalingen in D. zag V. d. Woude geen bezwaar; en ik kan daar ook moeilijk van af, nu ik mijn

103 Inmiddels waren de plannen voor een essayreeks 'De Boogschutter' overgegaan in die voor een 'cultuurgeschiedenis in tafrelen' (zie brief 13). Hiervoor had de redaktie een werkplan opgesteld, waarbij gedacht werd aan een studie van Vestdijk over Leonardo da Vinci, alsmede een over Shakespeare door M. Nijhoff (zie brief 53). Het werk zou verschijnen bij Van Tricht (Van Loghum Slaterus).

104 Zij vormden de grondslag voor het latere *De glanzende kiemcel* (versch. 1950).

De band van 'Irische Nächte', 1944

Iersche roman al aan Rohrer[105] gestuurd heb. Trouwens, er wordt *hier* absoluut geen papier meer toegestaan. In Gr. Ned. volg ik dezelfde gedragslijn.

Mooi dat je zooveel verschillende plannen gerealiseerd hebt en nog zult realiseeren. Ik moet mij meer concentreeren op één ding, zooals ik je al schreef; maar van nature ligt mij de 'versnippering' zullen we maar zeggen, méer. Iemand voor Leonardo weet ik helaas niet. Ik vroeg Pom, die hier aan kwam waaien; maar hij schrok, verbleekte, en zei dat de Renaissance zóoiets verschrikkelijk moeilijks was ... Hij wou wel, desnoods over ... Shakespeare schrijven (maar dat krijg je tóch nooit uit zijn handen!). De essays, die ik op het oogenblik corrigeer, zeer tot mijn genoegen, moet ik zeggen, gaan inderdaad naar 'oom Jan'. Ik heb al vele aanteekeningen voor een nieuwe bundel van dat soort; maar voorloopig werk ik ze nog niet uit. Misschien dat voorstudies voor een historische roman lukken, - overigens óok nogal vermoeiend, vermoeiender dan het schrijven van de roman zelf, naar vroegere ervaringen mij leerden. En verder heb ik baardschurft, opgeloopen in het gevang! Ik behandel het zelf, en wel met eenig succes.

Nu, houd je goed; laat nog eens wat hooren; t.z.t. schrijf ik je dan wel wanneer ik weer geregeld bezoek kan ontvangen. Het vermoeit me nu werkelijk nog te veel. Hartelijke groeten, ook van Ans,

van je Simon.

P.S. Ans zei, dat er hier bij Fré Dommisse een boek van mij ligt. Is dat dat deeltje van Conrad? Haast is hier niet bij overigens.

54

Doorn 13-4 [1943]

Beste Theun,

Dank voor je brief. Van Pom hoorde ik al, dat je een meer centraal gedeelte van het land had opgezocht.[106] Met mij gaat het nog hetzelfde, dw.z. de inzinking van meer 'nerveuze' aard is aan het beteren, en de jaarlijksche depressie wordt

105 De Duitse uitgever van Vestdijk, Rudolf M. Rohrer Verlag, Brünn-Wien-Leipzig.

106 Na anderhalf jaar onderduiken kreeg ik eind 1942 van de leiding der illegale CPN opdracht onder dekmantel naar Amsterdam terug te keren, om daar o.m. de Vrije Katheder, ondergronds orgaan van de linkse intellektuelen, mede te redigeren. Mijn kontakten bestonden uit relaties met het Kunstenaarsverzet (Frits van Hall, L.P.J. Braat, Jac. Bot) en de groep rond Walter Brandligt. Tevens was ik betrokken bij een groepje schrijvers, waartoe o.a. Clara Eggink, A. Roland Holst en Joh. van der Woude behoorden, dat bezig was een illegale tegen-organisatie te vormen van de Kultuurkamer; uit deze groep en het Kunstenaarsverzet kwam in 1945 de Nederl. Federatie van Beroepsvereenigingen van Kunstenaars voort. Van het gewapend verzet heb ik nooit deel ultgemaakt. Wel had ik door M. Nijhoff enerzijds en W. Brandligt anderzijds zijdelings en kortstondig kontakt met de groep Arondéus-Brouwer - de gebroeders Van Gilse - Sandbergh, die in het voorjaar van '43 na de aanslag op het Amsterdamse Bevolkingsregister werd opgerold, waarbij al de genoemden op Sandbergh na voor het vuurpeloton vielen. De redaktie van De Vrije Katheder bestond bij mijn toetreding uit B. Riezouw, Harm Veldman (in 1944 gearresteerd en in een Duits kamp omgekomen) en A.F. Willebrands.

met de dag duidelijker, wat op zichzelf in zooverre prettig is, dat ik mij op volkomen bekend terrein bevind! De toestand is overigens zeer dragelijk; ik wandel; werk een beetje, - hoofdzakelijk 'bezorgen' van mijn overvloedige Gestelsche copy en wat voorstudies voor mijn nieuwe roman, die in de 30-jarige oorlog moet spelen,[107] in de beginperiode, dus voor Wallenstein, - en trek mij van de dingen maar matig aan. Dit is het voordeel van iets *werkelijk* onaangenaams achter de rug te hebben: alles lijkt dan minder erg dan het vroeger was (of leek). Het eenige wat bepaald vervelend is is de moeite die ik met spreken heb en de vermoeienissen na een gesprek; maar ook dit is een 'symptoom' dat mij sinds mijn 17-e jaar min of meer vertrouwd is. Wel merkwaardig, die photografische nauwkeurigheid waarmee zoo'n 'ziekte' - die overigens geen ziekte *is*, maar een heilzame reactie van de natuur - zich steeds weer opnieuw reproduceert. Enfin, laat ik je niet langer hiermee vervelen. Alleen dit nog: waar ik vroeger deze depressies zooveel mogelijk geheimhield, is het nu in mijn voordeel, dat mijn 'toestand' een zekere algemeene bekendheid verwerft. Je hoeft er dus niet *opzettelijk* over te zwijgen, als je in het gezelschap van roddelaars bent! Ik bedankte voor *Groot Nederland* , om 'gezondheidsredenen'. Met Juli schijnt er een nieuwe redactie te komen, onder Van der Made. Ik kan dit alleen maar toejuichen. Ik houd van duidelijke verhoudingen.

Vandaag stuur ik je je novellen, aangeteekend. Die griezelbloemlezing[108] gaat niet door, zooals vrijwel alle afspraken die ik met uitgevers heb.

Ik wil het wel gelooven! Een ex. van *Iersche Nachten* [109] kan ik je helaas niet sturen voorloopig: Rohrer moest er 2 hebben, en diet 3-e gaat naar Nygh. Maar ik heb gegronde hoop, dat ik binnen afzienbare tijd een van de 2 terugkrijg. Anders zou ik je t.z.t. de cahiers kunnen geven; maar eigenlijk doe ik dat liever niet, omdat ik nogal wat in de copy veranderde, terwijl het ook niet bepaald aangename en gemakkelijke lectuur is, door de vele verbeteringen en zoo. Ja, Pom is een beetje kleinzeerig wat critieken en dgl. betreft, en van ingewikkelde intriges met afkeerig; maar in dit geval geloof ik toch niet, dat hij met die opmerking[110] een bepaalde bedoeling heeft gehad. Ik wil dat essay mettertijd heel graag lezen, en ik vermoed, dat je, dwars door het meergenoemde 'materialisme' heen, eenige spijkers met koppen hebt geslagen. Het is een uitgangspunt als een ander.

Mijn lectuur is hoogst eigenaardig. Na het tweede deel van Faust lees ik nu The Scarlet Letter, waarvan ik, geloof ik, alleen de inleiding maar waardeeren kan. Faust was in vele opzichten een openbaring voor me; vooral over de humor van het

107 Bedoeld is *De vuuraanbidders* (versch. 1947).

108 Vestdijk was door de uitgeverij Contact aangezocht een bloemlezing van griezelverhalen uit de wereldliteratuur te verzamelen en te vertalen.

109 Bedoeld is: in handschrift.

110 In Amsterdam had ik, deels op grond van gesprekken met Nijhoff zelf, een essay over hem geschreven (*M. Nijhoff: Wandelaar in de werkelijkheid* , versch. 1946). Nijhoff was gevallen over enkele kritische opmerkingen, zoals ik elders vernam.

geval - en zeer zeker vaak opzettelijk zoo bedoeld! - had men mij vroeger nooit ingelicht! Overigens zijn heele bedrijven stom vervelend; maar de Grieksche grap maakt alles goed. En, juist in deze gedeelten, is G.[Goethe] als dichter op zijn allerbest, vind ik. Ik vind dit allemaal in zooverre prettig, dat ik steeds nog geloofde, dat mijn orgaan voor de 'klassieken' volkomen afwezig was. Dit schijnt toch niet zoo te zijn; alleen verlang ik een beetje aangename pret erbij, en niet te veel geleerdheid, die ik niet begrijp. Door mijn Grieksche studies indertijd was ik waarschijnlijk meer 'rijp' voor de 'klassieke Walpurgisnacht' dan vroeger.

Het boek van Conrad kreeg ik van Fré terug. Jij hebt *Het Uur U* van Pom, toch niet, hè? Ans moet dit aan iemand uitgeleend hebben; maar ik geloof toch niet, dat jij dat bent, anders zou ze het zich allicht nog wel herinneren. Schrijf me bij gelegenheid nog eens terug. Ik herinner me altijd nog met genoegen onze vorige briefwisseling, óok tijdens een 'depressie' van mij. Hopelijk duurt het geval niet langer dan een paar maanden; dan zien we elkaar weer eens gauw. Met hartelijke groeten, ook van A.

van je
Simon

55

Doorn 17-5-'43

Beste Theun,

Dank voor je laatste brief. Hier gaat alles goed, - naar omstandigheden dan, wat mij betreft. Opgeknapt ben ik nog, lang niet; maar de toestand is eigenlijk hoogst dragelijk, wanneer emotioneele en andere schokken me niet al te zeer bedreigen. Nu is het in deze tijd wel niet zoo gemakkelijk om deze schokken op een afstand te houden; maar ik sluit me maar zooveel mogelijk af, wat niet erg heroïsch is, maar als tijdelijke maatregel geen kwaad kan. Om zooveel mogelijk in een andere sfeer te leven lees ik zelfs bij voorkeur ouderwetsche lectuur! Na de Scarlet Letter (dat ik toch heel goed vond) Le père Goriot, en op het oogenblik Bleak House, waarbij ik ook weer eens je Dickensessay uit V.[ox] H.[umana] heb opgeslagen. Het bevalt mij uitstekend, ondanks de breedvoerigheid en andere notoire gebreken. Telkens en telkens weer documenteert deze knaap zich als een eerste rangs romancier, en het is, als je zelf van het 'vak' bent, spannend na te gaan, wanneer en hoe en waarom hem dit lukt of niet lukt. Copperfield en dit zijn toch wel de beste, hè? Ik heb hier nog meer van hem, maar na Bleak House zal ik er voorlopig wel niet toe komen dit experiment te herhalen. En, om van Dickens op Thackeray over te stappen: ik heb Henry Esmond voor je! ! Ik kocht het indertijd, tegelijk met een (bekorte) uitgaaf van Van. Fair, en je kunt het van me krijgen, present-cadeau, - als ik het onverhoopt soms eens zou willen lezen, kan ik het altijd van je leenen. Schrijf me maar eens of ik het je sturen zal, of hier voor je zal bewaren; het laatste is misschien veiliger? Voor Thackeray moet ik nog gewonnen worden, zoo ook voor Tolstoï, maar het is altijd prettig te weten, dat er nog iets te veroveren overblijft. Mijn appreciatie voor onze (onmiddellijke) lite-

raire voorouders beweegt zich in elk geval in een stijgende lijn. Gevolg van het klimmen der jaren?

Het is wel grappig, dat ik naar aanleiding van Faust II aan Henkels, mijn geestelijke vriend uit Gestel, ongeveer hetzelfde schreef als wat jij erover opmerkt, speciaal wat betreft de humor en de lichtheid. Ik las het overigens niet met gehéel onverdeeld genoegen. IV en V (*tot aan* de slotscène, of even daarvoor al, waar Mephisto door de liefde besmet gaat worden) vond ik vrij vervelend, en ook minder geïnspireerd wat de poëzie zelf betreft. Vooral II en III zijn echter *voortreffelijk*, hier onderschrijf ik je oordeel volkomen! En I is belangrijk om de 'Mütter' en dergelijke fragmenten; de rest bevalt mij minder goed; in dat gedonderjaag om en bij de keizer voel ik een gedwongenheid, die ook in G.[oethe]'s leven niet ontbrak in zijn verhouding tot de wereldlijke machten. Faust II vind ik ongelijker dan I, maar in de hoogtepunten inderdaad beter, - belangrijker, 'hooger', - hoewel er natuurlijk een en ander van de spontaneïteit verloren is gegaan. Verder is het epische element natuurlijk veel zwakker. Ik heb enkele aanteekeningen gemaakt, misschien bruikbaar voor een klein opstelletje, later, in het kader van mijn duodecimo-stukjes, dus dat jouw essay[111] ganschelijk niet in de wielen rijden zal; verdere studie zal ik er ook niet van maken; en ik verheug me alvast op je uiteenzettingen over iets dat stellig de moeite waard is om weer eens belicht te worden. Of je de slotscène heelemaal als 'poésie pure' mag opvatten, betwijfel ik. D.w.z. 'mag' natuurlijk; maar zin en beteekenis is hier toch ruimschoots aanwezig; alleen is de poëtische vervoering zoo groot, dat je aan die zin niet meer bewust denkt, te meer, omdat de Christelijke symboliek, die voor G. een vrij willekeurig *middel* was, hier de zaak eenigszins vervaagt. Maar een vrij exact aantoonbare *gedachtengang* blijft toch aanwezig, - of anders fantastische beschrijvingen van zichtbaarheden, die óok vrij goed te volgen zijn.

Ik ben nog steeds bezig uitgeleende boeken op te sporen; hetgeen veel hoofdbreken meebrengt, daar mijn geheugen me volkomen in de steek laat. Vandaar dat ik maar in het wilde weg bij iedereen informeer! Ik weet bijna zeker, dat *jij* Cakes and Ale van Somerset Maugham *niet* van me geleend hebt; beschouw deze opmerking dus uitsluitend als een uiting van radeloosheid! Mocht je het inderdaad niet hebben, nooit gehad hebben, en niet eens gehad wíllen hebben, schrijf hier dan s.v.p. *niet* over. Uit je wetend en meelevend zwijgen maak ik dan op, dat ik andere heden belagen moet!

Dit is het dan weer voor vandaag. Laat nog eens wat hooren, houd je goed, werk plezierig en blijf voorzichtig!

Met hartelijke groeten, ook van Ans,

je Simon.

111 Ik liep rond met plannen een studie te schrijven over Goethe's *Faust II;* hiervan is nooit iets gekomen.

56

Doorn 2-6-'43

Beste Theun,

Je boek stuurde ik nog niet, omdat ik er de cahiers van *Iersche Nachten* bij wil voegen, die in de loop van de volgende week klaar zullen zijn. Ik heb namelijk de geheele tekst nog eens aan een revisie onderworpen, en alle veranderingen ook in de cahiers aangebracht, hetgeen de leesbaarheid niet ten goede is gekomen, maar misschien kun je je daar overheenzetten. Als je de cahiers een week of twee drie houd, houd ik de copy zoo lang hier; daarna stuur ik hem naar de uitgever.

Je pessimistisch-realistische bespiegelingen over ons cultureele lot hebben ook mij aan het peinzen gebracht. Dat West-Europa's rol uitgespeeld is, geloof ik ook; alleen lijkt dit mij niet zoo verschrikkelijk tragisch, omdat er na de oorlog een veel intensiever cultureele uitwisseling zal zijn dan vroeger (en indien dit niet zoo is, kunnen we alleen maar zeggen, dat de oorlog nog niet geëindigd is!). Natuurlijk worden wij een kolonie of invloedssfeer hetzij van Amerika hetzij van Rusland, maar vroeger waren wij dit (cultureel gesproken) van Engeland, Frankrijk en Duitschland, zoodat alleen de grenzen ietwat verplaatst zijn, en dat maakt practisch geen verschil. Dit dan wat de eerste tientallen jaren na de oorlog betreft; over een paar eeuwen zal er allicht een soort eenheidscultuur ontstaan zijn (na eenige nieuwe wereldoorlogen), waarin Aziatische en Amerikaansche invloeden om de voorrang strijden. Ik moet je bekennen, dat het mij dan allang niet meer schelen kan. Trouwens, ook wat er vlak na de oorlog gebeurt zal ik niet al te ernstig opvatten. Cultureel krijgen we hier in Holland een groote smoel van Den Doolaard, Fabricius, Donkersloot en Asselbergs; cultureel is daar *niet* tegen op te tornen; dus cultureel houd *ik* mijn smoel dicht, en werk alleen nog maar. Dat is mijn plan tenminste; er kunnen zich natuurlijk allerlei omstandigheden en constellaties voordoen, die mij van plan doen veranderen; maar eigenlijk geloof ik dit niet; d.w.z. eigenlijk geloof ik, dat wij na de oorlog in een brei van grootspraak, leuzen, probeersels en algemeene impotentie zullen verzinken, - wij, zonder ‘wij’ natuurlijk, d.w.z. jij en ik! Niet meedoen, kerel! Nooit meedoen! Non-cooperation! Maar zoo, dat de anderen denken, dat je een aardig kereltje bent om mee samen te werken. Dat is werkelijk de eenige manier om je dat tuig van het lijf te houden. Ik bedoel hiermee niet alleen het Hollandsche cultureele tuig, het verschijnsel is internationaal en eeuwig, maar we hebben waarschijnlijk alleen met Holland wat te maken, tenzij alle Hollanders in Duitschland zijn verdwenen, tengevolge van de arbeidsinzet. Nu, dan worden we eens vertaald, en krijgen een groote smoel van Amerikanen of Russen, hetgeen veel aangenamer is, aangezien ik geen Russisch ken, en Amerikaansch ook niet al te best. Verhongeren zullen ze ons heusch niet laten doen, en dan mag je als kunstenaar je beide handen al dichtknijpen. Overigens heb ik iets meer fidutie in de Amerikaansche ‘scheppingskracht’ dan jij; hetgeen niet beteekent, dat ik je visie op de Amerikaansche cultuur onjuist vind, maar de zaak is veel gecompliceerder, - wat je natuurlijk net zoo goed weet als ik. En ik geloof bepaald *niet*, dat een bevrijding van de arbeidersklasse automatisch tot het ontstaan van be-

langrijke, of zelfs maar interessante kunst moet leiden; tenzij je de jonge arbeiders onmiddellijk iets anders geeft om tegen in opstand te komen; dan zal er misschien eens een of andere begaafde dwaas zijn, die uit nijdigheid een goed boek schrijft. Over het vermoedelijke lot van de literatuur hebben we trouwens vroeger al eens gecorrespondeerd, als ik mij wel herinner. Tenslotte moet ik je nog zeggen, dat het mij een genoegen deed te lezen, dat je je geheel verbonden voelt aan de Westersche cultuur. Dit lijkt mij een zeer reëele houding. We hebben nu eenmaal alles aan deze stervende en eerlang gestorven cultuur te danken, we kunnen, - en kunnen niet ánders - het zaakje dus trouw blijven, tot het bittere einde. En och, waarom zou dat einde zoo bitter zijn? Als ik voor mij het gevoel heb, later, de Hollandsche romanliteratuur - die tenslotte nog in haar kinderschoenen staat, dus nog erg nieuw en jong is! - een beetje 'verrijkt' te hebben, ben ik dubbel en dwars tevreden; en dan kan het me koud laten wat de Russen of de Amerikanen daarvan zeggen (d.w.z. de Russische en Amerikaansche Den Doolaards etc., want dat zijn de eenige van wie je over deze onderwerpen wat zult kunnen hooren; de anderen hebben het te druk met hun eigen werk en worden evenzeer door de tamtam gehinderd als wij híer).

Ja, Somerset Maugham is een aardige kerel; duidelijk tweederangs; maar uiterst leesbaar en van een prettige cynische mentaliteit. Cakes and Ale is zelfs misschien wel eersterangs; je moet dat toch eens lezen, als je het nog niet kent. Met mijn lectuur ben ik weer in de 20-ste eeuw verzeild geraakt, hetgeen me toch eigenlijk beter bevalt dan de 19-e, op den duur. Ik kreeg opeens zoo genoeg van Bleak House - hoewel ik het heelemaal uitgelezen heb - dat ik op Der Prozess van Kafka aangevallen ben en nu met Le Grand Meaulnes bezig ben. Kafka vind ik nog steeds ongelooflijk goed en bepaald opwekkend zelfs, hetgeen misschien gek klinkt.

Nu, kerel, het wordt tijd, dat ik mijn logorrhoe stop; men komt van het eene in het andere. Laat in elk geval nog eens wat hooren, en ik hoop dat de Iersche Nachten je oogen op een niet al te zware proef zullen stellen.

Met hartelijke groeten, ook van Ans, van je

Simon.

57

Doorn 26-6 [1943]

Beste Theun,

Dank voor je brief van veertien dagen geleden. Je neiging tot 'polypragmatisme' ken ik, en ik heb er ook heel wat last van. Alleen is het bij mij chronisch, zoodat ik er niet meer zoo op let. Wat al plannen heb ik de laatste tien jaar gekoesterd, die op niets zijn uitgeloopen! Als je er wérkelijk last van gaat krijgen, kan ik je een kuur-Valéry aanraden - al of niet ondersteund door tinctura Valéryanae! - zoodat je profiteeren kunt van 's mans al of niet geveinsd vermogen tot uitstel, verzwijgen, en de meeste elegante zelfsabotage-zonder-gewetenswroeging die zich denken laat. Ik geloof dat het belangrijkste is je niet te *schamen* wanneer je op een gegeven moment zegt: 'Dit aardige plan, deze interessante roman, dit ver-

dienstelijke essay, zal *niet* geschreven worden!' Maar het is moeilijk, moeilijk ... Bovendien staan er altijd diverse schimmen met opgeheven wijsvinger gereed, al prevelend: 'Je *kunt* het niet, schoft; het is het begin van de impotentie, die we je al zoo lang voorspelden, het is een uitvlucht!' Wat verder Valéry's verdiensten ook zijn, dat hij naar deze stemmen minder geluisterd heeft dan menig ander, staat voor mij wel vast.

Hegel als geschiedenisphilosoof[112] lijkt mij interessanter dan als metaphysicus, in welke qualiteit ik hem nooit heelemaal au sérieux heb kunnen nemen. Vico is alleen tot mij doorgedrongen doordat Joyce in *Finnegan's Wake* van zijn constructies gebruik schijnt te hebben gemaakt (zie artikel van Bosmans indertijd in *Criterium*). Het is zooiets als Spengler avant la lettre, hè? Er schijnt nóg zoo'n hedendaagsche constructeur van cyclische wetten te zijn geweest, een Hongaar, meneer Paul Ligeti ('Der Weg aus dem Chaos'), die van Wölfflin's theorieën uitgaat. Ik ken het boek niet, maar vond het genoemd in 'Überlieferung' van Ziegler, de schrijver van 'Der ewige Buddho'. In laatste instantie is dit allemaal 'astrologie', d.w.z. mythe. Dit aspect zou je niet geheel moeten verwaarloozen, komt mij voor. Met echte wetenschap heeft het minder van doen dan deze heeren zelf meenen. Maar het is buitengemeen interessant, en ik kan me je geboeidheid begrijpen. Toevallig las ik zoo juist een (korte) critiek op alles wat naar Hegeliaansche geschiedenisphilosofie zweemt, in het Pascalessay van Sjestow. Verder las ik, wat je óok zal interesseeren, *The Grapes of Wrath* van Steinbeck; dat je allicht zult kennen. Ik vind het een superieur boek, dat mij tot het einde toe in groote spanning heeft gehouden. Als tendenzwerk - wat het ongetwijfeld is - is het voor mij precies aanvaardbaar, door de buitengewone zakelijkheid en de ononderbroken stroom van vondsten, psychologisch en anderszins. Trouwens, ook *Mice and Men*, dat ik eerder al las, is erg goed. Het is werkelijk een auteur die er wezen mag.

Verder vegeteer ik zoo'n beetje door. D.w.z. ik noem vegeteeren, als ik geen roman schrijf! Intusschen corrigeer ik nog genoeg - o.a. ben ik mijn Gestelsche sonnettencyclus, die ik je t.z.t. graag eens wil laten lezen, weer aan het omwerken, - om deze term cum gr. sal. te mogen nemen. Maar deze tijdelijke omsluieringen van het scheppingsvermogen *zijn* vervelend, ook al omdat tegelijk ermee zooveel andere vermogens omsluierd zijn, b.v. om gesprekken te voeren, etc. Maar niet getreurd. Het allerliefst zou ik, geloof ik, heelemaal onderduiken in een uitvoerige studie over het Boeddhisme, - op mijn eigen manier dan, eenigszins in de toon van de dialogen over de tijd, die jij indertijd las. Maar het brengt verschillende gevaren mee. Ik verdom het in elk geval om de realiteit uit het oog te verliezen, hetgeen het Boeddhisme in zijn meer critisch gelouterde aspecten trouwens ook niet vergt. Het is een allerinteressantste wijsbegeerte, - géén godsdienst (een van de vele misverstanden over het Boeddh. in omloop). Nietzsche achtte

112 Ik was begonnen notities te maken voor een opstel of boek over Hegels visie op de geschiedenis, maar ik moest ook dit literair voornemen (als zovele andere) weer laten varen.

een toekomstig Europeesch 'Boeddhisme' noodzakelijk, of wenschelijk. In elk geval is het Christendom wel onherstelbaar op de flesch, - hoewel ik het nog wel een paar eeuwen geef, - een uitlating die in Gestel bij mijn dominee een ijskoude en beleefde verbazing opwekte!!! Voor mij is nog steeds de vraag wat de belangrijkste historische noodzakelijkheid momenteel is: het liquideeren van het Christendom of de sociale revolutie. Ws. beide, het eene weerspiegelt zich in het andere.

Houd je goed, en laat nog eens wat hooren. Hart. gr. van ons beiden, je
Simon

58

Doorn 17-7-'43

Beste Theun,

Ik schrijf je dadelijk maar terug, om je iets beters te doen toekomen dan mijn bezorgde briefkaart,[113] die je intusschen wel zult hebben ontvangen. Met terugsturen van die cahiers[114] is voorloopig niet zoo'n erge haast; maar na de executie van Arondeus c.s.[115] had ik weer allerlei sombere gedachten jou betreffende; vandaar deze informatie. Niet dat ik geloof, dat je gevaar loopt, als je je gedekt houdt; maar als je dat dan ook maar doet! O ja, ik vergat je nog te schrijven, in mijn vorige brief, dat ik het erg prettig zal vinden weer eens iets van jouw werk te lezen. Misschien kun je, naast oome Jan, nog een tweede beoordeelaar gebruiken. Ik zal je niet met 'vakcritiek' overstelpen, maar het is misschien wel eens aardig algemeene indrukken uit te wisselen. Ik ben er vooral benieuwd naar in hoeverre je bepaalde tendenties uit de *Tegels* zult hebben verwerkt.

De laatste dagen lees ik Nietzsche, - verrukt, als altijd. De Antichrist is een machtig stuk, wat men er ook van zeggen wil, wat doordrijven en zoo betreft. Heel in het voorbijgaan geeft meneer daar een karakteristiek van het Boeddhisme, (hoofdstuk 20 tot en met 23, voor het geval dat je het zou willen naslaan), die mij voorloopig weer de lust benomen heeft ooit nog iets in deze richting te ondernemen, zoo voortreffelijk is het. Het Boeddh. zou jou in zooverre kunnen interesseeren, dat het een typisch onmetaphysische en volkomen rationeele leer is. Daar staat tegenover het 'decadente', waar ook N. op wijst, bij alle waardeering. Trouwens N. vindt decadentie heelemaal niet zoo erg, mits men dan ook maar erkent dat men decadent *is*, en zichzelf geen rad voor de oogen draait, zooals de Christenen. Het is wel grappig, dat ik deze door mij zeer gesavoereerde uitvallen tegen het Christendom tegelijk lees met mijn correctie van dat troubadoursgedicht, dat zoo Christelijk en zelfs 'Roomsch' is als je je maar denken kunt. Het zal wel zoo zijn, dat de (metaphysische) religie en philosofie al zoo lang een

113 Deze briefkaart heeft mij nooit bereikt of is verloren gegaan.
114 Bedoeld is het handschrift van *Iersche nachten* , als het meeste werk van Vestdijk in schoolschriften te boek gesteld.
115 Zie mijn kommentaar bij brief 54.

overwonnen standpunt voor mij zijn, dat ik mij de weelde veroorloven kan er tijdelijk in onder te duiken en b.v. aan de Platonische ideeën te 'gelooven', alsof het niets is! Maar wat mij al heel spoedig een kater bezorgt is dan de herinnering aan de physionomieën van degenen die er werkelijk en hun heele leven lang aan gelooven!

Dit brengt mij op Iersche Nachten. Inderdaad is het uitgangspunt van deze roman niet voor mij geweest de Iersche *kwestie*, maar het Iersche *bijgeloof*, dat mij eerlijk gezegd veel méer interesseert, en dat mij ook een gunstiger aanknoopingspunt schijnt voor een roman. Een sociale roman zou je ook heel goed over Drente kunnen schrijven, maar deze lieden zijn zoo verdomd onemotioneel. Mij trokken de *Ieren* meer dan *Ierland*, als cultureel begrip. Achteraf beschouwd is een en ander dan toch nog vrij 'sociaal' geworden voor mijn doen; maar in deze richting zou men natuurlijk veel en veel verder kunnen gaan. Overigens onthullen de sociale aspecten zich steeds meer naar het slot toe, omdat dit gelijke tred moet houden met het opgroeien van de hoofdpersoon. Verder was ik uiteraard eenigszins gehandicapt doordat ik dit boek in déze tijd schreef en niet al te veel tegen Engeland te keer won gaan. Want, dat zul je wel met mij eens zijn, zoodra men zich ook maar íets dieper gaat begeven in de Iersche kwestie, in haar sociale, cultureele en historische aspecten, is men *gedwongen* partij te kiezen tegen Engeland! Het leek mij verstandiger een en ander te temperen, hetgeen ongedwongen te bereiken was door een van nature 'onpartijdig' verteller aan het woord te laten, die met de auteur natuurlijk een en ander gemeen heeft. Je tweede punt lijkt mij ernstiger. Inderdaad, waarom schrijf ik dergelijke historische romans niet over Holland?! Ik geloof, dat ik mij zelf deze vraag ook al eens gesteld heb, zonder een antwoord te beproeven waarschijnlijk, omdat voor mijzelf de zaak volkomen duidelijk is, - intuïtief duidelijk, bedoel ik. Het zou mij eenige moeite kosten het 'uit te leggen'. Maar wat ik boven over de onemotioneele Drenten schreef is misschien een vingerwijzing, - ik laat heelemaal in het midden of ze inderdaad onemotioneel zijn! Maar tenslotte lijkt het niet onredelijk het zoo te stellen: het begrip 'Keltische wereld' - en in Ierland *leeft* dit begrip nog - werkt inspireerender op mij dan Assen. D.w.z. Assen gaat pas inspireerend op mij werken, omdat ik daar met Ina Damman, Jan Breedevoort en Marie van den Boogaard in den jare 1913 een avondwandeling heb ondernomen! Zoo staan de zaken: Holland kan ik alleen zien in zooverre mijn persoonlijke ervaringen mij het hebben *laten* zien; voor mijn geheel van mij af geobjectiveerde romans ben ik aangewezen op streken waar ik beslist *niet* geweest ben en waarschijnlijk ook nooit zal komen. In het eerste geval ga ik van een (beperkte) realiteit naar het gebied der romantische fantasie; in het tweede stelt de fantasie mij in staat met een (ruimere) werkelijkheid in contact te treden (dus precies omgekeerd). Dit is een beetje schematisch voorgesteld, maar ik heb geen zin om nu allerlei 'uitzonderingen' te gaan zoeken; in groote trekken is het, geloof ik, wel zoo; en in zekere zin zou je dit natuurlijk een zwakheid kunnen noemen, - het gevolg van een overwegend (niet uitsluitend) romantische levenshouding, product van aanleg en opvoeding, milieu en vrije tijd, erfelijkheid en persoonlijke koppigheid,

en wat dies meer zij! Ik zou hier niet zoo op ingegaan zijn, als ik je opmerking over Drente niet zeer ad rem had gevonden. Aangezien je je op het oogenblik nu eenmaal met deze roman occupeert, kan ik je ook wel onthullen wat de allereerste aanleiding is geweest. Dit was *niet* Joyce-lectuur, - Joyce is voor de typisch Iersche sfeer te verwaarloozen; hij is veel te ironisch; en kent bovendien alleen Dublin, - maar een mondeling verhaal van Hendrik Cramer, een groote, maar begaafde gek, die in Zuid-Ierland had 'gevischt', en mij een van de beste, daar nog in de volksmond levende legenden vertelde. Ik zal je dit verhaal niet doen, te meer omdat het met Iersche Nachten niets te maken heeft, maar het was zoo zeldzaam spookachtig en geraffineerd, dat ik de indrukken daarvan zeker nog eens in een tweede roman over Ierland verwerken moet. Neen, neen, dat hebben ze in Drente toch niet, hoor; maar misschien tot heil van de Drentsche ziel! Enfin, ik ben mij toen gaan documenteeren, en werd voor de tweede maal gegrepen door het motief van het 'onbewoonde kasteel' plus absenteïsme. En dat is dan tenslotte de roman geworden, en het verhaal van Cramer kon ik niet meer gebruiken. Er zit aan dit verhaal trouwens dit vervelende vast, dat ik niet *heelemaal* zeker weet of hij het niet zelf bedacht heeft! De man is er fantast genoeg voor; en ik moet erkennen, dat ik tijdens mijn toch nogal degelijk uitgevallen voorstudies geen Iersche legende gevonden heb die er ook maar bij halen kon. Daar staat weer tegenover, dat de vrouw van Cola Debrot, zelf van Iersche afkomst, aan wie ik het verhaal vertelde, zeer onder de indruk van het specifiek. 'Keltische' was. Maar enfin, wanneer ik die roman ooit nog schrijf, - al weer een 'plan'! - kan ik hem voor alle veiligheid aan Cramer opdragen! En misschien wordt de heele legende voor de tweede maal weggewerkt ... Wat ik maar zeggen wou is, dat het sociale in dergelijke romans uiteraard lijden moet onder de preoccupatie met de psychologie en de fascinatie van het 'bijgeloof'. In Ierland misschien *minder* overigens dan in andere streken; omdat hier het bijgeloof, zoo goed als het Katholicisme, een *positieve* factor was en wellicht nog is in de strijd tegen de 'onderdrukkers'. De godsdienst was hier geen alcohol om het volk zoet te houden, - al zou dit óok wel herhaaldelijk geschied zijn, vgl. de pastoorsfiguur uit de roman, - maar een stimulans voor het uitleven van de meest 'linksche' tendenties. Dit maakt de zaak uiterst gecompliceerd; maar dit te ontwarren lijkt mij alles met elkaar meer iets voor een studie over de Iersche kwestie dan voor een roman die in Ierland speelt. In een roman moet je je personen altijd zoo verdomd *bewust* maken *, als je aan deze dingen op een ongedwongen wijze wil toekomen; en daar zijn die Ieren nu juist weer te emotioneel en te gek voor ... Toevallig las ik in een boek over Maurits, dat de Iersche huursoldaten van Leicester gewone 'wilden' waren, met pijl en boog, een lendenschortje, dat af en toe opwoei, en verder piemelnaakt. Een roman over het 16-e eeuwsche Ierland zou zeker interessant kunnen zijn. B.v. over dat Iersche opperhoofd, - ik zou zijn naam moeten opzoeken, - die zich aan Elizabeth 'onderwierp', om daarna nog veel meer de beest te spelen tegen de Engelschen. Maar dat lijkt mij een bovennatuurlijke taak voor arme romanciersschouders, en zeker voor de mijne!

Ik hoop, dat je deze uitweidingen niet onbescheiden vindt. Maar voor mijzelf vind ik het wel eens aardig om op die manier over mijn eigen boeken te schrijven, half critisch, half apologetisch, zooals het uitkomt. Laat in elk geval weer eens wat hooren, ook als je het boek niet 'dadelijk' uithebt. In deze tijd van volslagen gemis aan literaire uitwisseling kan men als 'schrijvers' het best over elkaars werk schrijven, in brieven. Ans maakt het goed, ik nog ongeveer hetzelfde; maar ik ben toch geregeld aan de gang. Neem jij het er maar eens van, reis veel in treinen, en zorg dat ze je niet te pakken krijgen!

Hartelijke groeten van je
Simon.

* en zoo verdomd goed op de hoogte van wat de historici 100 of 300 of 1000 jaar later over hen geschreven hebben!

59

Doorn 6-8-'43

Beste Theun,

Je brief deed mij veel genoegen, vooral door de waardeering voor I.[erse] N.[achten] die erin tot uiting komt. Ook ik geloof, dat dit mijn beste nietcontemporaine roman is, met bovendien (voor mijzelf) het voordeel, dat er, minstens technisch, een zekere aansluiting is gevonden met de contemporaine romans van min of meer 'autobiografische' strekking, welk procédé ik niet 'verleeren' moet. Overigens beschouw ik zelf deze roman als voor verbetering vatbaar op verschillende punten, o.a. de figuur van Peter Mc Carthy, die in zijn latere evolutie ineens veel te intelligent is, zonder dat men weet waar dit 'vandaankomt'. Ook die juffrouw Maureen had wel wat meer uitgewerkt kunnen worden. Ik ben blij, dat je het laatste deel appreciëert, het eenige waar ik voluit tevreden over ben. Inderdaad is dit optreden van de 'afwezige' de kern van het boek, óok voor mezelf, en wint het van de 'Keltische' sfeer en de sociale achtergrond, die achteraf gezien niets anders dan middelen zijn om de dramatische botsing voor het slot voor te bereiden. Overigens is van die beide andere factoren natúurlijk het sociale belangrijker; ik ben dit niet alleen 'achteraf' met je eens, maar was hier ook tijdens het schrijven volledig van overtuigd. Ik had mij zelfs met een aanzienlijke portie sociaal ressentiment geladen, en dit verving bij tijden de (tijdelijke) lading met 'mystiek' volkomen! Stel je overigens gerust: ik 'geloof' niet in deze zaken, en heb het 'subjectieve' ervan meen ik voldoende doen uitkomen (niet *te* veel, om de sfeer niet te verpesten!). Trouwens, de 'ik' gelooft er óok niet erg in, van Peter M.Carthy mag men aannemen, dat zijn optreden voor 80% op comedie berust om wraak te kunnen nemen op Farfrae en diens zoon. Dat hij een Iersche godin of heks zegt te zien, is opzettelijke pesterij (en zelfspot). Farfrae wordt dan inderdaad door de 'vloek' getroffen, maar dat is toeval; of in zooverre géen toeval, dat iemand die aan zulk een 'vloek' blootstaat, een groote kans maakt aan andere onaangenaamheden bloot te staan! En de moeder aan het slot is bezig krankzinnig te worden. En Maria en Peggie drijven óok nu en dan de

spot met hun eigen ‘bijgeloof’, - in hoeverre dit ‘historisch’ te verantwoorden is, laat ik in het midden. Een dgl. paradoxale verhouding tot het bovennatuurlijke lijkt mij anders wél echt Iersch, - comedianten en spotvogels als het zijn. De man, die in die tijd in Ierland prehistorische pijlpunten ‘vervaardigde’ en ze aan de Engelsche toeristen verkocht, zal misschien óok wel eens gedacht hebben, dat er aan die pijlpunten ondanks alles iets bijzonders zou kunnen zijn ... Alles bij elkaar dus een soort ‘psychologie van het bijgeloof’, in verschillende gradaties; maar de lezer moet dit niet voortdurend *weten*, hij mag gerust denken, als het zoo eens uitkomt, dat de schrijver er wel degelijk in gelooft! En tot zekere hoogte ‘gelooft’ men er tijdens het schrijven ook in, met zijn meer primitieve zielslagen, of hoe je het noemen wilt; zooals men in sprookjes ‘gelooft’, d.w.z. zonder verdere consequenties. Een andere vraag - die nu misschien bij je opkomt - is of een schrijver niet verplicht is open kaart te spelen en min of meer ‘Aufklärerische’ arbeid te verrichten. Ik heb hier algemeen gesproken niets op tegen; maar dan zou men, als schrijver, ook overtuigd moeten zijn van het volstrekt schadelijke van bijgeloof, mystiek, religie voor de menschheid, en dit ben ik *niet*. Ik ben voor mijzelf heel tevreden, dat ik deze zaken doorheb, maar heb daarnaast een open oog voor de m.i. onuitroeibare behoefte aan het ‘bovennatuurlijke’ bij een belangrijk deel van onze medemenschen. Ontneem je deze lieden het daarvoor bestemde ‘natuurlijke’ voedsel, dan wordt het nog veel erger; dan gaan ze b.v. in Blubo gelooven, of in een ‘leider’, of wat dan ook, - dingen die voor het *verstand* veel minder onaanvaardbaar zijn dan b.v. de onbevlekte ontvangenis. Maar ik heb liever met iemand te doen die in dit laatste gelooft dan in die andere dingen. Het lijkt ‘eerlijker’, - de man *is* nu eenmaal zoo stom, waarom hem deze onschuldige bevrediging te ontnemen? Een belangrijk argument *tegen* deze zienswijze is natuurlijk, dat men van te voren nooit weet *hoe* stom iemand is; en dat het nog veel en veel erger is iemand het geloof in de onbevl. ontv. op te dringen die van nature bestemd is om alleen maar in de logica te gelooven. Enfin, aan dit probleem zit nog wel wat meer vast ...

Dit brengt mij op je Babylonische roman, waarin ik af en toe lees. Ik geloof, dat deze roman, als literair werkstuk, als epos, vooral geslaagd is in de groote lijnen, de ‘constructie’ in de ruimst mogelijke beteekenis; iets minder misschien in de ‘factuur’, - de vormgeving van bladzij op bladzij. Maar dit is het ‘epos’ nu eenmaal van nature eigen, het is dus niet als aanmerking bedoeld, of hoogstens van uit mijn eigen ‘subjectiviteit’. Ik kan mij vergissen, maar heb sterk de indruk, dat dit boek met minder ‘plezier’ geschreven is dan b.v. *De Tegels* . Maar eenmaal dit geconstateerd hebbende, kan ik niet anders dan een zeer groote bewondering voelen voor de wijze waarop je deze buitengewoon moeilijke stof verwerkt hebt, en ik kan mij gemakkelijk een lezer voorstellen, die iets minder ‘analytisch’ (of beter ‘detailleerend’) leest dan ik en die dit boek als je chef d'oeuvre beschouwt. Binnen de grenzen van deze opzet, deze literaire frescokunst, waarin het détail vaak opgeofferd wordt aan de gang van het verhaal, kun je het, geloof ik, als volkomen geslaagd beschouwen. Trouwens, er zijn genoeg passages, die ik óok om henzelf appreciëer, maar dat is meer een kwestie van literaire détailcritiek, en

daar waag ik me nu maar niet aan! Een tweede ‘subjectieve’ reactie van mij heeft betrekking op het ‘tendenzieuze’. Hierbij laat ik geheel in het midden of een dgl. sociale strijd, *bewust* gevoerd, vanuit een algemeene idee van rechtvaardigheid, in die tijd en onder dat volk denkbaar is. Wanneer men naar anachronismen gaat zoeken, blijft er van geen enkele historische roman een spaan heel! Bovendien heb ik de indruk dat je in alle ándere opzichten anachronismen volkomen hebt weten te vermijden. Maar voor mijn gevoel zijn de heerschende klassen een beetje ‘zwart’ uitgevallen, terwijl de neiging om de religieuze kant van de zaak te bagatelliseeren (religie als een *wapen* in de hand van de heerschers om de onderdrukten eronder te houden) hier en daar onmiskenbaar is. Maar waarschijnlijk (of wel zeker!) heb jij evenveel recht om de historie te arrangeeren (door de Babylonische astraalmythologie eenigszins te effaceeren ten gunste van het sociaal-politieke aspect) als ik in *Aktaion* , waar ik me vrijwel uitsluitend bezighoud met ‘religieuze’ problemen en het ‘volk’ naar de verdommenis laat loopen! Maar als lezer stel ik nu eenmaal meer belang in de astraalmythologie dan in de sociale strijd (vooral in die tijd); vandaar mijn, ik herhaal: zuiver subjectieve reactie. Daarbij ben ik mij natuurlijk van het verkeerde bewust de heele Babyl. geschiedenis nu maar ‘restlos’ in mythologie te laten opgaan. Waarschijnlijk waren er toen al, met een iets andere accentverdeeling, dezelfde problemen aan de orde als tegenwoordig; en ik geloof inderdaad, dat het volkomen toelaatbaar is zelfs in die tijd persoonlijkheden te laten optreden die de ‘mythen’ *bijna* door hebben (zooals je onderwijzersfiguur, die ik niet alleen als hachelijk experiment, maar ook menschelijk zeer geslaagd vind, en alleen *daarmee* al is het heele boek gered), - kortom, ‘rationalisten’, zooals men die in alle tijden, zelfs in de duisterste middeleeuwen, heeft gehad. Aangezien de ‘priesters’ in hoofdzaak voor de historische documentatie zorgden, is ons totaalbeeld van een dgl. periode volkomen verwrongen. Maar dit beteekent niet, dat de priesters nu ook *uitsluitend* ‘vervalschers’ waren. Trouwens, dit zeer Nietzscheaansche denkbeeld - waar ik overigens altijd veel voor gevoeld heb! - zul jij toch ook wel niet zonder voorbehoud willen onderschrijven. Bovendien heeft dit alles dan nog niets te maken met de waarde van de mythische *idee*, die eraan ten grondslag ligt, en waar al die menschen, priesters zoowel als opstandigen, zonder uitzondering in geloofd moeten hebben. Ik maak mij sterk, dat zelfs voor de meest rationalistische Babyloniër het kardinale belang van de astrale symboliek *zelfs* dat van de rechtvaardigheidsidee (waarvan hij, lang voor het Christendom, hoogstens een schimmig ‘gevoel’ kon hebben) overtrof. Maar, zooals gezegd, zelfs als rationalist-onder-voorbehoud heeft hij natuurlijk volslagen recht op een behandeling zooals jij hem ten deel hebt doen vallen. Op het oogenblik lees ik een boek over Thibet van Alexandra David-Neel, mij toevallig in huis gebracht. In een dergelijk land, met een theocratie van je welste, en een ‘bijgeloof’, zoo onthutsend, dat men het nauwelijks nog zoo noemen kan, is een ‘sociale strijd’ (anders dan in de vorm van botsende belangen in politieke machtsgroepeeringen) eenvoudig ondenkbaar; en ik had even de indruk, dat dit ook voor het oude Babylon zou kunnen gelden. Maar waarschijnlijk is deze zienswijze toch weer te simplistisch. Ik mag je boek zeker nog wel

even houden? Misschien kom ik er dan nog eens op terug; het bovenstaande is een zeer *globale* indruk, met alle beperkingen van dien ...

Dat boek over Thibet is overigens de moeite waard. Stel je voor: een Fransche boeddhiste, tevens wetenschappelijk volledig 'bij', - spreekt en schrijft o.a. alle Thibetaansche dialecten, - gaat in 1911 naar 't 'verboden' land en leeft er 11 jaar als een soort vrouwelijke lama. Spreekt alle lama's en wonderdoeners, die zij de moeite waard acht, oefent zich zelf zoo nu en dan ook in occulte kunstjes, en legt van alles een nauwkeurig en objectief verslag af. Nog veel merkwaardiger is, dat ook de lama's zelf van een niet geringe critische zin blijk geven en zich bij bepaalde verschijnselen afvragen of het een werkelijk 'bovennatuurlijke' verschijning is, of een 'materialisatie', of een 'hallucinatie'. Daarnaast dan natuurlijk het ruwe bijgeloof van de massa; de lama's, die kunnen denken, vormen zelfs onder hun gelijken maar een klein bovenlaagje. Voor zoover ik dat kan nagaan, is een en ander wetenschappelijk vrij betrouwbaar; de occulte phenomenen, die beschreven worden (en veel zijn het er niet eens) gaan vrijwel nergens de perken te buiten van wat hier in Europa op dat gebied al is onderzocht (teleplastiek, etc.). Bij deze Boeddhisten krijgt een en ander natuurlijk een totaal andere beteekenis dan bij ons, maar dat is weer 'subjectief', zelfs 'subjectief' in die zin, dat het (echte, of zuivere) Boeddhisme deze kunstjes eigenlijk verbiedt. Vermakelijk is dan ook, dat de dame haar eigen gelouterd Boeddhisme veiligheidshalve telkens moet aanpassen aan de 'lagere' uitingen van het Lama-Boeddhisme, terwijl de lama's van hun kant in het begin erg op haar neerzien en haar nog van alles meenen te kunnen leeren, omdat ze 'maar' een blanke is.

Schrijf je nog eens? En houd je goed! In de toestand komt inderdaad wat meer teekening.

Hart. gr. ook van Ans,

van je

Simon.

60

Doorn 10-8-'43

Beste Theun,

Hartelijk dank voor je formidabele brief, die bij mij allerlei gedachtengangen ontketend heeft en die ik daarom maar dadelijk wil beantwoorden. We moeten deze brieven maar bewaren, misschien is er later wat mee te 'doen'. Zet dan je uitvallen tegen het nabuurvolk (eventueel) op aparte vellen, opdat ik die met een vroom gebaar verscheuren kan; in déze brief was je nogal 'kalm'.

Allereerst nog even wat je over Desmond schrijft. Ik ben dit met je eens (bij de vader van Peter vind ik dit gebrek nóg hinderlijker). Tot mijn verontschuldiging kan ik alleen aanvoeren, dat het in een (gefingeerde) kroniek of autobiografie tot de nuttige technische kunstgrepen kan behooren om 'veelbelovende' individuen in het tooneelluik te laten verdwijnen, zooals dat in het werkelijke leven eigenlijk voortdurend gebeurt. Ik zeg niet, dat het mij daarom minder spijt, dat ik deze 2 figuren (en die 2 andere) niet beter uitgewerkt heb; maar in zekere zin past

het bij mijn opzet om de conceptie ‘intrigeroman’ (chemisch zuiver) sterk te temperen door de ‘kroniekroman’ (chemisch onzuiver): een soort middending dus, maar dat was zeer bewust mijn bedoeling. Enfin, dat is weer een probleem op zichzelf. Desmond (en ook Ulick) dienen eigenlijk alleen om de moeder in relief te brengen (technisch beschouwd; voor de rest wandelen ze in dit boek rond als ‘Iersche typen’, en D. is ws. te lui en te drankzuchtig voor een bruikbare ‘intrige’ ...).

Laat ik nog weer preciseeren wat ik bedoel met de ‘onuitroeibaarheid der religie.’ Hiermee bedoel ik uiteraard niet, dat de religie als verschijnsel, als min of meer omschreven maatschappelijke instelling, niet uit te roeien zou zijn en dat ik dit voor mij *persoonlijk* niet zou toejuichen, tot zekere hoogte. Maar de zaak wordt voor mij dadelijk gecompliceerd door de overtuiging, dat ieder mensch (ook jij en ik) ingeschapen religieuze *behoeften* bezit, geheel onafhankelijk van tijd, plaats, opvoeding, etc. Deze behoeften zijn evenmin uit te roeien als ‘Hunger und Liebe’. Het gaat er dus om hun een bruikbare, d.i. menschwaardige bevrediging te schenken; het gaat er niet om hun bestaan te ontkennen en de menschen wijs te maken, dat deze behoeften, ‘historisch bedingt’ als zij zijn, op een goede dag zullen verdwijnen. Want ze zijn *niet* ‘historisch bedingt’, - d.w.z. niet in wezen, wél in hun verschijningswijze natuurlijk, - en ze zullen *nooit* verdwijnen. Het zijn nu eenmaal psychologische gegevens (biologische, als je dat liever hoort), meer of minder sterk uitgesproken (o.a. naar de graad van emotionaliteit van het individu), meer of minder sterk getemperd (naar de graad van zijn critische intelligentie). Dat jij in een oer-communistische samenleving gelooft, - hetgeen voor mij volkomen discutabel is overigens, - is *in wezen* hetzelfde als het geloof in de ‘Idee’ bij Plato (die bovendien in het Gouden Tijdperk geloofde, dat is dus van dezelfde orde ongeveer als de zoo juist genoemde samenleving!), het geloof in de onbevl. ontv. bij Toon van Duinkerken, het geloof in de fetisch bij de neger, in Brahma bij de Indiër, - en bij mij, nu laten we zeggen, in de onuitroeibaarheid van het geloof! Voor mij zal de belangrijkste taak van de menscheid daaruit bestaan om deze emotioneele behoeften, die een totaliteit, een ‘zin’ in het leven zoeken, in nieuwe banen te leiden, ze te kanaliseeren, bruikbaar en nuttig te maken, zonder ze te ‘verdringen’. Dat dit streven in sterke mate afhankelijk blijft van de sociale structuur, is natuurlijk volkomen juist. Dat iedere ‘vondst’ op dit gebied (eventueel ‘een nieuwe religie’) groote gevaren bergt van verstarring en de ontwikkeling van een parasiteerende ‘priesterkaste’ (overigens dreigt dit gevaar evenzeer van de kant van de priesters van het rationalisme!), eveneens. Maar men *kent* die gevaren nu, en waarom ze dan niet te vermijden, d.w.z. de ‘nieuwe religie’ van veiligheidsmaatregelen te voorzien, die het *misbruik* onmogelijk maken?

Dit alles is nog vrij vaag en algemeen. Voor mij persoonlijk is de zaak trouwens in hoofdzaak psychologisch interessant (eventueel ook ‘paedagogisch’), en spitst alles zich toe op deze vraag: *in hoeverre* is het *mogelijk* de mensch bevrediging van religieuze behoeften te verschaffen, *bij behoud* van zijn rationalistische luciditeit? Dat dit mogelijk *is*, daarop wijst al vast de Indische philosofie, en de leer van Boeddha zeer in het bijzonder (hoewel hij nog aan de ‘reïncarnatie’ vast-

hield, als dit tenminste geen paedagogisch trucje van hem was, zooals zijn 'beleefd' geloof in de goden, wier bestaan hij niet uitdrukkelijk ontkende, maar die hem eenvoudig geen belang inboezemden.) Wanneer je ziet hoe die kerels in Thibet, die tenslotte epigonen zijn, er vaak volledig in slagen de religieuze projectie als 'subjectief' door te hebben (d.w.z. dit niet alleen maar theoretisch *weten*, maar het diep innerlijk *ervaren*, met een mate van rationeele critiek waar onze Westersche theologen bengels bij zijn en waarvoor mutatis mutandis Marx zich niet zou hoeven te schamen), dan kost het mij weinig moeite mij een Indiër voor te stellen, die in zijn persoon qua graad van religieus 'atheïsme' Boeddha nog overtrof. Want tenslotte richtte B. zich nog tot een gemeente, en moest met het beperkte begrip van volgelingen rekening houden. Trouwens, het doet er niet toe of deze lieden, die mij nu als 'ideaal' voor de geest zweven, werkelijk bestaan hebben. Het gaat er mij alleen om, dat een dergelijke combinatie mogelijk is - voor de eenling.

Maar in hoeverre is hier een wereldreligie op te bouwen, een religie dus die vereenigbaar is met de zuiver rationalistische grondslag van een on-Christelijke, wat mij betreft communistische cultuur? Hier wordt de zaak voor jou pas interessant, - voor mij in de eerste plaats onoverzichtelijk, maar óok wel interessant natuurlijk. Je zult niet kunnen ontkennen, dat die behoeften bestaan, noch dat de menschheid geen dienst bewezen wordt door een massale verdringing ervan met een collectieve neurose als gevolg (die ze *nu* trouwens al heeft, en vrijwel door dezelfde oorzaken!) Hoe moeten die behoeften bevredigd worden wanneer de sociale gelijkheid is bereikt, het kapitalisme afgeschaft, de onbevlekte ontvangenis ad patres, de beelden weg, de kerken leeg, de godsdienst verboden? Tja ... Mij dunkt: maar rustig afwachten wat er uit de menschen zelf opborrelt en leiding geven op critisch-religiepsychologische grondslag. Een waarlijk *algemeene* religie, gelijkwaardig aan het Christendom, in deze richting, zie ik niet zoo dadelijk. De fundamenteele *on*gelijkheid van de menschen in dit opzicht is daarvoor te groot, - enorm groot. De een zal met een minimum aan projectie (in symbolen, die bovendien als zoodanig worden doorzien) genoegen kunnen nemen, de ander zal doodongelukkig zijn en *blijven*, als hij niets te 'aanbidden' heeft, - geen vastheid. Hoe daar tusschendoor te zeilen? Ik weet het werkelijk niet. Te voorspellen is hier niets, omdat alles in zoo doorslaggevende mate van de politiek-economische ontwikkeling afhangt. Wat doet Amerika b.v.? In hoeverre is Azië denkbaar zonder religiositeit? En Rusland niet te vergeten! Het is best mogelijk, dat er over een jaar of 30 juist uit *die* hoek een bevlieging van religieus communisme aanwaait, waarvan de werfkracht niet onderdoet voor die v. d. sociale gelijkheidsleer. Vergeet ook niet, dat deze heele gelijkheidsleer van religieuze oorsprong is, niet alleen historisch (uit het Christendom), maar ook psychologisch als zoodanig te begrijpen (in de Indische, meer gelouterde religie b.v. heel duidelijk, en des te frappanter omdat daar het *on*gelijkheidsinstinct in het kastewezen zich zoo sterk voordoet, haast 'biologisch' sterk, bij wijze van spreken).

Wanneer je de religie wilt bestrijden als iets dat 'remt en de blik vertroebelt, omdat het een autoriteit achter en buiten de dingen erkent' ga ik geheel met je

mee. Het is mij juist te doen om een religie die *niet* remt; maar de mensch tot de rijkst mogelijke ontwikkeling brengt, die niet vertroebelt, maar tot lucide zelfkennis brengt; en die helpt erkennen, dat de autoriteit achter de dingen niets anders is dan de eigen ziel. Het komt me voor, dat je dit alles wel kunt onderschrijven, maar dat je er het practische belang (al is het dan maar voor de eerste 100 jaar!) niet van inziet. Ik verzeker je, dat het van enorm practisch belang is. Je zult het Christendom *nooit* kunnen uitroeien door zooveel mogelijk Christenen te vermoorden, - want ze moorden terug, en ze kunnen dit even goed, en beter misschien! Door de menschheid 'auf zu klären' bereik je niets; want ze (d.w.z. een belangrijk gedeelte, minstens al de 'geboren' Calvinisten) verdommen het eenvoudig om 'aufgeklärt' te worden, en worden *buitengewoon* onaangenaam als je het probeert! Ik heb daar in Gestel staaltjes van meegemaakt, die misschien 'psychologisch' interessant waren, maar die mij herhaaldelijk mij deden afvragen of ik mijn verstand nog had. Een dergelijke keiharde dogmatiek, een dergelijk rotsvast vertrouwen in het *bestaan* van God, - voor mij huiveringwekkend, al was 't alleen maar door de onverdraagzaamheid, die er hand in hand mee gaat, - dit alles wijst op een quantum religieuze *energie*, die heusch niet tot oplossing te brengen of zelfs maar te wijzigen is door de heeren de historische bepaaldheid onder het oog te brengen van een en ander. De emoties wijzig je *nooit* door middel van een theoretisch inzicht; en het komt mij voor, dat je beter kunt probeeren het dogma listig te ondergraven dan er een ander en andersgeaard dogma tegenover te stellen. Dit laatste kan een tijdlang succes hebben, op den duur verlies je het daarmee; en er staan altijd nieuwe generaties klaar, die de overruiging van de vader op de mesthoop gooien ...

Dit beteekent niet, dat ik de groote *practische* en actueele beteekenis van zulk een (negatief) dogma, dus in dit geval de 'historische bepaaldheid van het religieuze', niet inzie! Dit zal zijn plicht wel doen. Maar dan kantelt de zaak 'dialectisch' om, en dan moet er wat anders gevonden worden, en al zullen wij dat misschien niet meer beleven, 100 jaar zal dat toch niet duren, geloof ik. In 100 jaar krijg je het Christendom niet kapot, daar ben ik volstrekt van overtuigd (helaas!). De Christenen zijn zoo ongelooflijk sluw, dat ze over 1 of 2 generaties best het communisme kunnen annexeeren; daar zijn ze m.i. niet alleen toe in staat; maar het is ook het beste wat ze kunnen probeeren. En 'historisch' hebben ze er zelfs een zeker recht op, dat is nog 't mooiste. Op een goeden dag komt de Paus (niet deze), en verbindt zich met Stalin (niet deze!); dat zie ik werkelijk gebeuren. Maar dat het Christendom dan innerlijk al een flinke opdonder heeft gekregen, staat voor mij vast. Enfin, laat ik mij in deze al te speculatieve regionen niet te lang ophouden. Het wenschelijkst is ws. een langzame ondergraving van het Christendom door Aziatisme. Dit is de natuurlijkste weg; het waarborgt een zekere continuïteit, een aangename, serene dood, over een tijdsruimte van zeg 300 jaar; en het bevredigt het gezond verstand, want deze leer is uit Azië voortgekomen en moet er dus ook in verdwijnen. Niet onmogelijk zullen de Christelijke symbolen langzaam aan 'Aziatisch' aangevreten worden (een merkwaardig voorbeeld daarvan reeds in *Überlieferung* van Leopold Ziegler, die na zijn

Boeddhaboek helaas tot het Christelijke geloof bekeerd is, maar gelukkig nog 90% van zijn intelligentie overhield, en die de Heilige Geest wil vervangen door het Moedersymbool! Dit zegt jou niets, of maakt je hoogstens nijdig; maar Z. toont op grond van de Aziatische overlevering aan waarom dit zoo moet; en ik voor mij vind dit een stap in de goede richting: de vergoddelijking van de moeder is *iets minder dwaas, iets minder* platonisch-projecteerend dan het aanbidden van de Heilige Geest (een *begrip*) als *persoon*. (Dit alleen maar als voorbeeld van hoe zoo'n geleidelijke uitholling zou *kunnen* plaatsvinden).

Na dit hevige gedaas - overigens serieus bedoeld, hoor, maar je voelt wel, dat ik sommige punten alleen maar heb kunnen omspelen, anders zou ik er een boek over moeten schrijven! - wil ik je brief verder beantwoorden. Wat je over je roman schrijft is zeer verhelderend. Ik blijf er bij, dat ik het een machtig werkstuk vind, vooral nu ik precies weet hoe het tot stand is gekomen. Maar je tegenzin verklaart veel van de eenigszins stroeve schriftuur, de plichtsgetrouwe uitvoerigheid hier en daar. Overigens hoef je je niet te verbeelden, dat dit boek nu zooveel ten achter staat bij de Egypte-roman van Mann (met dan nog het voordeel van een eigengemaakte intrige!). Maar deze Egypteroman vond ik minder dan de 2 vorige, dus laat ik iets van het compliment terugnemen ... Inderdaad geloof ik, dat in realistisch-satyrisch-psychologische richting je toekomst ligt; ook al omdat je heele persoonlijkheid meet aan het woord komt. Ik in jouw plaats zou het sociaal-critische ws. meer in essayistische richting spuien; maar voor jou lijkt me dit minder aangewezen (dit is maar een impressie).

Ik betrap je op een kleine tegenstrijdigheid: daar waar je schrijft, dat ‘de astraalmythen een esoterisch bezit van bevoorrechte kasten’ waren, etc., en even later vrije tijd en een behoorlijke salarieëring voor jezelf wenschelijk acht (wat ik trouwens onderschrijf, en voor ons beiden!). Maar nu zul je zeggen: wat *ik* doe is maatschappelijk nuttig werk, wat die priesters deden *niet*. Ja, maar wie bepaalt dat?! Daarnaar zou je de menschen moeten vragen die die priesters hebben *getolereerd*. Misschien was 't bestaan van de Babylonische slaven (ik vermoed dat dat net zoo erg was als dat van de Egyptische) nóg ondragelijker geweest, indien de priesters hun niet een schijnglimp hadden getoond van het ‘bestaan áchter de dingen’. Dat zij bestonden, bewijst hun nut, al vast in deze ‘negatieve’ zin. Ik zie de machthebbers van toen heusch wel voor wreed en hard genoeg aan om ook zónder priesters het ‘lagere’ volk eronder te houden, en dan was het lot der ‘onterfden’ nog ellendiger geweest (met meer kans op zuiverende uitbarstingen, dat is waar ...). Verder misken je het *practische* nut van astronomische waarnemingen, en dgl. door deze zelfde priesters, die tevens de ‘geleerden’ waren. Veeleer geloof ik, dat je hier *binnen* de priesterschap moet onderscheiden in de scheppende geesten (eventueel tot ‘hervormers’ toe) en de ‘parasieten’, in de zin van het handhaven van verstarde dogma's (die dus op de vondsten van anderen teerden). Vgl. de doorsnee R.K. priester tegenover Luther (om Jezus niet te noemen, die *van huis uit tegenover* de priesters stond). Wat mij betreft kun je overigens de Aäron, die naast iedere Mozes onvermijdelijk schijnt, rustig afmaken; het is alleen maar de vraag of zonder de Aärons de Mozessen (zonder Paulussen

de Jezussen, en zoo door, in alle graduaties) op den duur nog eenig effect sorteeren. Hoe is overigens je visie op de oude Joden in dit opzicht? Van onderdrukking *binnen* het volk Israël was toch geen sprake, als ik me niet vergis, en toch waren er niet alleen profeten, maar ook priesters, reeds van het begin af aan (een aparte *stam* zelfs). Maar op dit punt zou ik me eerst moeten documenteeren!

Dat persoonlijke lotgevallen tot algemeenere en algemeenste factoren teruggebracht kunnen worden, ben ik volkomen met je eens. Ik ben niet méer 'individualist' dan jij, omdat ik dit zou willen ontkennen, maar omdat ik er het nut niet van inzie mij te veel met deze massale, en als zoodanig door mij volstrekt onbeïnvloedbare factoren in te laten. Ik weet heel goed, dat ik als 'individu' het product van mijn tijd ben, en b.v. reeds onder een *iets* andere historische constellatie geen schrijver geworden zou zijn (over dit probleem, maar dan algemeen behandeld, schreef ik een stukje in die *Essays in duodecimo*). Goed, dat weet ik dan. Maar wat helpt me dat verder? We weten ook, dat het bestaan op aarde niet mogelijk is zonder 'algemeene' factoren van kosmografische aard, de zon, de gravitatie, etc., maar daarom 'herleiden' we nog niet voortdurend alles wat hier gebeurt tot die wijdere omraming (tenzij we astroloog zijn!!). Dit is maar een vergelijking; de sociale structuur staat natuurlijk veel dichter bij 'ons'; maar zoolang ik geen macht heb die structuur te veranderen, kan ik niet anders doen dan berusten, en maak me er verder niet druk over. Jij maakt je er *wel* druk over, en dat is je goed recht, en zeer zeker ook de weg die je gaan moet; en je moet ook niet denken, dat ik daar geen waardeering voor heb; maar mij persoonlijk ligt het niet. Trouwens 'individualist' ben jij óok, maar weer op een andere manier ...

Dat de combinatie romantiek-realisme je roman zou hebben doen mislukken, is geloof ik wel waar, voorzoover je 'subjectief' van deze combinatie hinder ondervond. Algemeen genomen, geloof ik, dat *iedere* roman te zeer op een (wisselend) evenwicht van deze twee krachten gebouwd is om dit zoo maar te mogen zeggen. Maar het gaat erom: *welke* romantiek en *welk* realisme. Dat jóuw realisme je romantiek een paar stappen voor is, is wel duidelijk, wanneer je *De Tegels* naast *De Wolven* legt. *De Tegels* zullen minder succes hebben, maar het 10x zoo lang uithouden (laat mij ook eens voorspellen!).

Ja, stuur je andere dingen ook. Als je *De Laars* de marsch nog niet wilt laten ondernemen, laat er dan je Nijhoff-essay aan voorafgaan. Daarvoor interesseer ik me erg; en het kan weer tot prettig geharrewar tusschen ons aanleiding geven. Na verloop van tijd stuur ik je dan nog eens wat van mij, óf een roman, óf poëzie. Men heeft dan tenminste de illusie van een 'publiek' (en zelfs van een uitgelezen publiek).

Dit is het dan voor vandaag! Met hart. gr., ook van Ans, je

Simon.

61

Doorn 21-8-'43

Beste kerel,

Je brief eischt al weer een uitvoerige behandeling! Voor ik begin even je vragen van 't slot beantwoorden. Ik werk niet aan een roman; was ik daartoe in staat, dan was ik ‘beter’, en dan had ik je allang gevraagd eens hier te komen. Wel ben ik klaar met mijn voorstudies voor die roman over de 30-jarige oorlog, en we zullen hopen, dat de geest t.z.t. over mij vaardig wordt; haast is daar trouwens niet bij. In de piraterie was ik vastgeloopen; daar kijk ik de eerste jaren niet meer naar om. Neen, de roman die ik je zou willen toezenden, is het vervolg op Ina Damman, dat ik een paar jaar geleden schreef. Deze romans - er zijn er ma 4, en ik *hoop* ze later voort te zetten - liggen jou niet zoo erg, geloof ik, maar daarom is mijn belangstelling voor je reacties niet minder groot. Ik zal je echter eerst poëzie sturen, als ik het M.S., bestemd voor circulatie, klaar heb. Over verdere plannen - een 2e Iersche roman, een nieuwe Grieksche roman, en zoo meet - bewaar ik maar liever het stilzwijgen; dit alles is werkelijk een te stoutmoedige wissel op de toekomst. Ik vermoed, dat ik op de ingeslagen weg zal voortgaan, en een steeds scherper en meedoogenloozer realisme zal nastreven, met een voorliefde voor 't irrationeele als ‘onderwerp’, waarmee de ratio zich meten kan. En de menschelijke domheid zal nog wel eens een bestrijder in mij vinden, vermoed ik, - een soort psychologische critiek, zooals die in mijn ‘historische romans’ misschien het duidelijkst (zij het ook in vermomming) in Aktaion is verwezenlijkt, - satyre ook (sommige menschen zien in A. alleen een satyrische parodie; dit gaat te ver, maar het is zeker een discutabel *aspect* van dit boek).

Ik merk, dat je het probleem van de religieuze behoeften op biologisch terrein hebt verplaatst, hetgeen mij niet anders dan welkom kan zijn! Natuurlijk geef ik grif toe, dat deze behoeften *ontstaan* zijn, evenals b.v. het bewustzijn, dat je noemt. Hiertegen zou al vast aan te voeren zijn, dat dit (biologische) ontstaan niet meer op één lijn te stellen is met de ‘historische’ (sociaal-cultureele) ontwikkeling, waarover we 't tot nog toe hadden. In veel gevallen zal 't eene moeilijk van 't andere zijn te scheiden; maar principiëel zijn dit toch verschillende zaken. Bij een Theunisbloem die spontaan ‘muteert’ is het sociale als bepalende factor niet meer aan te toonen; en op een dgl. manier zal, bij stukjes en beetjes, ook wel het bewustzijn etc. zijn ontstaan, steeds in *wisselwerking* met 't sociale natuurlijk (teeltkeus etc.). Het volgende punt is van meer belang. Indien die religieuze behoeften ontstaan zijn, *waaruit* zijn ze dan ontstaan? Toch niet uit ‘niets’ zeker? Hoewel het onzin zou zijn om van de ‘religie der dieren’ te spreken, hel ik er toch toe over om bepaalde verschijnselen bij honden b.v. geheel op één lijn te stellen met de religieuze uitingen bij de mensch; de uitzinnige vreugde van onze honden, als Ans thuiskomt, is psychologisch verwant aan het dansen van David voor de ark; d.w.z. Ans (en ik ook een beetje) zijn voor deze beminnelijke idioten ‘goden’, - die vergelijking is zelfs tot in bijzonderheden uit te werken. Dit zou dan event. als argument kunnen dienen om aan te toonen, dat, wát je ook met de menschen doet, door opvoeding, teeltkeus, etc., er steeds een rest, een

S. Vestdijk en Ans Koster-Zijp met de honden

S. Vestdijk met de poes

basis liever gezegd, zal overblijven, die in algemeen psychologische zin ‘religieus’ te noemen is, al uit zich dit b.v. alleen nog maar in droomen.

Uit dit alles volgt, dat ik het begrip ‘religieus’ in een inderdaad zéer algemeene, generaliseerende beteekenis neem; en wellicht is dit een van de oorzaken van onze verschillen. Ik versta (in deze briefwisseling) onder ‘religie’ niet alleen godsdienst en mystiek, maar alles wat op een totaliteit gericht is en waarbij de emoties een zekere rol spelen. Volgens deze definitie is jouw vertrouwen op een ‘betere’ menschheid evengoed ‘religieus’ als de liefde van onze honden voor Ans, die hun eten geeft en bij wie ze op de kamer mogen slapen, - dus die ‘alles’ voor hen is. Dat bij jou die binding aan de totaliteit, dat verlangen naar ‘gemeenschap’, gerationaliseerd is door ‘wetenschappelijke’ argumenten, maakt natuurlijk practisch en ‘phaenomenologisch’ een enorm verschil; maar in wezen is het toch hetzelfde. Waar jij de religieuze behoeften op één lijn stelt met neiging tot *moord* en *onderdrukking* (en vooral niet met liefde, eergevoel, en andere meer in aanzien staande emoties), terwijl je het ‘geheimzinnige’, onkenbare en onbevattelijke in je omschrijving van het religieuze bovendien zorgvuldig *buiten* de mensch plaatst, zonder de mogelijkheid open te laten, dat het religieuze streven er juist op gericht kan zijn dit onkenbare, *in ons*, te *kennen* (in de Indische philosofie ziet men zelfs niets anders), - dit alles bewijst wel, dat we over geheel verschillende zaken spreken.

Je noemt de psychanalyse. Ook langs deze weg is het belang van de ‘religieuze behoeften’ aan te toonen. Aan ieder psychisch conflict ligt in laatste instantie (dus al weer zeer ‘algemeen’ geredeneerd) een binding aan de ouders ten grondslag, die het individu niet weet te overwinnen. Deze binding is van emotioneele aard, natuurlijk; en is *niet* te overwinnen door een verstandelijk inzicht, maar alleen door haar door een andere binding van ruimere strekking te vervangen. De psychanalytisch werkzame arts kiest dan (meestal; en waarschijnlijk is het onvermijdelijk) het procédé om ‘zichzelf’ als 't ware aan te bieden ter tijdelijke vervanging van de ouders, in de hoop, dat de patiënt op die manier trapsgewijs zijn complexen zal oplossen, zich bevrijden zal. Dat mislukt vaak. Maar het beginsel is niet kwaad. Alleen is dit beginsel veel beter en ‘natuurlijker’ toe te passen, wanneer je de ouderfiguren door ‘goden’ vervangt, d.w.z. verbeelde gestalten, die, al weer tijdelijk, - tijdelijk zoowel in het individueele leven als in de ontwikkeling der menschheid, - de emoties van de ouders afhalen en dus relatief bevrijden. Daarna kunnen de goden weer ‘vervangen’ worden door iets anders, en zoo door, in infinitum. Dit heele proces nu is ‘religieus’ in die algemeene beteekenis; en houdt niet plotseling op ‘religieus’ te zijn, zoodra de goden, of de God, door dat ‘andere’ vervangen is. Het hangt er maar heelemaal van af *hoe ruim* je het begrip neemt, - dus gewoon een kwestie van woorddefinitie. Het Boeddhisme b.v., dat de goden en God (Brahman) ontkent en *in wezen* volkomen agnostisch, positivistisch en anti-metaphysisch is, - hetgeen weer duidelijk tot uiting komt in het Boeddh. réveil onder intellectueele kringen in het Oosten van de laatste 30, 40 jaar, - is, ook wanneer we afzien van de metaphysische franje, die B.'s volgelingen er haastig omheen hebben gehangen, toch wel deg elijk een

‘religie’ te noemen; maar volgens jouw woordgebruik zou 't beter zijn te spreken van ‘moraal’ of ‘levensleer’; het oorspronkelijke, zuivere B. lijkt inderdaad meer op 't Stoïcisme dan op 't Christendom! Even een correctie: ik schreef de vorige maal, dat B. nog aan de reïncarnatie vasthoudt, uit tactische overwegingen. Dit is onjuist; logisch - en deze heele leer hangt van logica aan elkaar, zij het ook ‘Indische’ logica, en wel eens wat vreemd ingekleed! - kón hij zelfs aan de reincarnatie niet de minste waarde hechten. Dit ter zijde.

Dat het socialisme, zonder dit te willen, - maar dat maakt niet het minste verschil, - de ouderbinding van het individu vervangt, níet door de binding aan de arts, of aan goden, - of ‘heilanden’, of ‘middelaars’, - maar door een binding van het individu aan het collectivum, staat voor mij vast, al zal jij misschien nog steeds het ‘emotioneele’ in dezen willen ontkennen. Maar ook dit berust weer op begripsverwarring. Waar ik over ‘emoties’ spreek, bedoel ik alleen maar ‘aandoeningen’ in algemeen-psychologische, neutraal-wetenschappelijke beteekenis, terwijl ik uit verschillende passages van jouw brief meen op te maken, dat je er, misschien half bewust, ‘affecten’ onder verstaat, onbeheerschte, onzuivere, troebele, verdrongen, ‘ongezonde’, etc. emoties. *Deze* emoties te overwinnen en uit te bannen lijkt mij inderdaad een taak de menschheid waardig; maar ik vermoed niet, dat je dat voor die ándere emoties wenschelijk, of zelfs maar bestaanbaar acht! Wij spreken b.v. van ‘iemand die geen emoties kent’ (vgl. b.v. de Mongolen in het algemeen); maar het zou dwaasheid zijn te beweren, dat deze man geen emoties heeft in de alg. psych. beteekenis. De ‘exacte verrukkingen’, die je in je overigens vrij sober gehouden utopie een plaatsje wilt inruimen, zijn wel degelijk emoties in *die* beteekenis. ‘Exacte verrukking’ is overigens ongewild een prachtige omschrijving van wat de Boeddhist b.v. nastreeft: een en al koelheid, rust, evenwicht, redelijkheid, en daarbij een stilling en zuivering der emoties. D.w.z. de Boeddhist (als ‘ideaalbeeld’ genomen natuurlijk, dat alleen maar benaderd kan worden) én jouw exact verrukte hebben geen *last* meer van hun emoties; maar daarom zijn ze er nog wel. Geluk, tevredenheid, onbezorgdheid zijn óok emoties.

Als einddoel, ‘Idee’, zou ik deze binding van individu aan gemeenschap, die een volledige opheffing der oudercomplexen nastreeft, inderdaad toejuichen. En wanneer zij lukt, is alle religie (en ook kunst!) in feite overbodig geworden. Maar ... is dit *mogelijk?* Ik vrees, dat deze utopie altijd een utopie zal blijven, al leeft de menschheid een paar millioen jaar. Maar dit wil niet zeggen, dat ik niet geloof, dat de ontwikkeling een richting inslaat naar deze ‘Idee’ tóe. Er zijn echter verschillende argumenten waarom dit altijd een benadering zal blijven - en wsch. op een eerbiedige afstand. 1e. De onderlinge verschillen der menschen (die jij ook aanwezig, én wenschelijk acht). Wat verschilt stoot elkaar af; iedere gemeenschap heeft dus steeds de al of niet latente neiging om weer uiteen te vallen, en deze neiging is des te grooter naar gelang de samenstelling dier gemeenschap rijker en geschakeerder is. Dit kan heel lang door ‘planmatige ordening’ tegengehouden worden, maar niet voor altijd. 2e. De buitengewoon innige band ts. de ‘libido’ (als alg. begrip) en de sexualiteit in engere zin. Bij de meeste menschen

is de binding aan vrouw (man; gezin) veel te groot om de ouderbinding, die hier in een stadium van tijdelijke zuivering is aangeland, nog vérder te kunnen zuiveren. (M.i. is de samenhang ts. religieus dogma en streng gezinsleven, die ongetwijfeld bestaat, dan ook deze, dat ‘God de Vader’ de persoon in kwestie een voorwendsel verschaft om bij het ontwikkelen van zijn altruïstische neigingen op het natuurlijke plan van sexe, vrouw, kinderen, te blijven staán). 3e De natuur produceert extraverse en introverse typen. De eersten zijn veelal nú reeds sterk op de gemeenschap ingesteld; de tweeden zal men daar nooit toe krijgen; zij zijn vaak niet eens ‘altruïstisch’ genoeg om een gezin te stichten (zooals ik), en worden dan b.v. kunstenaar en verbeelden zich, dat zij op de gemeenschap parasiteeren (zooals jij), wat niets anders is dan een rationaliseering van een schuldgevoel in verband met de sublimeering van de libido, die niet (meer) aan het gezin vastzit, ook niet meer ‘terug’ kan, en dus naar de ‘gemeenschap’ toe moet, waar deze individuen zich dan krachtens hun natuur tegen verzetten. Over extraversie en introversie zou biologisch nog wel een en ander te zeggen zijn. Vooral deze vraag is interessant: voelt de introvers zich een uitgestootene, een paria, een parasiet, omdat hij op zichzelf is aangewezen en daardoor psychologisch in een zekere tegenstelling tot de gemeenschap komt te staan, of is ook objectief aantoonbaar, dat de introversen in zekere zin ‘afwijkingen’ zijn van de norm of het gemiddelde? Dit is een zeer moeilijk probleem, dat mij jaren geleden nogal beziggehouden heeft; het is vooral daarom zoo moeilijks omdat deze norm en dat gemiddelde uiteraard niet door extraversen opgesteld mogen worden! Tegenwoordig, meer dan toen, hel ik er wel toe over om een zekere (en vaak aanzienlijke) biologische afwijking aan te nemen, vooral in de zin van een disharmonische aanleg (lich. en geestelijk), niet noodzakelijk ‘ongezond’, die deze individuen dwingt zich met zichzelf bezig te houden. Als kunstenaar verwerken ze dan niet alleen hun interne spanningen, maar betalen ook hun ‘schuld’ af aan de gemeenschap (wat overigens niet hun eigen gemeenschap hoeft te zijn, maar ook die van 300 jaar later, vgl. Bach, Rembrandt, etc.). Biologisch, sociaal, cultureel, zijn ze vaak verdomd schadelijk, lastig en aanstootgevend; men zou ze dus eigenlijk moeten uitroeien, ware 't niet, dat ze zichzelf al uitroeien, op zijn minst door zich niet of nauwelijks nog voort te planten; vaak slaagt de bedreigde gemeenschap er nog in hen zelfmoord te laten plegen, alleen maar door hun voortdurend voor te houden: ‘Je bent niet als wij, je bent anders, je hoort hier niet, verdwijn,’ - een enorme suggestie, waartegen vaak niets anders helpt dan de gemeenschap b.v. aan te pissen, of te verklaren, dat ze niet bestaat, of dat de wereld überhaupt niet bestaat, maar alleen het ‘ik’ of dat alleen ‘God’ van belang is, - dan krijgen we de religieuze variant van dit type. Door scherpe teeltkeus - hoe denken jullie daar eigenlijk over? - zou men deze automatische ‘zuivering’ van 't menschelijk ras natuurlijk kunnen versnellen: laat alleen extraverse, altruïstische, ‘gezonde’, evenwichtige, krachtige, opgewekte, open en eerlijke individuen paren en baren, en de introversie, het autisme en de schizophrenie, de kunst en de religie, de zonderlingen en de bohémiens, de eenzelvigen en de ‘parasieten’ moeten langzaam uitsterven. Het lijkt mij heel waarschijnlijk, dat een of

andere gek dit nog eens probeeren zal (natunrlijk zelf een schizophreen, die op die manier wraak neemt op zijn lot). Maar het resultaat zou dan toch op zijn hoogst zijn een iets geringere variatiebreedte ts. extraversie en introversie; er zouden toch nog steeds *meer* of *minder* geëxtraverteerden geboren worden, en de tweede categorie zou dan al spoedig weer de rol van de (vroegere) introversen gaan spelen, omdat zij zich in de frissche en vroolijke maatschappij van de 100% extraversen niet op hun plaats voelen en door deze laatsten met de nek worden aangezien.

Maar, ondanks al deze bezwaren: dat de menschheid zich naar een (denkbeeldige) eindtoestand beweegt, waar de banden met de gemeenschap van 'religieuze' beteekenis worden, d.w.z. én de infantiele ouderbinding oplossen én de godsprojectie overbodig maken, zonder onverwerkte resten en verdringingen, is zeer plausibel. De meest natuurlijke, d.i. biologisch aangewezen bron van bevrediging van de 'religieuze' behoefte, d.i. de behoefte aan totaliteit, is het leven in de totaliteit van het menschdom, - het is eigenlijk nogal voor de hand liggend. Wanneer het communisme dit iets meer bewust zou nastreven en erkennen, in plaats van zoo verdomd 'wetenschappelijk' en exact-sociologisch te doen (op een gebied waar geen exactheid *mogelijk* is), zou ik er al veel vriendelijker over denken. Ik zie wel ìn, dat het dit uit 'tactische' overwegingen niet doen kán, maar daar heb *ik* dan verder niets mee te maken; de ficties, die een ander noodig heeft om zijn doel te bereiken, kan ik psychologisch interessant vinden, ik kan hem zelfs aanraden ze te handhaven, maar ik kan ze onmogelijk tot de mijne maken. Dit is overigens tot daaraan toe. Ik vind me zelf al erg royaal, dat ik deze 'synthese' ts. religie en comm. gevonden heb (die nog wel iets anders is dan de ontmoeting v. Stalin en de Paus!), een synthese, die ongetwijfeld ook alle groote godsdienst*stichters* voor oogen heeft gezweefd (Boeddha vooral; bij Jezus speelt papa nog een te groote rol, tenzij de man dit zuiver symbolisch bedoeld heeft). Liefde voor alle menschen, - het klinkt wat simplistisch en halfzacht, maar dat is voornamelijk omdat er tot nog toe op aarde bijna steeds walgelijke parodieën op dit thema zijn opgevoerd. Toch zal het wsch. steeds noodig zijn de heeren dit 'ideaal' voor te houden, niet omdat ze de kans hebben het ooit te bereiken, maar om hen ervan te weerhouden elkaar tot de laatste man uit te moorden. 'Planmatige ordening', - die niet bij de leiders op een of andere manier in dit 'emotioneele' en 'religieuze' ideaal verankerd is, - is daarvoor op den duur ten eenenmale onvoldoende, daarvan ben ik overtuigd. Ware dit anders, dan zouden de menschen minder dom, bekrompen, trotsch, aanmatigend, eigengerechtigd en onverdraagzaam moeten zijn dan ze zijn, - van *nature* zijn, buiten alle historische bepaaldheid om ...

Aangenomen dus, dat dit 'ideaal' als een nuttige schim wegwijzend voor de menschheid uitzweeft, dan wil dit nog niet zeggen, dat de ontwikkeling in dit teeken geheel ondubbelzinnig en rechtlijnig zal verloopen. Veeleer volgens een 'spiraallijn' (ongeveer wat jij met de verschillende kringen bedoelt), en uitermate traag, geleidelijk, tastend, haast onmerkbaar, - moeizaam. Zoo bezien zal er een opeenvolging van religieuze 'standpunten' moeten optreden, die een geleidelijke

zuivering van ‘ouderbinding’ naar religieuze gemeenschapsband (het bovengedefinieerde einddoel) belichamen. Ontneem de menschen *opeens* al hun religie (al hun ‘godsdienst’), en ze gaan verschrikkelijk moorden (vooral voor hun ‘idealen’, dat maken ze zichzelf en elkaar tenminste wijs). Mét godsdienst moorden ze óok al, maar dan wordt het erger. Neen, net als in een psychanalytische ‘kuur’ moet dit alles geleidelijk en organisch groeien, en ieder moet, op het stadium van zijn ontwikkeling, de religieuze *vorm* kunnen vinden die hem een stap verder brengt, totdat hij deze vorm met een zuiver geweten achter zich kan laten. Demonologie → polytheïsme → monotheïsme → Boeddhisme → critisch-gezuiverd-oer-Boeddhisme → zuivere liefde voor de menschheid zijn stadia, die niet alleen ná elkaar komen, maar ook *naast* elkaar bestaan, als onuitgesproken desiderata volgens de bijzondere karakterstructuur van elk individu. Men kan nu wel met de nivelleeringsschaaf sommige stadia (of zelfs alle) uitbannen, maar dan kweekt men alleen maar collectieve neurosen. Overigens is een dgl. nivelleering ws. onvermijdelijk; de historie geeft tenminste vrijwel niets anders te zien. Het lijkt mij dan ook practisch een uitermate moeilijke taak dit proces in de juiste banen te leiden. Opvoeders, psychologen, zullen er wel te vinden zijn; maar zij moeten de sanctie hebben van de ‘leiding’, die zelf ook weer door complexen beïnvloed is en uiteraard een eenzijdig standpunt inneemt. Ik vermoed niet, dat deze economen en politici veel benul van de subtiele psychologische problemen zullen hebben, die hierbij komen kijken, vooral wanneer het dan nog doctrinairen zijn, die veelal een tikje ongeduldig zijn uitgevallen. Neen, er zal wel niet veel van terecht komen, de eerste paar honderd jaar. Maar dan voltrekt het proces zich ongeregeld, in het verborgen. Of het staat heelemaal stil, en tast zich verder in de droomen van het individu (ik bedoel gewoon droomen 's nachts), die goddank niet voor contrôle toegankelijk zijn ...

Dit is zoowat het voornaamste van wat ik op het hart heb. Over die terminologische kwestie inzake ‘religie’ en ‘emoties’ zouden we het nu wel eens kunnen worden, lijkt mij. Er blijft dan allicht nog genoeg over, wat je niet kunt onderschrijven. Mijn stelling komt dus hierop neer, dat men de religie (óok in de zin van godsdienst) niet abrupt moet uitbannen (en zelfs kán uitbannen), maar dat men haar moet zien als een noodzakelijk stadium in een wetmatige psychische groei, van infantiele en atavistische ouderbinding via steeds hoogere ‘mythische’ phasen naar algeheele bevrijding, - een geleidelijk sublimatieproces. Geleidelijk, want men kan uit ijs niet dadelijk waterdamp vervaardigen: verwarmt men ijs, dan ontstaat er eerst water, dan pas damp, en dit alles kost *tijd*. Persoonlijk heb ik bij dit alles niet het minste belang; en ik vind ook, dat voor een kunstenaar dit probleem zich heel anders stelt (zooals ook kunstenaars in 't algemeen volkomen ongeschikt zijn voor een ps.anal. behandeling); maar in mijn ‘altruïstische’ buien, als ik het goed met de menschheid voor heb, lijkt dit mij de aangewezen weg. Een weg bovendien, die zeer wel vereenigbaar is met welke maatschappelijk-economische ordening ook (althans in principe). Zie ik het goed, dan zal men hier in het Westen een wirwar van secten en godsdiensten krijgen, die van hoogerhand allereerst het abc der religie te leeren heeft: a onderlinge ver-

draagzaamheid, b subjectieve beteekenis der symbolen, in verschillende graduaties, c practische toepassing in levenshouding van meer belang dan theologengeleerdheid. Wanneer men veel Indische invloeden toestaat en aanmoedigt, kan men zich eenige moeite besparen. Hebben ze 't abc geleerd, dan krachtige psychoanal. en psychosynthetische scholing, eventueel met behulp van yogamethoden, critisch gezuiverd en Westersch geadapteerd. Enfin, en zoo meer. Als je mij het Dep. van Volksopvoeding en Religieuze Quarantaine geeft, boks ik het wel voor elkaar!

Hierna nog enkele afzonderlijke punten. Dat de religie op een ‘diep antagonisme met de redelijke orde’ berust, geef ik graag toe! Maar ‘berusten’ heeft voor mij een andere beteekenis in dit geval dan voor jou. Volgens jou *profiteert* het religieuze als 't ware van dit antagonisme, volgens mij heeft het de tendenz dit antagonisme op te heffen: in beide gevallen is het bestaan van het religieuze gedetermineerd door het antagonisme. Nu geef ik toe, dat de meeste godsdienstige stelsels allerminst de schijn hebben ons naar ‘redelijkheid’ te willen (terug) voeren; maar dit komt omdat wij ze rationeel, vanuit *onze* rede, bekijken, en niet vanuit de irrationeele psychische structuur, die die stelsels als haar eigen tijdelijke remedie opriepen (en die we b.v. zelf makkelijk in onze droomen kunnen bestudeeren). Dit irrationeele zou jij misschien wel willen ontkennen, of hoogstens als troebel restant van een ten ondergang gedoemde cultuurphase afdoen; maar dat is werkelijk onhoudbaar, het strijdt met iedere notie van psychologie! De irrationeele functies overtreffen in kracht en uitbreiding de rationeele met 't honderdvoudige, d.w.z. ook bij de meest normale menschen, en zeker niet alleen bij ons gedegenereerde kunstenaars (zelfs geloof ik, dat bij ons de verhouding nog iets gunstiger is voor het rationeele, bewust gemaakte). Door dit te constateeren kies ik geen partij vóor 't irrationalisme, ik wapen mij er juist beter tegen. Vergeet ook niet, dat al het irrationeele, de emoties, de affecten, de driften, *lichamelijk* gedetermineerd is (vgl. de libido); en dat men zijn lichaam wel kan leeren beheerschen, maar niet uitbannen, en zeker niet met een pennestreek van sociologen-achter-de-schrijftafel. De angst van de Marxisten voor het ‘emotioneele’ is een duidelijk erfstuk van de angst van de Christenen voor het ‘lichamelijke’, - psychologisch berust dit op hetzelfde. En in ruimer verband is het een uiting van het Westersche ... rationalisme, dat zoo verdomd irrationeel, stom en bekrompen kan zijn, omdat het maar éen kant van de zaak ziet en daarop systemen gaat bouwen als de scheeve toren van Pisa. (Na 't abc, zie boven, volgt d: dat twee tegengestelde of tegenstrijdige begrippen elkaar niet uitsluiten; dit wisten de Indiërs al 3000 jaar geleden!).

Een behoorlijke wetenschap van de ziel, d.w.z. geen laboratoriumwetenschap, maar een wetenschap van lieden met critiek èn fantasie: daaraan heeft de ‘nieuwe maatschappij’ minstens evenveel behoefte als aan economische ordening.

Het is grappig hoe je conceptie van een trapsgewijze uitbanning der emoties, gevolgd door een hand over hand toenemen der emoties als de aarde zal ‘afkoelen’, overeenkomst vertoont met diverse zonnemythen. M.i. is het *niets anders* dan zulk een mythe, opduikend uit het ‘collectieve onderbewustzijn’, in z.g. wetenschappelijke vermomming. De zon (= licht, verlichting, geest, rede), die

uit de moederlijke oerwateren (= emoties, chaotisch driftleven, infantilisme, atavisme) opstijgt en er weer in terug moet, - tot groote angst van het menschdom, dat de zon wel zou willen bezweren voor eeuwig 'boven' te blijven! In je Babylonische studies zul je dit motief ongetwijfeld ontmoet hebben, - ik beweer allerminst dat het je toen beïnvloed heeft, zóo oppervlakkig en naspeurbaar zijn die dingen niet, - en het ligt aan vrijwel alle mythologieën en godsdienststelsels ten grondslag. (Dat ik overigens het *licht* kies, en niet de chaos en het duister, volgt b.v. uit mijn Apollinische Ode in Klimmende Legenden, waar ditzelfde thema opduikt). Alleen 'God' is boven die periodieke wisselingen van licht en donker verheven; wat jij wil is dus de mensch tot 'God' maken: alles licht, alles rede, bewustheid, evenwicht. Ook de Boeddhist wil dat; maar hij werkt er een heel leven aan, en jij denkt, dat een economische ordening Jan, Piet en Klaas er wel aan zal helpen. Of is dit overdreven? Hoe dit zij, dat de meest rationalistische en anti-mythologische concepties zelf weer mythisch geïnterpreteerd kunnen worden, is toch wel vermakelijk, en troostrijk voor de polemist! Er is hier heusch sprake van méer dan een oppervlakkige analogie, deze zaken zijn psychologisch verwant, zij bevredigen dezelfde onbewuste zielslagen. Overigens acht ook ik een voortgezet streven naar 'verlichting' wenschelijk en noodig; maar men begunstigt dit niet door het duister af te schaffen, uit te bannen, maar door het te dóorlichten, te begrijpen. Het duister, het groote reservoir der emoties en driften, is *onuitputtelijk* en zal steeds tot nieuwe problemen aanleiding geven, en periodiek zelfs de overwinning schijnen te behalen. Maar dit hindert niet; deze strijd *is* juist het leven; een éenzijdige en voorbarige steriliseering van een van de beide tegenstanders is dit niet. Vergeet ook niet, dat juist de emoties (neigingen, doelstellingen, karakter) de onderlinge *verschillen* tusschen de menschen bepalen, die jij zoozeer begunstigen wil; de 'geest' is de groote gelijkmaker. Of misschien is het beter te zeggen, dat die strijd, waarover ik 't zoo juist had, de strijd tusschen geest en ziel, die groote verscheidenheid in het leven roept. Dus evenmin Ludwig Klages, die de geest wil afzweren, als de dogmatische Marxist, die de ziel wil afschaffen, - maar én geest én ziel! Ik geef hier trouwens niet eens een desideratum aan; het is een feit: de 'zwei Seelen in meiner Brust', waar jij over klaagt, is de onveranderlijke grondslag der menschelijke natuur.

Tenslotte nog iets over wat je schrijft over je 'verantwoordelijkheid tegenover de publieke opinie'. Ook ik heb wel eens momenten, dat ik wat meer, en vooral wat redelijker publieke erkenning (of alleen maar nuttige publieke critiek) zou wenschen. Zal die in de nieuwe maatschappij te vinden zijn? Ik hoop het, maar ik vrees ten zeerste, dat ook dit een onrealiseerbare abstractie zal blijken! Vgl. wat ik boven over de introversen zei. Wanneer ik verantwoordelijk moet zijn tegenover een *ambtenaar* van de publieke opinie, die ik een oeros vind, bedank ik ervoor, en deze minder gunstige meening bepaal *ik*, of *jij*, d.w.z. de kunstenaar zelf. Stel je eens voor, dat Rembrandt verantwoordelijk was geweest tegenover de publieke opinie van zijn tijd! In zekere zin was hij dit, en hij heeft er genoeg last van gehad, maar hij heeft er óok zijn gat aan afgeveegd. Ik voel meer voor een strijd, een tegelijk meedoogenlooze én vruchtbare strijd, tusschen kunstenaar

en publiek. Nu weet ik wel, dat jij éerst het publiek wil opvoeden tot een beter begrijpen van de hoogste waarden; maar als ze die waarden eenmaal zoo goed begrijpen, dat ze ons kunstenaars met recht op de vingers kunnen tikken, dan vraag ik me af waarom ze zelf niet kunst gaan scheppen! Een kunstenaar, die iets werkelijk *nieuws* brengt, wordt in het begin *steeds* miskend; en die miskenning is juist de groote spoorslag, die hem aan de gang houdt! Trouwens, wat *is* de publieke opinie? Wat de een mooi vindt vindt de ander affreus, minderwaardig, belachelijk, 'onbelangrijk'. Wie geeft de doorslag, wie oordeelt definitief? Tot nog toe heeft dat steeds de élite der volgende generaties gedaan, - een 'absolute' maatstaf bestaat hier niet. Wil jij het publiek als geheel tot die élite maken? Maar dan moet het een artistiek begaafd 'publiek' zijn, met alle bedenkelijke feilen der artisten ... Zoo draai je in een kringetje rond: de artist is verantwoording schuldig aan het publiek, en het publiek is tot deze rechterlijke taak alleen bevoegd, wanneer het uit artisten bestaat, die dus weer verantwoording schuldig zijn aan wéer een ander publiek, - een publiek van de tweede graad, - dat ook weer uit artisten moet bestaan ... etc. etc. etc. Tjonge, wat een lollige maatschappij zal dat worden!

Neen, in ernst, laten we ons over die dingen niet te veel het hoofd breken. Wanneer jij werkelijk voor de keuze zou staan om de maatsch. op te offeren aan je romancierschap, of het omgekeerde, zou ik je alleen maar kunnen adviseeren de eerste mogelijkheid te kiezen. Dit (eerste) opofferen kan trouwens nergens anders in bestaan dan in een negeeren, en daar wordt de maatschappij heusch niet minder van. Terwijl je, door geheel je zelf te zijn, - voorzoover dat mogelijk is, - de kans hebt voor een *toekomstige* maatschappij méer te zijn dan nu voor deze, indien je de tweede mogelijkheid koos. Kon men in de toekomst lezen, dan was dit alles veel gemakkelijker, maar het is nu eenmaal ons lot dit *niet* te kunnen. Enfin, ik vermoed, dat je hier in je hart net zoo over denkt, althans zoo handelen zult alsóf je die meening was toegedaan. De natuur is sterker dan de leer.

(Dit valt me nog in. Je schrijft, dat onder het comm. ieder 'leert zichzelf te zijn', terwijl je daarnaast de verantwoordelijkheid van de kunstenaar aan het publiek handhaaft. Dus de grootst mogelijke individueele vrijheid, met dit eene kleine voorbehoud. Dit doet mij denken aan de eerste rede van Seyss:[116] wij zouden volkomen vrij worden gelaten, *mits* de garantie bestond, dat een 10 Mei zich nooit herhalen zou! In de practijk kwam dit neer op een bijna volledige opheffing der vrijheid; en van de door jou bedoelde kunstpolitiek vrees ik hetzelfde. D.w.z. ik weet het niet *zeker*, alleen de practijk kan zooiets uitwijzen; maar ik voel in mijn botten, in mijn ingewanden, dat het die kant op zou gaan. Voor niets ben ik zoo bang als voor de vaderlijke heeren op departementen, die het in zake kunst te zeggen krijgen, - lieden met een eigen 'kunstenaarsverleden' veelal, en met de

116 Dr. A. Seyss-Inquart, rijkskommissaris voor de bezette Nederlandse gebieden; na de oorlog bij de processen van Neurenberg tegen nazi-oorlogsmisdadigers veroordeeld, later terechtgesteld.

noodige teleurstellingen, en wrok en ressentiment en stokpaardjes, en die nu eens lekker de zaak gaan ‘regelen’. Van deze emmerdeurs hebben we eenige ervaring; maar het verschijnsel is inhaerent aan *iedere* ordening, vrees ik; *kan* niet anders zijn dan dat; want iemand met werkelijke begaafdheid, inzicht, gevoeligheid en zelfcritiek, schaamt zich altijd net *iets* te veel voor een dergelijke rol ...)

Vandaag kreeg ik je Laars.[117] Ik hoop er gauw aan te beginnen en schrijf je dan over mijn bevindingen. Laat die dame dan over een dag of 10 de copy weer terughalen. Als ze in Doorn woont, en je geeft me haar adres op, kan Ans het ook brengen. Dus dan maar weer tot de volgende keer. Ik ben benieuwd naar je repliek; maar bepaal geheel je eigen tempo, en offer er geen andere bezigheden aan op!

Met hartelijke groeten en beste wenschen voor je werk, en ook groeten van Ans,
je Simon.

62

Doorn 27-8-'43

Beste Theun,

Hartelijk dank voor je recordbrief, wat lengte en helderheid betreft! Ik schrijf maar dadelijk terug, minder lang dit keer, zoowel om jou als om mijzelf te sparen. Een paar kortere brieven ertusschendoor kan geen kwaad ...

Ik las de Laars, Ans las de Laars, en wij zijn beiden zeer verrukt, Ans gewoon als ‘lezeres’, en ik, behalve als ‘lezer’, ook nog wel om andere redenen. Niet dat ik geen critiek heb; maar deze valt, vooral nu ik nog onder de versche indruk ben, vrijwel weg tegenover mijn oprechte bewondering voor de wijze waarop je dit uitermate hachelijke genre beoefend hebt. De combinatie pamflet-novelle (misschien is dit nog de beste omschrijving) mag mij dan van nature niet zoo liggen, mijn waardeering, eenmaal afgedwongen door de realiseering in dit bijzondere geval, krijgt juist door dit eenigszins ‘theoretische’ bezwaar, des te meer ‘poids’. Daar komt natuurlijk bij, dat al deze zaken mij persoonlijk even goed aangaan als jou, - en verreweg de meeste lezers die het later onder de oogen zullen krijgen. Heelemaal afgezien nog van de ‘literaire’ waarde (die mij op zichzelf trouwens niet gering lijkt), kun je van de weerklank onder die latere lezers en van de belangstelling van het nageslacht volstrekt verzekerd zijn (al was het maar de belangstelling voor het ‘tijdsdocument’).

Het eerste, lange verhaal stel ik als prestatie het hoogst. Het is een waardig pendant van *De tegels van de haard* (titelverhaal), en deed mij even denken aan *La jeunesse d'un chef*, een voortreffelijk verhaal uit *Le Mur* van Sartre, dat je wel niet zult kennen. De zaak is objectief genoeg bekeken; de naar mijn smaak

117 Een verzameling ‘verhalen uit een bezet gebied’, door mij geschreven in het eerste halfjaar van 1943. Behalve het exemplaar in type-script dat Vestdijk van mij ontving was er een in Amsterdam verborgen door een kleine drukker in de Jordaan (Rut Snel), dat de grondslag voor de boekuitgave (1946) is geweest.

iets te opzettelijke ‘beestachtigheid’ der gelaarsden is, in het kader van de opzet, volkomen vergeeflijk, terwijl dit boek ook weer voldoende gecontrapunteerd is door de niet geheel onsympathieke figuur van de hoofdpersoon. Als persoonsteekening vind ik b.v. ook heel goed het begin van *Zeven Tulpen* . Zoo zijn die kerels inderdaad! Mij persoonlijk beviel het best *Ausweis* , door de ‘verzwegen’ psychologie van het geval, de zeer subtiele manier waarop je hier allerlei conflicten aangeduid hebt. Maar eigenlijk zijn ze allemaal goed; ik zou er geen een kunnen noemen, die bepaald uit de toon valt.

Je schreef indertijd, dat je deze verhalen nauwelijks als ‘literatuur’ beschouwt. Nu, literatuur is ook al weer een rekbaar begrip, net als religie! Maar het is in ieder geval duidelijk wat je ermee bedoelt. Voor mijn gevoel zou je zelfs in deze ‘a-literaire’ richting nog iets verder kunnen gaan, en een nóg grootere kaalheid, directheid, eenvoud van de stijl kunnen nastreven. Hier en daar, gemeten aan de opzet, is de stijl nogal eens wat erg ‘fraai’, - gevolg van de neiging om een gewone zin, bestaande uit gewone woorden, tot iets ‘bijzonders’ op te sieren. Dit doen we natuurlijk allemaal op onze beurt; maar juist in *dit soort* verhalen dient het zooveel mogelijk vermeden, dunkt mij. Ik geef maar een paar voorbeelden, die mij toevallig bijgebleven zijn. Je schrijft ergens ‘fataal slechte sigaren’, - laat ‘fataal’ weg, en er is niets verloren, en waarschijnlijk iets gewonnen! Pag. 2: ‘Zij genoten van de *huiverige spanning* van de toegeschoten omstanders’, - ook hier weer het opzettelijke, een al te opzichtige perifrase van iets vanzelfsprekends. Erg belangrijk is dit alles intusschen niet; maar het viel mij hier en daar op, dat je in dit opzicht misschien nog iets zou kunnen temperen, al zul je, zelfs in dit procédé, nooit zoo ver kunnen gaan als de moderne Amerikanen, voor wier alleruiterste zakelijkheid het Nederlandsch ongeschikt is, helaas misschien. Het imiteeren dáarvan wordt in het Nederlandsch dadelijk tot ‘Ot en Sien’-stijl, waarvan bij ons voorbeelden te over zijn. Van die onpersoonlijke naäperij heeft jouw stijl goddank niets! Als ik ook de andere verhalen lezen mag, t.z.t., houd ik mij sterk aanbevolen! Ik ben benieuwd welke andere facetten van de rotzooi je nog hebt weten te belichten. Juist de voortreffelijke documentatie is een van de sterkste kanten van dit werk. In dit opzicht is b.v. de jeugd van Dijkgraaf als prestatie meesterlijk; zeer precies en zakelijk, en toch synthetisch, zonder ‘huiskamerrealisme’. Enfin, er zou nog veel méer goeds te zeggen zijn, maar je moet nu maar met mijn zeer algemeen geformuleerde waardeering genoegen nemen! Als werkstuk stel ik het ver boven Urukagina, en zeker niet lager dan het ‘betere’ uit de Tegels. Het ‘beste’ uit *De Tegels* gaat te veel van een andere conceptie uit om hier als vergelijkingsmaatstaf niet tot onrechtvaardigheden aanleiding te geven.

Het valt mij mee, dat je mijn opmerking over de ‘zonnemythe’ neemt! Die was overigens niet bedoeld als argument tegen de door jou aangenomen houding, maar eigenlijk meer als steekproef om te zien in hoeverre we elkaar verstaan. Ik van mijn kant ben graag bereid om de opmerking over Seyss[118] terug te nemen!

118 Zie voorgaande brief; ik had bezwaar gemaakt tegen Vestdijks vergelijking.

Ik zie heel goed in, dat beide systemen weinig met elkaar te maken hebben (daargelaten dan het vele, dat het n.s. van 't comm. ‘overgenomen’ heeft); ik vraag mij alleen af, of in de *practijk*, en onder bepaalde omstandigheden, en dan speciaal van de tegenstanders uit gezien, - die ‘bekeerd’ moeten worden, of tot het juiste ‘inzicht’ gebracht, - het tweede niet tot analoge verschijnselen aanleiding zou kunnen geven als het eerste. Overigens maak ik mij persoonlijk daar minder bezorgd over; wanneer het ooit bij mijn leven zoo ver komt, zal ik mij zeker niet tot de ‘tegenstanders’ rekenen en waarschijnlijk ook niet gerekend worden, al zal mijn ‘individualisme’ wellicht eenigszins verdacht blijven. Maar het leven van de laatste jaren heeft mij diplomatie geleerd! Heelemaal afgezien daarvan, dat ik van huis uit allerminst vijandig sta tegenover de ‘leer’, noch afwijzend tegen een zekere verbroedering met arbeiders en dgl. Dit is mij in Scheveningen weer gebleken: ik kan best met dat soort menschen omspringen (trouwens vroeger in de practijk al: ouwehoeren met volksvrouwen, vooral als ze er een beetje aardig uitzagen, was mijn liefste medische werk; ik was zelfs eenigszins verliefd op een (R.K.) moedertje van 6 kinderen of daaromtrent; dit is zeker ook één van de (onbewuste) redenen geweest, dat ik later niets meer aan de practijk gedaan heb: mijn bezorgdheid mij in dgl. gevallen door de Eros te laten meesleepen; sowieso heb ik toch al eenig gedonder gehad in die 5 jaar, met dienstmeiden van collega's en zoo, een ‘histoire intime’, die tot nog toe in mijn werk geen vorm gevonden heeft. Hier is ‘introversie’ wel heel duidelijk de ‘zekering’ tegen een al te ongebreidelde ‘extraversie’; maar misschien is ze dat altijd wel ...)

Voor het overige geloof ik inderdaad, dat onze standpunten elkaar veel genaderd zijn. In de grond bedoelen we eigenlijk hetzelfde, alleen het accent ligt anders. Ik heb nu eenmaal bitter weinig van de practische idealist in mij, en wantrouw systemen, - nog niet eens áls systeem noodzakelijkerwijs, maar wat hun uitvoerbaarheid betreft. Een principe wordt in en door zijn toepassing vaak tot onkenbaar wordens toe verminkt, en dan is voor mij de aardigheid er al af. Maar het is natuurlijk heel goed, dat er tallooze lieden zijn, die een minder practische houding aannemen. Ik kan daar zelfs veel sympathie voor koesteren: voor menschen die met een beginsel in zee gaan en er door dik en dun, ondanks alle practische mislukkingen of scheeve toepassingen, aan vasthouden. Wat mij trouwens ook erg handicapt in dezen is de hebbelijkheid om alles van twee kanten te bezien, een eigenschap die ik als kind al had (een paar nogal vermakelijke staaltjes hiervan in Surrogaten voor Murk Tuinstra), dus die wel ‘aangeboren’ zal zijn. Kortom, een contemplatieve en philosofische natuur, op mijn manier, en geen partijganger! Wat zal men daaraan doen? Het grappige is, dat men, deze houding consequent cultiveerend, op een gegeven moment gedwongen kan worden tóch partij te kiezen, n.l. tegen de partijdigheid, in de zin van bekrompenheid en onverdraagzaamheid ... Maar, om een voorbeeld te geven: de tirade van je banleider in de Laars: dat men 't comm. 't niet te gemakkelijk moet maken, deed ineens verwante snaren in mij trillen. Waarschijnlijk praat deze man na wat hij van anderen gehoord heeft; maar er zit een brokje buitengewoon diepe wijsheid in verscholen, wat de

auteur allicht ook niet ontgaan zal zijn. Wanneer ik mij in de rol van genius der historie indenk, een soort ‘vaderrol’ van min of meer allegorische strekking, zou ik het comm. *alle* kansen geven, waarop het recht heeft, maar *tegelijkertijd* alle hinderpalen opwerpen,-waarop het eveneens recht heeft. Recht heeft om zijn hoogste belichaming te vinden. Dit is trouwens al weer een stuk dialectiek à la Hegel, dezelfde ‘Realdialektik’, die ik ook in de verhouding tusschen kunstenaar en maatschappij (of ook philosoof, of godsdienststichter, en maatschappij) meen op te merken; de maatschappij moet hier *niet alleen* aanmoedigen, begunstigen, ‘begrijpen’, maar *ook* bestrijden, doodzwijgen, verketteren! Hetgeen niet beteekent, dat het beeld, dat je van literair U.S.S.R. ontwerpt, mij niet verleidelijk voorkomt ...

Ja, lees eens iets over het Boeddhisme. Ter inleiding kan ik je zeker aanbevelen *Le modernisme bouddhiste et le Bouddhisme du Bouddha*, is in de Univ. Bibl. in Utrecht, van Alexandra David (de latere David-Neel, de Thibetaansche reizigster), niet alleen omdat de schrijfster zelf Boeddhiste is en dus de problemen in een betere, althans practischer verhouding tot elkaar ziet dan b.v. Rhys Davids, Oldenburg of Beck (gedeeltelijk trouwens erg ‘geleerd’, deze boeken), maar ook omdat ze een typisch Fransch-rationalistische, ‘nuchtere’ denkwijze heeft, die jou wel zal aantrekken, te meer omdat ze hier en daar ook het sociale aspect v. 't B. belicht. Philosofisch is dit boek niet te vergelijken met *Der ewige Buddha* van Ziegler, werkelijk een formidabel boek, zonder vertoon van geleerdheid, maar met het nadeel van een iets te hieratisch-gezwollen taal, terwijl ook de parallel die hij voortdurend trekt ts. het B. en de Westersche philosofie voor sommige lezers wat vermoeiend en abstract zou kunnen worden. Trouwens, ook Überlieferung, althans deel I en II, kan ik je aanbeveelen; allemachtig interessant, ook als men het met de strekking niet eens is. (Z. noemt ergens Urukagina, maar alleen in zijn ‘mythisch’, niet in zijn sociaal aspect; ik wil je er niet laten inloopen).

Intusschen heeft onze briefwisseling bij mij de neiging wakker geroepen om deze problemen in een ruimer verband te behandelen. Ik schreef zelfs al een concept, en denk erover om in Gestel te informeeren of ze daar lezingen kunnen gebruiken over ‘de toekomst der religie’ of zoo. Door lezingen te schrijven, op de manier van mijn 8 poëzielezingen, die daar nu inmiddels voor kleine kring zijn afgewerkt, dwing ik mijzelf tot een zekere algemeene begrijpelijkheid, die juist bij dit onderwerp wel gewenscht is. Maar eigenlijk voel ik mij nog niet fit genoeg ervoor; d.w.z. de ‘ideeën’ zijn gewillig genoeg, maar 't opschrijven is zoo verdomd inspannend. En dan grijnst de 30-jarige oorlog mij nog aan. Dit zal geen ‘roman gigantesque’ worden, maar een avontuurlijke episode, verteld door een (Hollandsch) sodaat. De tijd zal moeten leeren *wat* hij te vertellen heeft; ik ben hiernaar even nieuwsgierig als jij!

Laat de Laars dus terugtippelen, en schrijf nog eens, maar zoo kort of zoo lang als je wilt, en niet eerder dan je er tijd voor vrij kunt maken.

Met hartelijke groeten en beste wenschen voor je werk, van je

Simon

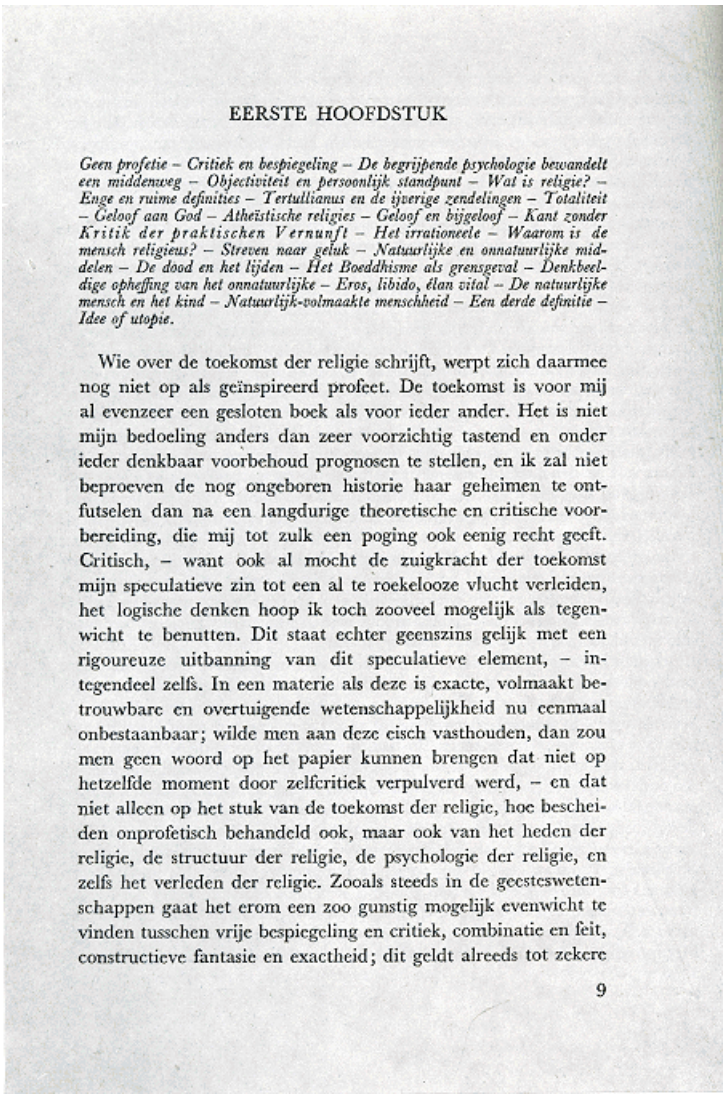

EERSTE HOOFDSTUK

Geen profetie – Critiek en bespiegeling – De begrijpende psychologie bewandelt een middenweg – Objectiviteit en persoonlijk standpunt – Wat is religie? – Enge en ruime definities – Tertullianus en de ijverige zendelingen – Totaliteit – Geloof aan God – Atheïstische religies – Geloof en bijgeloof – Kant zonder Kritik der praktischen Vernunft – Het irrationeele – Waarom is de mensch religieus? – Streven naar geluk – Natuurlijke en onnatuurlijke middelen – De dood en het lijden – Het Boeddhisme als grensgeval – Denkbeeldige opheffing van het onnatuurlijke – Eros, libido, élan vital – De natuurlijke mensch en het kind – Natuurlijk-volmaakte menschheid – Een derde definitie – Idee of utopie.

Wie over de toekomst der religie schrijft, werpt zich daarmee nog niet op als geïnspireerd profeet. De toekomst is voor mij al evenzeer een gesloten boek als voor ieder ander. Het is niet mijn bedoeling anders dan zeer voorzichtig tastend en onder ieder denkbaar voorbehoud prognosen te stellen, en ik zal niet beproeven de nog ongeboren historie haar geheimen te ontfutselen dan na een langdurige theoretische en critische voorbereiding, die mij tot zulk een poging ook eenig recht geeft. Critisch, – want ook al mocht de zuigkracht der toekomst mijn speculatieve zin tot een al te roekelooze vlucht verleiden, het logische denken hoop ik toch zooveel mogelijk als tegenwicht te benutten. Dit staat echter geenszins gelijk met een rigoureuze uitbanning van dit speculatieve element, – integendeel zelfs. In een materie als deze is exacte, volmaakt betrouwbare en overtuigende wetenschappelijkheid nu eenmaal onbestaanbaar; wilde men aan deze eisch vasthouden, dan zou men geen woord op het papier kunnen brengen dat niet op hetzelfde moment door zelfcritiek verpulverd werd, – en dat niet alleen op het stuk van de toekomst der religie, hoe bescheiden onprofetisch behandeld ook, maar ook van het heden der religie, de structuur der religie, de psychologie der religie, en zelfs het verleden der religie. Zooals steeds in de geesteswetenschappen gaat het erom een zoo gunstig mogelijk evenwicht te vinden tusschen vrije bespiegeling en critiek, combinatie en feit, constructieve fantasie en exactheid; dit geldt alreeds tot zekere

9

Bladzijde uit 'De toekomst der religie' van S. Vestdijk, 1947

P.S. Ik hoorde, dat Den Brabander en Hoornik gepakt zouden zijn. Cave![119]

63

Doorn 10-9-'43

Beste Theun,

Je brief + briefje bereikten mij in geboeide stemming door het internationale gebeuren, en nog grootere geboeidheid door mijn lezingen over de toekomst der religie, waarmee ik dan toch maar begonnen ben, indachtig aan die dialogen over de tijd, die ik óok schreef in een periode van inzinking. De verveling en gedesoeuvreerdheid (al was ik de heele dag bezig) werden te groot. Bovendien is men in Gestel er zeer op gesteld (een gehoor van een kleine 15 man, waaronder ook vrijzinnige theologen, zelfs een hooggeleerde, - dat ik dus geen onjuistheden debiteere, alle goden van het Christ. en Ind. pantheon staan mij bij!) Vandaar dit keer een iets korter brief.

Allereerst de zaken. Zoek voor die novellen een ander! Ik doe die dingen niet meer (tenzij door geldnood gedreven, maar daar is voorloopig geen sprake van; mijn Duitsche vertalingen leveren me griezelig veel op); de Neve[120] weet daar trouwens van. Leg maar de nadruk op mijn gezondheid; want ik wil die relaties natuurlijk niet afsnijden.

Ik stuurde je *Gestelsche Liederen* , minus die Madonna-sonnetten, die je later krijgt. Je kunt dit wel een week of 3 houden. Hans Canté[121] kwam de Laars halen; ik zag haar nog even; zij is rijper en vrouwelijker geworden, kwam mij voor. Ans slaat nog enkele blikken in *Urukagina*; maar zij heeft weinig tijd voor lezen, en zal het boek eerstdaags naar Fré brengen. Er worden hier allerlei huizen gevorderd; voorloopig alleen nog groote, met centrale verwarming; maar men kan nooit weten, en ik denk er hard over om mij bij voorbaat veilig te stellen door mijn oud en beproefd chantagemiddel te baat te nemen, waaraan ik ook te danken heb, dat ik mijn lezingen door een ander moet laten voorlezen: nl. de vertalingen voornoemd! Daar is veel mee te beginnen, en hoewel ik van nature geen intrigant ben, heeft de harde noodzaak mij een en ander geleerd ...

Als ik jou was, zou ik die purificatie van je stijl zeker niet forceeren. Een fraaie, verzorgde stijl (zooals b.v. in die Shakespeare-novelle in *Het Meisje*) kan zeer op zijn plaats zijn. Maar ik kan mij voorstellen, dat je voor die roman over '48[122]

119 De dichter Ed. Hoornik werd met andere leden van de sabotagegroep ‘CS-6’ door de Duitsers gearresteerd in de vroege zomer van 1943. Gerard den Brabander in dezelfde tijd, maar geheel onafhankelijk van de CS-6 groep gepakt, werd na 6 weken uit arrest ontslagen.

120 G.P. de Neve, direkteur van de Uitgeverij Contact.

121 Stiefdochter van Joh. de Molenaar, Utrecht. Ze trad af en toe op als koerierster tussen Vestdijk en mij.

122 Mijn eerste denkbeelden betreffende een roman over het revolutiejaar 1848 (de latere trilogie *De vuurdoop*) dateren uit deze periode.

een andere schrijftrant prefereert ... Wat je over de H. Synode[123] schreef, is zeer interessant; ik wist er niets van! Behalve de motieven die jij noemde kan men ook hieraan denken: St.[alin] moet: 'salonfähig' gemaakt worden vóor hij de beide andere heeren ontmoet! Het is in alle opzichten 'wijze' politiek, met dit eene nadeel, dat men nu weer voor onbepaalde tijd met de popes zit opgescheept. Ik voel hier precies even weinig voor als jij, misschien nog meer uit afkeer van reactie en traditie en terugzetten van klokken, dan uit afkeer van een algemeen beleden religie als zoodanig. Als St. eerst alle popes tot het Boeddhisme had bekeerd of tot de religie van Quetzalcoatl, waarover de goede Lawrence in *The plumed Serpent* zoo heerlijk daast, zou ik dat veel sympathieker hebben gevonden. Intusschen zal ik ook in die lezingen met dit nieuwe aspect rekening houden. De *motieven* zijn natuurlijk zuiver politiek, maar het is maar de vraag hoe de zaak zich realiter ontwikkelen zal. Dat het Russ. volk (op een partijkern na) altijd godsdienstig gebleven is, wordt door deze merkwaardige maatregel wel bevestigd, dunkt mij. Enfin, voorloopig trekt het leegloopen van de laars[124] (niet jouw laars) meer de aandacht ...

Houd je taai! Hart. gr. van ons beiden,
je Simon.

64

Doorn 25-9-'43

Beste kerel,

Ik heb de novelle[125] gelezen, - Ans ook, - en schrijf je nu mijn bevindingen. Het lijkt mij niet een van de beste, maar daarom toch zeker niet te versmaden. Wat ik er goed aan vond is o.a. de schildering van het (zeer veel voorkomende) type van de 'gedesinteresseerde' in deze tijd, die dan door een onaangename schok wordt wakkergeschud. We zijn allemaal zoo, in meerdere of mindere mate, uit zelfbescherming. De wijze waarop je deze man láat wakkerschudden is wel erg kras, hoewel op zichzelf natuurlijk aanvaardbaar. Menschelijk interessanter was alles misschien geworden, wanneer je de dochter had laten 'meewerken', door haar b.v. verliefd te laten worden op een niet al te compromitteerend vertegenwoordiger van ons broedervolk. Maar dan was het allicht tot een roman uitgedijd. In elk geval, het gegeven mag dan een beetje simplistisch zijn misschien, met de uitwerking maak je veel goed, en onze wraakzucht wordt in elk geval dubbel en dwars bevredigd. Psychologisch vond ik dat verhaal over de vrouw van de gefusilleerde partijgenoot beter, maar dit heeft dan meer betrekking op de opzet dan op de détails.

Je schreef, dat je hierna geen laarzen meer zult vervaardigen. Inderdaad lijkt een

123 In de USSR werd in de zomer van '43 een konkordaat gesloten tussen kerk en staat, met verregaande godsdienstvrijheid.

124 Deze opmerking slaat op de kapitulatie van Italië, bondgenoot van nazi-Duitsland, na de landing van de westelijke geallieerden op Sicilië.

125 *Mijn dochter* , toegevoegd aan *De Laars* .

vooropgesteld streven naar ‘volledigheid’ in dit opzicht weinig aanbevelenswaard, en ook niet te verwezenlijken; maar wanneer je nog eens een inval zou krijgen, vooral voor een *korte* novelle, zou ik zeker die kans aangrijpen. Voor mijn gevoel zou deze bundel nog door een stuk of wat kortere stukken (van een bladzij of 5, dus die je ook weinig tijd zouden kosten) aangevuld kunnen worden, voor de afronding, en om althans een zekere ‘suggestie’ van volledigheid te geven. *Alles* kan men niet beschrijven; maar de hoofdmotieven zijn nu niet zóo talrijk. (Ik kan mij overigens voorstellen, dat het onderduiken niet zeer inspireerend voor je is!)

Ik ben druk aan het ‘lezingen houden’, - mijn eerste is al in zee, en de tweede klaar. Het bevalt me best, zoowel het werk zelf, als de resultaten. Het geheel wou ik aan jou opdragen, omdat onze briefwisseling de stoot ertoe heeft gegeven. En oome Jan lijkt mij een passend editeur, als hij tenminste niet al te krenterig is. Als de zaak klaar is, moet je toch weer eens hier komen. Pom kwam aanwaaien; die zit weer in Maarn. Verder is alles kalm en hoopvol. De vele Slavische dorpen die van eigenaar veranderen,[126] zijn zelfs verpletterend. Over huizenvordering hooren we weinig meer; maar ik heb toch maar de voorzichtigste weg gekozen en mijn uitgever gemobiliseerd - für alle Fälle. Het is wel grappig, dat dit middeltje, dat ik van het begin af aan had voorbereid, - wij spraken hier nog over in '40, - voor alle mogelijke toepassingen geschikt blijkt. Een klein tooverstafje, - maar voor matig gebruik natuurlijk! De geest van *Else Böhler* (het boek dan) moge het mij vergeven!

Houd je taai. Hart gr. van ons 2,

van je

Simon

P.S. Laat je die novelle even halen?

Krijg ik het essay over Pom ook eens?

65

Doorn 12-10-'43

Beste Theun,

Na een slapelooze nacht met maagpijn is *het* oogenblik gekomen om je te schrijven. Zooiets overkomt mij eens in de maand of zoo, als ik van het vette vleesch, dat Ans machtig heeft kunnen worden, gegeten heb; ik loop er altijd weer opnieuw in! Ik ga dan maar een of ander absurd boek lezen; vannacht waren het de ‘Erinnerungen’ van kroonprins Wilhelm, waarmee ik mij tot 6 uur geamuseerd heb (nog al interessant trouwens hier en daar, en *niet* stom). Na zoo'n slapelooze nacht voelt men zich altijd prettig roezig, vind ik.

Mijn Madonnasonnetten *hoop* ik je deze week nog te sturen, anders een week later. Mijn lezingen schieten bijster goed op; en in Gestel zijn alle dominee's, op één na, na de eerste lezing al weggebleven! Dit is precies het succes dat ik mij

126 Bedoeld is de snelle opmars van de Sowjetlegers, waardoor tal van steden en dorpen in de USSR werden bevrijd.

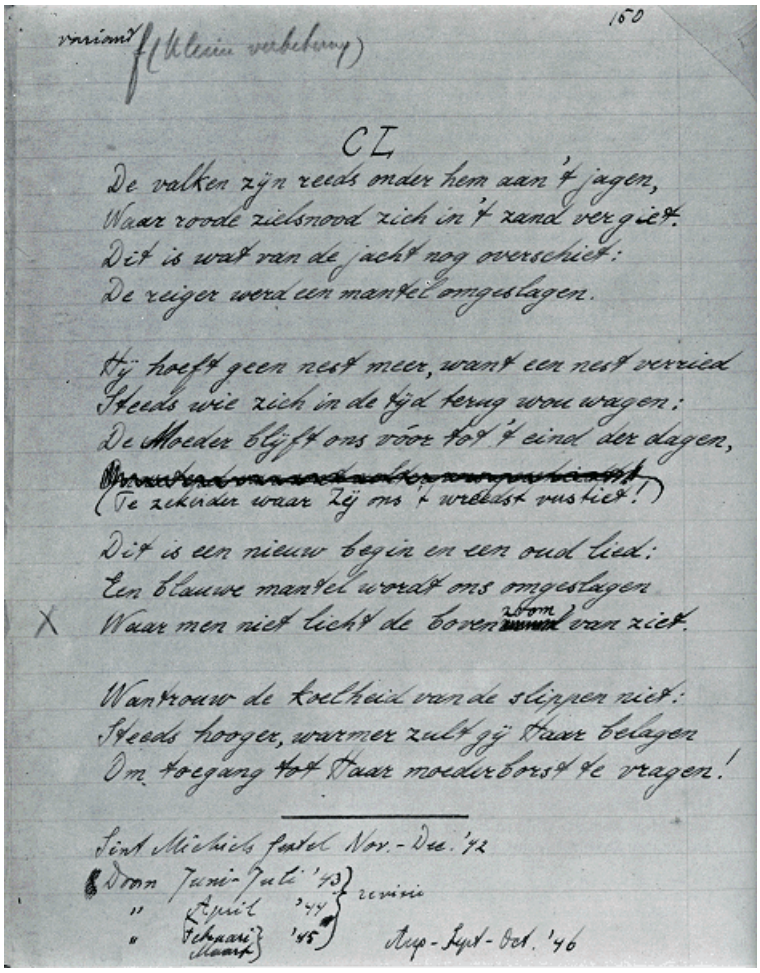

CI

De valken zijn reeds onder hem aan 't jagen,
Waar roode zielsnood zich in 't zand verg ie t.
Dit is wat van de jacht nog overschiet:
De reiger word een mantel omgeslagen.

Zij hoeft geen nest meer, want een nest verried
Steeds wie zich in de zijd terug wou wagen:
De Moeder blijft ons vóór tot 't eind der dagen,
(Te zekerder waar Zij ons t wreedst rustie t!)

Dit is een nieuw begin en een oud lied:
Een blauwe mantel word t ons omgeslagen
Waar men niet licht de boven(vlam)wand van zie t.

Want trouw de koelheid van de slippen niet:
Steeds hooger, warmer zult gij daar belagen
Om toegang tot haar moederborst te vragen!

Sint Michiels Gestel Nov.-Dec. '42
Doorn Juni-Juli '43 } revisie
" April '44 }
" Februari (Maart) '45 Sept-Sept-Oct. '46

Laatste sonnet uit de cyclus 'Madonna met de valken'

voorgesteld had. Het mooiste is, dat die eerste lezing nog zeer onschuldig is vergeleken b.v. met de derde, waarin het Christendom met fluweelen handschoenen wordt aangevat, met een vrij deerlijk resultaat. Enfin, als ze *klaar* zijn, stuur ik ze je wel, dan kun je zelf zien of de opdracht je bevalt. Eraan ontkomen kun je echter *niet!*

Je uitvoerig bericht over de verzen deed mij veel genoegen. Je voorkeur voor bepaalde verzen kan ik meestal wel deelen; ook ik vind b.v. de Gestelsche liederen het beste, ook omdat ze voor mijn doen nogal 'lyrisch' zijn. Die almanakverzen zijn inderdaad op bestelling geschreven, in 2 dagen. Van Duinkerken vond ze ongeveer de beste, maar ik geloof, dat ik meer tot jouw oordeel overhel; ze zijn misschien wat erg onverantwoordelijk speelsch, 'met de linkerhand geschreven', hier en daar; hoewel men op die manier vaak aardige vondsten doet. De verloren Zoon staat vol theologie, naar mij gedeeltelijk achteraf gebleken is (het citaat van Markion[127] zette ik er later bij). De Werkplaats in het Bosch is *nièt* als satyre bedoeld, hoor! Het laatste ding is inderdaad nogal moeilijk; de eenheid van Vader en Zoon in huiselijk-psychologische visie vertalen is geen gemakkelijke taak. Dat je de Schuttersmaaltijd 'pakkend en frisch' vind, aanvaard ik niet alleen als compliment, maar ook als bewijs, dat het mij inderdaad gelukt ìs, de 'werkelijke' beteekenis van deze verzen geheel verborgen te houden! Het geheel is n.l. pijnlijk scholastisch opgezet als philosofische dialectiek (zooals ik dat in 't Verwey-boek beschrijf), hetgeen dan nog weerkaatst wordt in de bouw van de terzetten, die ook heelemaal volgens plan verloopt. Maar van dit alles merkt geen mensch wat, behalve dan de vage notie, dat er een zekere gedachtenontwikkeling aan de gang is. Overigens kun je er gerust een satyre op de bourgeoisie in zien, - het eene sluit het andere niet uit; bovendien zit dit in het onderwerp zélf, een 'schuttersmaaltijd' is op zichzelf al een satyre in die richting! Pom beschouwde deze verzen als een parodie op de Gestelsche samenleving, maar *dat* is me al te particularistisch; tenzij dan heél erg 'onbewust'. Toen ik het ontkende, dacht hij, dat ik er niet rond voor uitkomen wou; ik meende tenminste zooiets te merken! Nu, houd je maar taai, en dan tot ziens over een kleine maand (als de lezingen klaar zijn).

Hart. gr., ook van Ans,
je Simon.

66

Doorn 27-10-'43

Beste Theun,

De Heer Van Tricht stelde mij gelukkig gerust omtrent je lot. Ik had n.l. zwarte gedachten in verband met de terugkeer van de Madonnasonnetten als 'onbestelbaar'. Ik begroef meteen al je brieven, sliep slecht, weende in stilte, en schreef

127 Markion: kerkhervormer en ketter uit de 2e eeuw, die inzonderheid elke eenheid tussen de Joodse Jahwe en de God der Christenheid loochende. Daar *De verloren zoon* niet is verschenen en het citaat van Markion bij *De werkplaats in het bosch* staat, neemt de schrijver aan dat *De verloren zoon* in *De werkplaats in het bosch* is opgegaan.

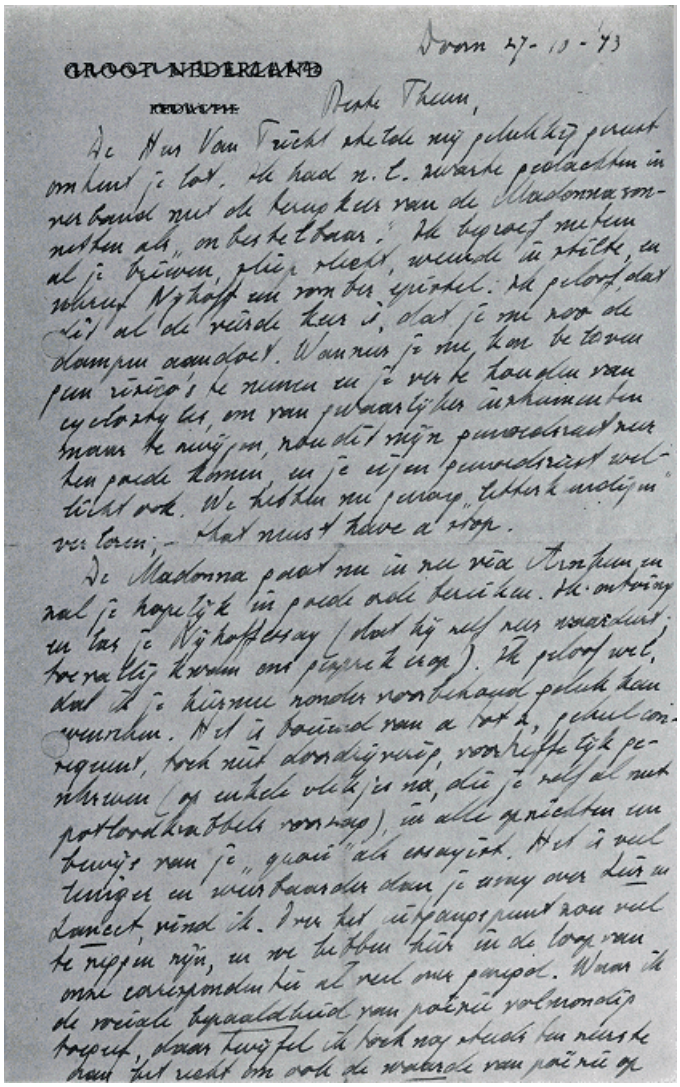
GROOT-NEDERLAND

REDACTIE

Doorn 27-10-'43

Beste Theun,

Begin van de brief van 27-10-'43

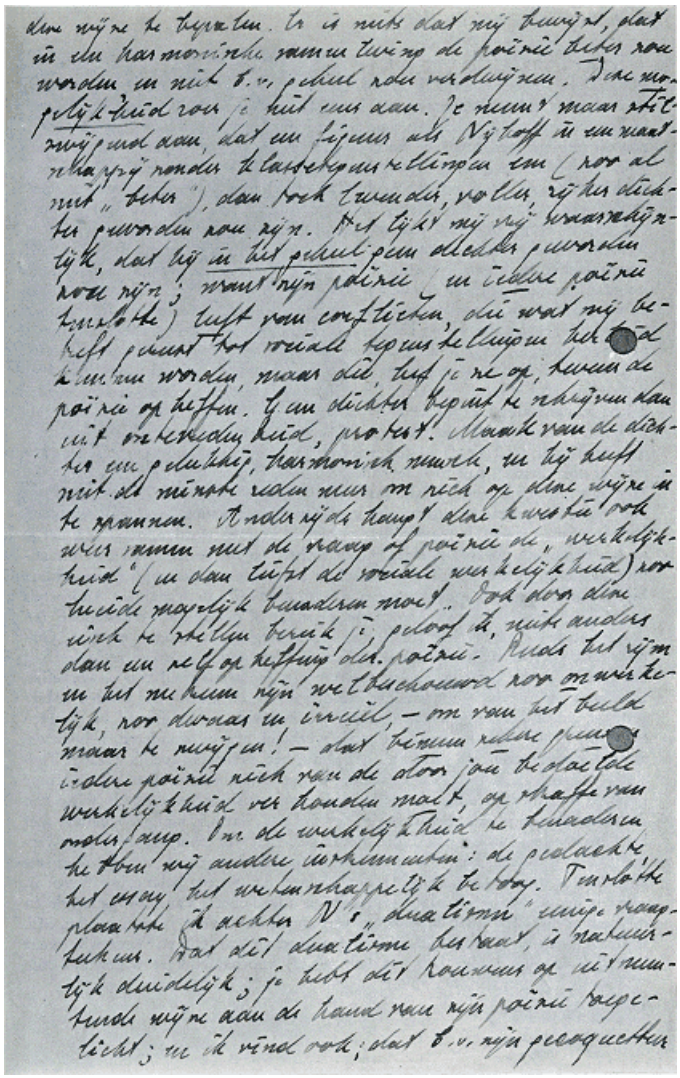

Nijhoff een somber epistel. Ik geloof, dat dit al de vierde keer is, dat je me zoo de dampen aandoet. Wanneer je nu kon beloven geen risico's te nemen en je ver te houden van cyclostyles, om van gevaarlijker instrumenten maar te zwijgen, zou dit mijn gemoedsrust zeer ten goede komen, en je eigen gemoedsrust wellicht ook. We hebben nu genoeg 'letterkundigen' verloren - that must have a stop.

De Madonna gaat nu in zee via Arnhem en zal je hopelijk in goede orde bereiken. Ik ontving en las je Nijhoffessay (dat hij zelf *zeer* waardeert; toevallig kwam ons gesprek erop). Ik geloof wel, dat ik je hiermee zonder voorbehoud geluk kan wenschen. Het is boeiend van a tot z, geheel consequent, toch niet doordrijverig, voortreffelijk geschreven (op enkele vlekjes na, die je zelf al met potloodkrabbels voorzag), in alle opzichten een bewijs van je 'groei' als essayist. Het is veel leniger en weerbaarder dan je essay over *Lier en Lancet* , vind ik. Over het uitgangspunt zou veel te zeggen zijn, en we hebben hier in de loop van onze correspondentie al veel over gezegd. Waar ik de sociale *bepaaldheid* van poëzie volmondig toegeef, daar twijfel ik toch nog steeds ten zeerste aan het recht om ook de *waarde* van poëzie op deze wijze te bepalen. Er is niets dat mij bewijst, dat in een harmonische samenleving de poëzie *beter* zou worden, en niet b.v. geheel zou verdwijnen. Deze *mogelijkheid* roer je niet eens aan. Je neemt maar stilzwijgend aan, dat een figuur als Nijhoff in een maatschappij zonder klassetegenstellingen een (zoo al niet 'beter'), dan toch levender, voller, rijker dichter geworden zou zijn. Het lijkt mij vrij waarschijnlijk, dat hij *in het geheel* geen dichter geworden zou zijn; want zijn poëzie (en *iedere* poëzie tenslotte) *leeft* van conflicten, die wat mij betreft gerust tot sociale tegenstellingen herleid kunnen worden, maar die, hef je ze op, tevens de poëzie opheffen. Geen dichter begint te schrijven dan uit ontevredenheid, protest. Maak van de dichter een gelukkig, harmonisch mensch, en hij heeft niet de minste reden meer om zich op deze wijze in te spannen. Anderzijds hangt deze kwestie ook weer samen met de vraag of poëzie de 'werkelijkheid' (en dan liefst de sociale werkelijkheid) zoo lucide mogelijk benaderen moet ... Ook door deze eisch te stellen bereik je, geloof ik, niets anders dan een zelfopheffing der poëzie. Reeds het rijm en het metrum zijn welbeschouwd zoo *on*werkelijk, zoo dwaas en irreëel, - om van het beeld maar te zwijgen! - dat *binnen zekere grenzen* iedere poëzie zich van de door jou bedoelde werkelijkheid ver houden *moet*, op straffe van ondergang. Om de werkelijkheid te benaderen, hebben wij andere instrumenten: de gedachte, het essay, het wetenschappelijk betoog. Tenslotte plaatste ik achter N's 'dualisme' eenige vraagteekens. Dat dit dualisme bestaat, is natuurlijk duidelijk; je hebt dit trouwens op uitmuntende wijze aan de hand van zijn poëzie toegelicht, en ik vind ook, dat b.v. zijn gecoquetteer met het Christendom (waar hij absoluut niet in gelooft!) wel een afkeurende noot verdient. Het probleem begint voor mij pas waar je de *oorzaak* van dit dualisme aanwijst: de klassetegenstelling. Ik ontken niet, dat dit een belangrijke factor is, maar is het de eenige? In dat geval zouden alle dichters van mijn generatie en opvoeding ditzelfde dualisme moeten vertoonen, en hiervan is geen sprake. M.i. is dit dualisme bij Nijhoff, dit schommelen tusschen 'aardsch' en 'hemelsch' (waar ik zelf b.v. nooit eenige last van heb gehad) voornamelijk te wijten aan zijn

foto: W.S. Nijhoff
Martinus Nijhoff in 1944

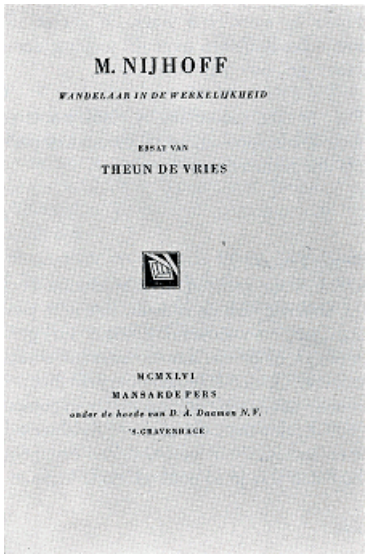
M. NIJHOFF

WANDELAAR IN DE WERKELIJKHEID

ESSAY VAN

THEUN DE VRIES

MCMXLVI

MANSARDE PERS

onder de hoede van D. A. Daamen N.V.

'S-GRAVENHAGE

Titelpagina

dualistische karakteraanleg en de diverse levenservaringen, ook van erotische aard, die daaruit voortspruiten. Zonder zijn huwelijk en wat daarmee samenhangt is dit dualisme m.i. niet te begrijpen (d.w.z. ik vind het niet noodig om dit allemaal naar voren te halen tot beter begrip van zijn *poëzie*, maar dit vind ik van de sociale bepaaldheden óok niet, tenzij in gedichten met een duidelijk sociale strekking, zooals *De Vogels* , of desnoods *Awater* en *Het uur U*); en het is duidelijk, dat dergelijke intieme belevenissen zelf niet meer 'sociaal' bepaald zijn, omdat zij denkbaar zijn onder *iedere* maatschappelijke ordening. De *menschelijke* conflicten *blijven*, en daaraan ontleent de dichter de kracht, en soms ook de stof, tot zijn poëzie. In ruimere zin is dit alles terug te brengen tot de aangeboren bi-sexualiteit van de meeste scheppende kunstenaars; iets waar geen sociaal paradijs iets aan zal kunnen veranderen (ik bedoel aan het feit zelf; men kan natuurlijk zeggen, dat het niet waar is!)

Intusschen hoop ik niet, dat je de indruk krijgt, dat ik voor het 'sociale' nog altijd even blind ben als vroeger. Wanneer ik mij eenmaal met deze dingen bezighoud, sta ik er ook hoogst sympathiseerend tegenover; dat blijkt mij nu weer in mijn lezingen, waarin, zonder dat dit nu mijn vooropgezette bedoeling was, het Christendom meer en meer in een soort verbloemde afgrond verdwijnt onder het gewicht van onweerlegbare en in grooten getale opdoemende sociale beschuldigingen. Ik vind alleen, dat men na zoo'n 'sociale kuur' de bewegelijkheid moet overhouden om zich weer desnoods (tijdelijk) in een of andere ivoren toren te kunnen opsluiten en b.v. surrealistische gedichten te gaan schrijven. Alleen maar om de sportiviteit en de geestelijke hygiëne! Maar dit is weer een nieuw onderwerp ...

Hoor ik weer eens wat? Of wacht d[an] tot je de Madonna hebt, en schrijf me je bevindingen over dit gegarandeerd Katholieke en dualistische poëem!

Hart. gr., ook van Ans,

van je Simon.

P.S. Je ziet, geloof ik, N[ijhoff] wat te veel als ernstig strevend individu, en te weinig als speelsch en onverantwoordelijk balanceur. Hij is een groot kind, zooals alle kunstenaars.

67

Doorn 2-11-'43

Beste Theun,

Dank voor je brief. De Madonna-cyclus zal je inmiddels wel bereikt hebben. Ja, ik krijg ook de indruk, dat je je positie in dat essay nog iets zou kunnen verstevigen, en waarschijnlijk met vrij geringe moeite. Zelfs zou je kunnen volstaan met aan te geven, dat er naast het sociale nog andere factoren zijn, maar dat je je opzettelijk tot deze eene beperkt hebt. Maar dit is wel erg 'defensief', en ik vermoed, dat je nog wel subtieler argumenten tot je beschikking hebt. Achteraf geloof ik, dat men die meer individueele factoren in laatste instantie ook wel weer met het sociale in verband kan brengen; maar dan toch meer als algemeen postulaat dan dat je in concreto zou kunnen aangeven *hoe* dit verband precies is. Het

geboren worden van individuen met bisexueele aanleg b.v. is op een of andere manier door de teeltkeus bepaald, en ws. een product van overcultuur (afgezien dan nog van het cultureele lot van die individuen zelf); maar het lijkt mij verdomd moeilijk om dit aan te toonen! Ik bevind mij er altijd goed bij het sociale en individueele niet als twee gescheiden *gebieden* te beschouwen, maar als twee *gezichtspunten* die men overal met evenveel recht op kan toepassen, - een soort 'antinomie' in de zin van Kant. Het eene komt nooit zonder het andere voor, maar men kan beurtelings van het eene en het andere abstraheeren.

Ans, die je *Wolven* leest, ontdekte de opdracht aan mij, die ik gewoonweg over het hoofd had gezien! Je zult misschien gedacht hebben, dat deze opdracht mij onverschillig liet; maar je weet nu de oorzaak van mijn zwijgen hierover. Ik ben er erg gevoelig voor!

De lezingen vorderen, en het worden er 9 in plaats van 8. Het Christendom blijkt nogal resistent; en de doodsklok, die ik zoo melodieus over dit instituut tracht te luiden, geeft nu en dan nog wat te weinig overtuigende tonen van zich. Het is een soort kat- en muisspel. Wanneer het Christendom goed op apegapen ligt, laat ik het weer een beetje herleven, spreek woorden vol zalvende waardeering uit, geef het een tikje met de klauw, en dan sukkelt het weer een eindje voort, tot de volgende attaque. Ik heb dit onze poes vaak zien doen, en tracht het nu te imiteeren.

Houd je goed en tot ziens over een week of wat!

Hart. gr., ook van Ans,

van je Simon

68

Doorn 19-11-'43

Beste Theun,

Voor ik je laatste brief beantwoord, zou ik een afspraak willen maken. Mijn lezingen zijn klaar, en over een dag of 10 is ook het overtikken achter de rug; als je dan komt, kun je ze meteen meenemen. Ik had dan wel graag, dat je ze vlug las, maar dat zou je misschien ook wel uit je zelf doen, gezien de interessante 'stof'. Kom dan in de 2e helft van de week ná de volgende, b.v. Donderdag of Vrijdag (1 of 2 Dec. dus). Als je dan 'Madonna' meeneemt, spaart je dat een pakje uit. Laat dus nog even weten, tegen die tijd.

In onze controverse is al wat meer teekening gekomen, door je brief. Ik zal niet alle punten 'behandelen', ook al omdat ik het er vaak grootendeels mee eens ben. Mijn standpunt schreef ik je reeds: sociale en individueele *beschouwingswijze* staan naast elkaar, hebben evenveel recht van bestaan, en hoeven elkaar niet in de wielen te rijden. Dit neemt niet weg, dat er bepaalde onderwerpen zijn, die zich beter leenen tot de eene beschouwingswijze dan tot de andere, zoo naar mijn meening de poëzie beter tot de 'individueele' (aesthetische, psychologische) dan tot de 'sociale'. Voor mij begint de zaak problematisch en ook interessant te worden waar men de *waarde* van poëzie bepalen wil. Ik beweer niet, dat dit met de 'individueele' methode erg gemakkelijk is, en dat men daarbij niet het gevaar

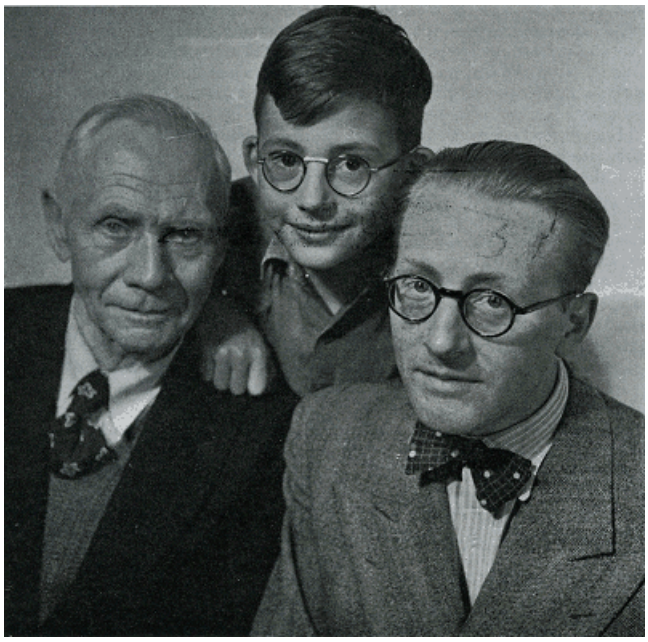

foto: Ad Windig
Theun de Vries met vader en zoon in 1944

loopt inderdaad in ‘abstracties’ terecht te komen (het begrip ‘goede poëzie’ is b.v. zulk een abstractie, maar dan toch een abstractie die wij iedere dag gebruiken en waar wij niet buiten kunnen!). Maar ik zie werkelijk *geen* kans om sociaal, of cultuurhistorisch, te bepalen of aan te geven, of te verklaren, *waarom* b.v. de poëzie van Nijhoff beter is dan die van Van Geuns, en die van de ‘individualistische’ dichter Roland Holst beter dan die van de ‘socialistische’ dichter Van Collem (of wat mij betreft die van zijn tante Henriëtte). Trouwens over de laatsten zou in zekere zin nog te twisten zijn, maar over het verschil ts. Nijhoff en Van Geuns is *iedereen* het eens! De kwestie ‘talent’ dus, - maar hoe wil je dat historisch of sociaal verklaren? Jouw zinsnede ‘via het temperament van een artistieke tijdgenoot’ maakt zich van de moeilijkheden een beetje erg vlug af: wat *is* dit temperament, wat *is* dit artistieke? Dat zijn tenslotte de dingen waar het om *gaat* in de poëzie, wat poëzie van proza onderscheidt. Wanneer jij de balladen van Villon met de Fransche monarchie in verband brengt, - wat natuurlijk volkomen juist is, - interesseer ik van mijn kant mij veel meer voor de vraag waarom Villon beroemd is geworden en ons nog iets te zeggen heeft, en tientallen tijdgenooten van Villon *niet* (die even goed ‘artistieke’ exponenten van de Fr. monarchie waren). Bij Donne is dit trouwens nog duidelijker. Het gaat hier niet om de vraag: waarom schreef Donne in dat en dat taaleigen, en behandelde hij die en die thema's, maar: waarom deed hij het zóo verdomd goed, dat hij tegenwoordig nog een ‘moderne’ indruk kan maken! (als *eenige* uit die tijd).

Wat de ‘harmonische samenleving’ betreft, en de invloed daarvan op de poëzie, zou ik aan ons debat in zoover een iets andere wending willen geven, dat ik persoonlijk niet in het bestaan van zulk een samenleving geloof, althans niet in die mate, dat het dichterlijk talent erdoor gevaar loopt, bij gebrek aan ‘spanningen’. Ik geloof veeleer, dat de tegenstellingen en onvolmaaktheden, *in steeds nieuwe vormen*, steeds in voldoende mate aanwezig zullen zijn om kunstenaars te kweeken. Wat dit betreft zijn we het dus vrijwel eens. Alleen zeggen we het op een andere manier, en wellicht zul jij niet zoo dadelijk de stelling willen onderschrijven, dat de tegenstellingen, die *nu* in de klassenstrijd tot uiting komen, *precies zoo* zullen blijven bestaan en zich alleen op een andere manier zullen laten gelden; algemeen gesproken: het conflict tusschen eenling en collectiviteit, tusschen individueele machtswil en maatschappelijke binding. Dit zal m.i. altijd blijven, omdat de mensch een tamelijk hoogmoedig wezen is, dat zich niet door anderen de wet wil laten stellen. Dichters die protesteeren zullen er *altijd* zijn; als ze niet tegen de klasse*tegenstellingen* protesteeren, doen ze het tegen die verdomd vervelende gelijkheid! Bovendien zijn daar nog de ‘eeuwige’ thema's liefde, dood, vergankelijkheid, die in alle maatschappijen hetzelfde blijven (en die voor 90% de dichtbundels vullen!). De conflicten, die *daar* uit voortkomen zijn sociaal *nooit* weg te werken. (Dit staat dan weer in verband met de ‘tragische schoonheid’, die jij even relatief vindt en historisch bepaald als de Gr.[iekse] noodlotstragedie; zij is dat echter hoogstens in haar speciale uitingsvormen, of in de speciale, tijdgebonden begrippen, die er zich mee verbinden, b.v. de ‘Satan’ bij Baudelaire, en dgl. mythologische constructies; *die* veranderen natuurlijk).

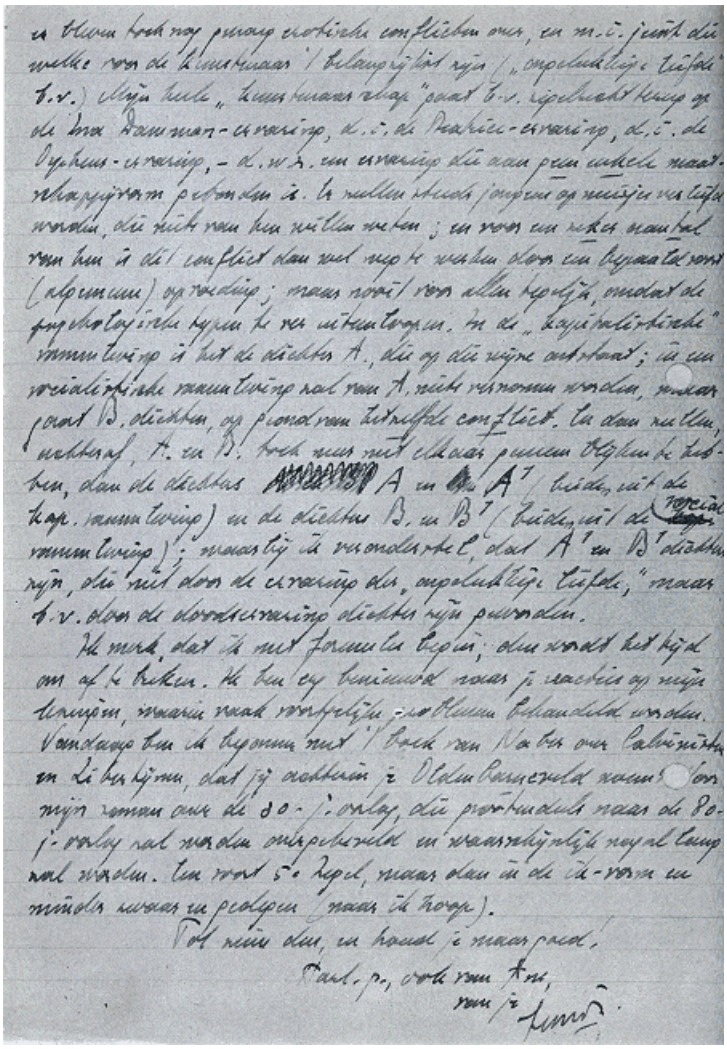

Brief *van 19-11-'43, laatste bladzijde*

Je beschouwingen over 't historisch-materialisme en 't 'realisme', die ik grootendeels wel onderschrijven kan, zijn voor mij in zooverre onvolledig, dat je onder de 'realiteit' ook niet de *psychische* realiteit rekent. In dat geval zou het dualisme bij Bloem ('realiteit contra droom') min of meer komen te vervallen. Want hoe zit dit: de nieuwe mensch van de toekomst *droomt* toch nog? (in verschillende beteekenissen). Hier hoort ook 't 'surrealisme' bij, dat je m.i. ten onrechte m.d. kap. maatsch. vorm in verband brengt. De Fr. surrealisten waren juist uiterst radicaal!! Een andere opmerking: *erfelijkheid* vind ik *geen maatschappelijke* oorzaak, maar een *biologische;* zij heeft alleen met de maatschappelijke oorzaken *gemeen*, dat zij 'algemeen' en niet 'individueel' is. Dit is trouwens van weinig belang, maar ik vond 't aardig als symptoom van je neiging om als sociaal denker alles 'naar je toe te halen'! (Ik druk me maar wat kras uit).

Ik kan mij voorstellen, dat de sexueele opvoeding beter geregeld wordt; ik zou dit toejuichen; en er zou een portie 'conflicten' mee uit de wereld verdwijnen, ongetwijfeld. Maar er bleven toch nog genoeg erotische conflicten over, en m.i. juist die welke voor de kunstenaar 't belangrijkst zijn ('ongelukkige liefde' b.v.) Mijn heele 'kunstenaarschap' gaat b.v. regelrecht terug op de Ina Dammanervaring, d.i. de Beatrice-ervaring, d.i. de Orpheus-ervaring, - d.w.z. een ervaring die aan *geen enkele* maatschappijvorm gebonden is. Er zullen steeds jongens op meisjes verliefd worden, die niets van hen willen weten; en voor een *zeker aantal* van hen is dit conflict dan wel weg te werken door een bepaald soort (algemeene) opvoeding; maar nooit voor allen tegelijk, omdat de psychologische typen te ver uiteenloopen. In de 'kapitalistische' samenleving is het de dichter A., die op die wijze ontstaat; in een socialistische samenleving zal van A. niets vernomen worden, maar gaat B. dichten, op grond van *hetzelfde conflict*. En dan zullen, achteraf, A. en B. toch meer met elkaar gemeen blijken te hebben, dan de dichters A en A^1 (beiden uit de kap. samenleving) en de dichters B. en B^1 (beiden uit de social. samenleving); waarbij ik veronderstel, dat A^1 en B^1 dichters zijn, die niet door de ervaring der 'ongelukkige liefde', maar b.v. door de doodservaring dichter zijn geworden.

Ik merk, dat ik met formules begin; dus wordt het tijd om af te breken. Ik ben erg benieuwd naar je reacties op mijn lezingen, waarin vaak soortgelijke problemen behandeld worden. Vandaag ben ik begonnen met 't boek van Naber over Calvinisten en Libertijnen, dat jij achterin je *Oldenbarneveld* noemt. Voor mijn roman over de 30-j. oorlog, die grootendeels naar de 80-j. oorlog zal worden overgeheveld en waarschijnlijk nogal lang zal worden. Een soort 5e Zegel, maar dan in de ik-vorm en minder zwaar en gedegen (naar ik hoop).

Tot ziens dus, en houd je maar goed!
Hart. gr., ook van Ans, van je
Simon.

69

Doorn 22-12-'43
Beste Theun,
Hart, dank voor je zeer uitvoerige commentaar. Het lijkt mij het beste, dat ik die

puntsgewijze beantwoord *onder het corrigeeren*, waarmee ik nu dadelijk ga beginnen. Dat spaart mij tijd uit, en komt ook de doordachtheid van mijn repliek ten goede. Over een week of drie kan je dan mijn antwoord tegemoet zien. Ik vermoed, dat ik op sommige punten een en ander nog wat duidelijker formuleeren moet. Misverstanden liggen hier in een klein hoekje! Nu alvast wil ik je erop wijzen, dat ik over het comm. niet heb kunnen zeggen wat ik wou en zelfs de naam niet genoemd heb, omdat deze lezingen de censuur passeerden! Ik zal hier in een noot rekenschap van afleggen, maar de tekst verder zoo laten (in groote trekken althans), omdat dit mij authentieker en dus aardiger lijkt. De principiëele gelijkstelling van de '3 vormen' van socialisme is een *volmaakte fictie*, waar ik zelf geen oogenblik aan hecht. Ook dit kan in noten gecorrigeerd worden. Verder geloof ik niet, dat onze geschillen zoo enorm zijn, maar dit moet ik nog eens beter bekijken.

Verder doe ik weinig momenteel. Met de roman wacht ik nog een paar maanden. Gisteren was ik bij Pom, die ik vroolijk en welgemoed aantrof, maar min of meer op de schopstoel, daar hij 1 Maart daar weg moet. Enfin, op die stoel zitten we allemaal ...

Houd je goed, en aangename 'feestdagen'!
Hart. gr. van ons beiden,
je Simon

70

Doorn 24-12-'43[128]

Beste Theun,

Al doende blijkt mij, dat ik toch beter je brief beantwoorden kan alvorens te gaan corrigeeren. Ziehier dan in volgorde mijn repliek. Dit heeft dan nog 't voordeel, dat jij er meer 'in' bent dan over 3 of 4 weken!

Pag. 5. Dat het Chr.dom een 'beschavingsfactor' is geweest, kan toch moeilijk ontkend worden! Daarmee wil ik niet beweren, dat er in plaats van het Chr.dom niet wat anders (en beters) *had kunnen* zijn. Maar dit is nu eenmaal niet gebeurd. Overigens is deze geheele passage niet heelemaal serieus bedoeld, hetgeen wel uit de toon blijkt.

Pag. 25. Dit is heelemáal ironisch bedoeld! Ik heb er nu bij gezet '*z.g.* gedegenereerde cultuurdragers', ter verduidelijking. Ik ben 't juist met jou eens.

Pag. 54. Wanneer iemand *algeheele* bevrediging vindt in de gedachte dat de dood een onvermijdelijk einde is, moet men dit zeker religieus noemen (op pag. 21 zeg ik iets dergelijks over de houding tegenover de dood van de stoïcijnsche philosoof). Maar natuurlijk komt er dan nog wel iets meer bij, aan onbewuste gevoelsoverwegingen, dan alleen maar de verstandelijke constateering van het 'einde'. De moeilijkheid schuilt hierin, dat dit soort menschen dit 'andere' nooit formu-

128 De materie in deze brief behandeld is in veel opzichten een voortzetting van die in de brieven 60 en 61. Mijn standpunten worden in grote lijnen duidelijk uit het weerwoord van Vestdijk, hoewel voor mij niet alles valt te rekonstrueren.

leeren en het zelfs hardnekkig ontkennen. Disputeeren heeft dus niet de minste zin.

Pag. 70. De kwestie Kant is verdomd moeilijk! Ik geloof inderdaad, dat Kant onaantastbaar is, en dat er niet de minste reden voor is aan te nemen, dat de 3 dimensies, de stof etc. 'buiten de mensch' bestaan. Tenminste in *deze* vorm. Dat de mensch 'de natuur niet schept', zooals jij zegt, geldt alleen voor het *wat*, niet voor het *hoe*. Natuurlijk 'is' er iets buiten ons, maar hoe dit in werkelijkheid eruit ziet weet niemand. Overigens heeft dit geen practische consequenties, daar deze 'projectie' van dimensies en zintuigelijke qualiteiten niet met de werkelijkheid in strijd is, maar er zich geheel aan aanpast (hoe? raadsel!). Ik gaf dit voorbeeld dan ook voornamelijk om te laten zien welk verschil er bestaat tusschen normale en abnormale projectie, waartusschen de grenzen overigens vloeiend zijn. Overigens heeft deze opvatting van Kant niets met *metaphysica* te maken, - *juist* niet! Kant noemt al metaphysica (en wijst het daarom af) wat gewone menschen nog physica noemen.

Pag. 71 en 72. Ik wil aannemen, dat onze biopsychische structuur een product is van de realiteit, maar moet daar onmiddellijk aan toevoegen, dat ik de realiteit alleen ken via mijn biopsychische structuur. Zoo draaien we in een cirkel rond, en dit is ook precies de situatie in de philosofie (realisme ⇔ criticisme). Van aanleg ben ik geloof ik meer 'realist' (althans meer dan Pos, met wie ik in Gestel een gesprek had over dit thema), maar ik geloof, dat het criticisme, *wanneer men dan toch eenmaal gaat philosofeeren*, beter gefundeerd is. Dat *alles* een functie is van het menschelijk bewustzijn, is niet te weerleggen. Ook de nevelvlek voor 1000,000 jaar 'bestaat' *als* nevelvlek alleen bij de gratie van het voorstellingsvermogen van Laplace c.s. (Wat er voor 1000,000 jaar 'in werkelijkheid' bestond gaat ons niet aan). Maar soit! Dit zijn werkelijk al te duizelingwekkende problemen.

Blz. 73. De 'onkunde' van de wilde is één van de *voorwaarden* tot de projectie, niet de *oorzaak* ervan. Vergelijk dit projecteeren met het scheppen van kunstwerken; of ook met hallucinaties. Dat een hallucinant *weet*, dat de hallucinatie 'niet bestaat' en inbeelding is (dit komt vaak genoeg voor), heeft niet de minste invloed op wat hij ziet of hoort!! (In dit geval *ontbreekt* de 'onkunde' dus zelfs.)

76. Dat het Platonisme correlaat is met allerlei sociale factoren, heb ik niet ontkend. Ik bedoelde alleen: *vergeleken met* de waanideeën van die man met de dakpannen, maakt het voor ons dagelijksch leven geen verschil, of we al dan niet in de Platonische idee gelooven; voor menschen van tegenwoordig, bedoel ik. Ik zal dit nog verduidelijken. (Van Platonisme gesproken: je moet je essay over mij in Vox Humana eens overlezen, waar je over 't begin van 't essay over Robinson schrijft. Je schuift mij daar iets in de schoenen wat ik niet gezegd heb. Uit het vervolg van mijn betoog (op de tweede pag.) blijkt júist, dat ik 't Platonisme afwijs! Ik had je dit allang eens willen zeggen). - Wat je over 't ontstaan der metaphysische projectie schrijft, lijkt mij zeer juist. Zelf speelde deze overweging mij ook telkens door 't hoofd, maar, als ik mij wel herinner, ben ik er niet toe

gekomen er nog iets over te zeggen. Overigens moet je traditie en beïnvloeding toch ook weer niet overschatten. Deze zijn er *altijd* (vgl. in de kunst), zonder dat men daarom dadelijk van napraten mag spreken. In het overnemen, uitwerken, omwerken van dergelijke concepties steekt ook een sterk *creatief* moment. Het 'Nachdenken' (zooals Hegel 't geloof ik noemt) van wat anderen hebben gedacht is zelfstandiger dan men in het algemeen zou meenen.

109, 110 Over de kwestie van 't 3e rijk schreef ik je al.

112-113 Ja, die 'opium voor 't volk' is een twistappel tusschen ons (een twistmaankop ...)

117-118. De kwestie gelijkheid-ongelijkheid moet ik nog eens bekijken. Mijn bedoeling was het socialisme niets anders in de schoenen te schuiven dan het streven naar gelijke *kansen* voor allen; maar ik zie niet in, waarom daar niet een diepere gelijkheidsidee aan ten grondslag zou liggen. Overigens is socialisme en mijn sociaal type *niet hetzelfde*! De lieden van de Fr. revolutie behooren, in verschillende mate, wel degelijk tot 't sociale type, al zijn zij dan geen socialisten volgens hedendaagsche criteria.

120. - Dat bekijk ik nog eens.

126. - Ja de 'vader-zoon-mythe' in de USSR had ik van jou gegapt. Ik zal deze passage verzachten of inkapselen.

127. Ook hier weer de opmerking van zoo juist: waar ik over het sociale type schrijf heb ik niet steeds de *socialist* op het oog. Het sociale type is een theoretische abstractie (zooals ik herhaaldelijk betoogde), de socialisten van heden haal ik er alleen bij *ter illustratie*. Overigens is het niet mijn bedoeling daardoor bepaalde consequenties in het debat te ontwijken! Op pag. 127 schetste ik alleen maar een *gevaar* voor het socialisme, met als aanknoopingspunt wat jij me indertijd vertelde over 't verbod van de homosexualiteit in R., toen bleek, dat de spionnen vaak h.s. waren! - Dat het socialisme geen 'ethische motiveeringen' kent, kan voor mij niets anders beteekenen dan dat het ze niet *formuleert* en alle gevoelsoverwegingen het zwijgen oplegt. Dit hoort bij de discipline en komt de practische doelstelling ten goede. Maar als psycholoog hoeft men daar nog niet in te loopen. Ik zeg niet eens, dat het socialisme daar *verkeerd* aan doet. Ik weiger alleen datgene wat een strijdbare groep tot practische norm heeft verheven te aanvaarden als het laatste woord over de psychologie van de individuen die die groep samenstellen.

130. - Dit is gedeeltelijk een malentendu. Ik betoogde: doodsangst (die niet geneutraliseerd is door een of ander geloof) werkt overdreven 'doodsverachting' (tussen aanhalingsteekens! dus bedoeld als een 'vlucht naar voren') in de hand, dus oorlog. Het is voor mij nog een probleem of dit wel heelemaal waar is; maar in elk geval bedoel ik 't zelfde als jij, als je zegt, dat menschen die angstig zijn veel feller vechten. De heele 'oorlogspsychologie' is nog vrij duister. Ik schreef er een heele brochure over, en na afloop begreep ik er minder van dan voordat ik ermee begon. Men zou het er eerst eens over moeten zijn of oorlog natuurlijk en onvermijdelijk is, of niet. Maar wie maakt dat uit?

131 - (Ik vergat nog 111. Hiervoor weer 't zelfde: Ik spreek over 't sociaal-

religieuze type, niet in eerste instantie over 't Marxisme. Maar natuurlijk is er samenhang; en ik laat mij niet wijsmaken, dat de *drijfveer* van een Marxist kan zijn het 'historisch volmaken van een beeld', en niet medelijden met de onderdrukten, haat voor de onderdrukkers, solidariteitsgevoel met de lotgenooten (= kameraadschap = liefde). *Allicht*, dat de Marxist niet *zegt*, dat hij door liefde bewogen wordt. Dan kan hij even goed in zijn hemd gaan staan! Bovendien weet hij 't zelf waarschijnlijk niet eens, en beschouwt zich als niet meer dan een nuttig en opmerkzaam raadje in het historische raderwerk, zonder noemenswaarde 'emoties'. Nu, ik vind 't best; als *ik* 't maar niet hoef te gelooven!)

Pag. 133 e.v. was min of meer bedoeld als een satyre, die een *gevaar* moet aangeven. Met de noodige overdrijving dus! Niettemin lijkt mij hier inderdaad een gevaar aanwezig te zijn, dat wellicht alleen te bezweren is 1e doordat de gemiddelde mensch gewoon blijft zooals hij is (in de fundamenteele zaken des levens) en eenvoudig aan het 'gezin' blijft vastzitten 2e doordat een 'sociale' ontwikkeling-pur ws. ondenkbaar is, en steeds 'dialectisch' doorkruist zal worden, in dier voege dat b.v. over 500 of 1000 jaar een maatschappelijke structuur zal ontstaan, die *uitsluitend* op het gezin berust (eventueel + metaphysische projectie!). Gelukkig zijn wíj dan dood; maar wanneer alles tóch in zijn tegendeel omslaat, zie ik niet in waarom ook dit niet aan de beurt (wéer aan de beurt) zou komen. M.i. maken jullie te vaak deze fout: in het bezit van een waardevol beginsel, n.l. de evolutiegedachte (dialectisch), meen jullie ook te weten *hoe* de zaak evolueeren zal. Maar er is niets te voorspellen, en gelukkig maar! Het is trouwens dezelfde fout die Hegel maakte met zijn 'systeem': de dialectische driesprong is een *formeel* beginsel, - maar híj leidt er een heele inhoud uit af. Natuurlijk gaat Marx in dit opzicht veel minder ver, omdat hij een 'materiëel' uitgangspunt had; maar diezelfde tendenz zit er toch wel in.

143 - Begrijp ik 't goed, en ben je het met mij *eens*, dat het sociale type even goed 'egoïstisch' is? Men moet hier onderscheiden een Egoïsme in algemeene, en een egoïsme in meer speciale zin. Het eerste is er altijd, het tweede kan zich laten terugdringen, veredelen, of hoe je 't noemen wilt.

144 - Accoord. Ook ik geloof, dat de 'mystiek' pas denkbaar (en vruchtbaar) is, zoodra aan enkele sociale voorwaarden is voldaan. Hoewel ... de geboren mysticus gedijt misschien onder *alle* omstandigheden. Voor mystiek is heelemaal niet noodig, dat iemand naar een 'onbewoond plekje op aarde' trekt! (vgl. de Indische karma-yoga)

154 - 155. Ja, 't Boeddhisme is wel het troetelkind in deze lezingen, en zeker ook bewust. Dat ik daar niet rond voor uitkom, is tactiek!

161 Eenzaamheid van de mysticus: zie zoo even. Ik zie niet in waarom dit 'ideaal' (dat overigens maar zeer ten deele 'persoonlijk' is; ik voel mij wel 'mysticus' *voorzoover* ik religieus ben, maar ik ben, geloof ik, niet erg religieus, wsch. door in beslagname van de desbetreffende energieën door de 'kunst', muziek vooral) gebonden is aan een individualistisch tijdvak. Vgl. het Oosten, dat zoo weinig individualistisch is als je maar wil, en waar de mystiek gebloeid heeft in *ieder* tijdvak.

164. Mystiek is een zaak voor de begaafde enkeling, niet omdat de heerschende klasse daar belang bij heeft (die snappen er geen snars van! bovendien zijn ze overwegend *metaphysisch* ingesteld, en wantrouwen de mystiek juist), maar omdat 't zoo *moeilijk* is. Ongeveer zooals de relativiteitstheorie en de hersenanatomie alleen begrepen kunnen worden door enkelen. Dit ligt in de *zaak zelf*, niet in de bijbedoelingen van de personen die er zich mee bezig houden. En omdat 't zoo moeilijk is, kan men 't niet aan anderen 'meedeelen', en moet zich dus noodgedwongen tot *zichzelf* bepalen (hoewel, zie Boeddha!). Dat de mysticus de ellende om zich heen over 't hoofd ziet, is niet geheel waar. Hij is alleen van meening, dat deze ellende *individueel* bepaald is, en dat de mensch in staat is zich *uit zichzelf* boven de ellende te verheffen. Terecht of ten onrechte. Wanneer de mysticus zijn levenshouding zou opgeven en aan het bestrijden van concentratiekampen, hongersnooden etc. zou meehelpen, zou hij 1e het gevoel hebben dat hij zichzelf ontrouw was 2e dat deze bestrijding tegenover de *som* van het menschelijke lijden tóch niets uitricht 3e dat een ander het veel beter doet, omdat híj meestal voor dgl. practische zaken ongeschikt is. Hij deserteert dus, en keert tot zijn 'eenzaamheid' terug, waar hij niemand mee hindert. Tenzij hij wél practisch aangelegd is: dan wordt hij mysticus naar het model van de 'karma-yoga', en niemand hóudt hem meer voor een mysticus. De begrippen loopen nogal door elkaar heen ...

173 - 195, 197, 198, accoord. Ik weet niet of Jaensch over het kapitalisme en het Christendom heeft geschreven (hij was tenslotte prof in Marburg ...), maar hij had het zeker kunnen doen, en met succes.

199 Maar dat onze cultuur alleen maar Christelijk *gevernist* zou zijn, gaat me te ver! Dit geldt misschien voor *nu* (en voor de laatste paar eeuwen), maar toch zeker niet voor de eerste 1000 of 1500 jaar van onze jaartelling. Ik geloof, dat wij allen zeer sterk door het Christendom beïnvloed zijn, - de overige cultureele factoren natuurlijk niet te na gesproken. Maar we hebben hier te doen met imponderabilia, die zeer moeilijk aan te toonen zijn, en ik kan mij dan ook voorstellen dat je tot zulk een uitspraak komt.

203. Jahve 'patriarchale' projectie: accoord (het gezin!)

204 - 208 - 209 - 210 - (Een tusschenopmerking: wist je dat het 17-e eeuwsche Calvinisme heelemaal niet zoo erg pro-kapitalistisch was, en dat de dominee's, zelf meerendeels arm, tegen woeker en dgl. streden, zooals trouwens ook de Kath. kerk, Thomas b.v.? Ik moet dit nog ergens inlasschen, al compliceert het de zaak alleen maar, en doet het niets af aan het fundamenteel *verband* ts. Calv. en kap., dat dan alleen wat moeilijker *aan te toonen* wordt).

211. Dit is een wat 'literaire' slottirade, die cum grano salis moet worden genomen.

216. Met deze tegenwerpingen kan ik 't wel eens zijn. Ook ik vind 'rasbespiegelingen' gevaarlijk. Deze passage is misschien op zichzelf te aardig om te laten vallen, maar het is beter de Joden erbuiten te laten. Bij de 'stootbrigadier' had ik overigens juist *niet* aan de Joden gedacht, maar aan een ander gedesintegreerd type, het meer athletische, ruwe, onbehouwen type.

217. Dat 't Christendom in wezen óok inzet is van deze oorlog, is misschien niet over de heele linie duidelijk, vooral omdat de kampen zoo raar door elkaar liggen. Ik had echter vnl. aan ons eigen land gedacht, waar Katholieken en Protestanten zich zoo ‘goed houden’, en daar zeker ook de vruchten van zullen (willen) plukken.

218 Neen, inderdaad, er is zeer zeker een ‘Boeddhoïde’ religie denkbaar, die historisch niets (niet eens de naam) met het Boeddhisme gemeen heeft. Ik zal dit er nog bijzetten.

227 - 232 - 233 - 234. Dit is wat onhandig uitgedrukt; ik bedoel, niet dat de arbeider geen ‘vrije tijd’ meer heeft, maar dat deze tijd door allerlei andere dingen wordt gevuld.

237 - 238 - 239 (ja, dit moet *socialisme* zijn) - 243 - 248 - 249. Ik wou hiermee zeggen, dat de rem voor het begaan van misdaden minder wordt, wanneer men de angst voor de hel en dgl. wegneemt. Maar hier staan natuurlijk vele andere factoren tegenover (rationeele opvoeding v. misdadigers, etc.). Ik zal deze passage nog eens bekijken.

257 - 258 - 260. Dit is dan weer te wijten aan de preventieve censuur die ik wijselijk toepaste! Dat D. en It. fascisme heelemáal verlakkerij zijn, geloof ik niet; wel, dat zij door de practijk der geschiedenis behandeld zullen worden *alsof* zij dit waren. Er is onder de nazi's een sterke ‘linker’-vleugel; je kunt natuurlijk zeggen, dat ze alles van de Russen gegapt hebben, maar dat maakt voor een practische ideologie weinig verschil. Stel, dat morgen door een gril van het noodlot, of door een of ander fantastisch gifgas, D. de oorlog wint, dan komt het socialisme er m.i. tóch, langs welke wegen dan ook; alleen wat later ... 265 - 267 - 273 -

277. Religie ‘naast of boven het dagelijksch leven’ is alleen mijn bedoeling in zoover er een ‘normale’ afstand bestaat tusschen het ideaal en degenen die ernaar streven. Vgl. je eigen Russische kloosterscholen!

287 - 289. Hierbij heb ik inderdaad ook aan Rusland gedacht.

29 [onleesbaar] - 298 - 309 - 313 - 315 Zeer interessant: ik doe wat van mijn 500 jaar af en doe geen rechten meer gelden op het auteurschap dezer idee (die inderdaad ook zeer voor de hand ligt). Hier en daar heb ik wel even aan Rusl. gedacht, maar kan hier niets van opschrijven (óok omdat ik niet voldoende op de hoogte ben). Ja, laten we ook *gemengde* kloosters stichten, *naast* de andere! Het kan er alleen maar aantrekkelijker door worden ...

- Tenslotte de onbevlekte ontvangenis. Uit mijn Greco-tijd herinner ik mij, wat je Katholieke zegsman zei. Het een is trouwens al even dwaas als 't andere ...

Het schiet mij nu te binnen, dat je aan deze opmerkingen misschien weinig hebt zonder jouw brief erbij. In dat geval wil ik hem wel terugsturen, maar dan *graag* als mijn correctie klaar is, hopelijk over een dag of 10. Ik doe 't n.l. wat vlugger om spoedig weer met andere dingen te kunnen beginnen.* Ik concentreer mij slecht, als ik meer dingen tegelijk doe. Laat tegen die tijd dan nog even weten of je je brief noodig hebt.

Houd je taai! Hart. gr. van ons beiden,

je Simon

* Eerst 17 ‘essays in duodecimo’, om mijn bundel voor oome Jan vol te krijgen. Aanteekeningen ervoor liggen klaar. Een amusant en rustig werkje voordat ik aan de roman begin, waar ik overigens nogal tegen op zie. Ik heb weer veel te uitgebreide voorstudies gemaakt en kan geen 17e-eeuw meer luchten of zien ...

71

Doorn 30-12-'43

Beste Theun,

In verband met de vraag in je brief schrijf ik je dadelijk maar weer terug. In principe wil ik de lezingen graag ‘ter bestudeering’ afstaan. Alleen zou ik dan moeten wachten tot ik de copy uit Gestel terug heb. Deze copy gaat binnenkort naar de uitgever. De cahiers zijn onleesbaar, - daar heb jij eenige ervaring van. Dus nog even wachten. Alle verbeteringen kan ik in die copy niet opnieuw aanbrengen; dus zou ik wel willen, dat jij de heeren, eventueel onder overlegging van mijn brief, even inlichtte over de correcties die nog aan te brengen zijn, speciaal wat betreft de ‘3 socialismen’.

Ik ben nu door 't sociale type heen en heb veel verbeterd en alles geschrapt wat niet heelemaal te verantwoorden was, t.w. de kwestie van de ‘vader-zoon-mythe’ en van de oorlogspsychologie. Ook heb ik enkele ironische opmerkingen verzacht, die mij gedeeltelijk óok in de pen gegeven waren door mijn verlangen de censuur te ontloopen en de menschen in Gestel geen last te bezorgen.

Ja, Karel de Groote is geen beste reclame voor 't Christendom, - ik noem hem ook ergens, in verband met de beroemde Saksers. Overigens geloof ik niet, dat men een cultuur aan zijn onvolmaakte beginstadia mag afmeten, en dan nogal in vergelijking met een cultuur, die juist tot volle wasdom gekomen was, zooals de Arabische! De aanvangsstadia zijn *altijd* vlegeljaren; wij beoordeelen de Grieksche kunst toch ook niet naar de Myceensche potjes en pannetjes en die rare vrouwen met wespentailles? Wanneer men de hoogtepunten van de Chr. beschaving neemt: middeleeuwsche mystiek en scholastiek, - barok, - Puritanisme in Engeland, - en nog zoo enkele perioden, geloof ik niet, dat in haar *soort* de Chr. beschaving bij die andere ten achter staat. Men kan natuurlijk zeggen, dat 't soort niet deugt ... Dat de invloed v. Mohamm. en Grieksch-Romeinsche cultuur steeds aan te toonen blijft, vind ik geen argument: dit is onvermijdelijk, omdat de Chr. beschaving *later* kwam; men zou haar even goed van botheid en een gemis aan vitaliteit en aanpassingsvermogen kunnen beschuldigen, indien zij die invloeden *niet* ondergaan had. Dit alles neemt niet weg, dat het mij een goed werk lijkt de ‘vlegeljaren’ aan een onbarmhartig critisch onderzoek te onderwerpen. Niets is zoo erg als wanneer de Christenen te veel praats krijgen ...

Dit is dan weer alles, voorloopig. Laat bij gelegenheid nog eens wat hooren, en houd je taai!

Hart. gr. van ons beiden,

je Simon

72

Doorn 14-2-'44

Beste Theun,

Dank voor je brief. Hier gaat alles goed, op de gezondheidstoestand van mijn vader na, die ons veel hoofdbreken kost. Momenteel is hij in het ziekenhuis te Zeist, maar het is de vraag of hij daar blijven kan. Door de gevolgen van zijn (tweede) attaque heeft hij toezicht noodig, vooral 's nachts. Enfin, een heel gedonder, waar ik je niet mee vervelen zal. Aan de energie en practische zin van Ans heb ik een enorme steun. Maar het loopt haar niet mee: met veel moeite een ‘rusthuis’ hier in Doorn gevonden hebbende, moesten wij de volgende dag (na de heele verhuizing) al hooren, dat hij daar niet blijven kon. Het is een soort schichtig gedoe, dat eenigszins aan jouw avonturen met kamers en dgl. doet denken; maar bij jou is de vitale jeugd in het spel, bij mijn vader de volstrekte seniliteit (80 jaar!), waartegen hij zich overigens manmoedig verweert, met grapjes, cynismen en veel critiek op zijn omgeving.

Over mijn religielezingen heb ik merkwaardig nieuws. Na de eerste is er in Gestel geen enkele meer van gehouden! De juiste oorzaak weet ik niets maar het is wel bijna zeker, dat hier tegenwerking van de ter plaatse aanwezige en op onoordeelkundige wijze in het geval gemengde dominee's achter zit. Een interessant voorproefje van de publieke ontvangst. We moeten maar een beetje voorzichtig zijn met dit boek; ik heb vroeger genoeg van dit tuig ondervonden om voortaan niet de grootst mogelijke voorzichtigheid te betrachten.

Daar Van der Woude 't boek wat te groot vindt voor de Prominentenserie, komen ze nu toch nog bij oome Jan terecht, die ik overigens van de ontvangst in Gestel op de hoogte heb gesteld. Neemt hij het niet, dan houd ik het voorloopig in portefeuille; en ik wil in elk geval het tijdstip van verschijnen bepalen. Titel en ondertitel moeten ook maar gewijzigd worden; en misschien verdient het zelfs aanbeveling om het heele lezingkarakter weg te werken: dan word ik ook niet aan die stifferds herinnerd bij het corrigeeren! Maar dat doe ik dan later wel. - Zoo juist ben ik klaar met mijn Essays in duodecimo, die naar Van der Woude gaan. Over een paar dagen begraaf ik mijn copy, voor het geval dat ons huis aan de invasie ten offer valt,[129] en neem dan een tijdje rust. (Het ligt in 't priëel; als *ik* soms sneuvel, en *jij* niet, weet je 't te vinden!). Ik las in *Vanity Fair:* verdomd goed, en goddank zonder eenige sentimentaliteit à la Dickens. Heb jij soms die dundruk van de short stories van Somerset Maugham voor mij? Als je ze sturen

129 Geruchten over het openen van een tweede front in Frankrijk of de Lage Landen werden in deze periode uitermate sterk.

wil, graag. Ik heb echt behoefte aan aardige intrigetjes uit een tijd, toen de menschen zich nog om overspel en dgl. druk maakten, de gelukkigen!

Ans laat je hartelijk groeten!

Met stevige handdruk,

je Simon.

P.S. Pom vertrekt 1 Maart uit Maarn, waarheen weet hij nog niet.

73 [briefkaart]

Doorn 23-2-'44

Beste Theun,

De titels van S.M.[130] heb ik genoteerd; ws. kan ik ze alle uit de bibliotk. krijgen (ik kreeg tenminste *The Moon and Sixpence*; in de geest van *Cakes a. Ale*, maar minder goed). Als je tóch iets sturen wil, zou je me echter een groot genoegen met *Faulkner* kunnen doen, van wie jij, meen ik, nog boeken hebt, die ik niet ken (*ik ken Light in Aug., The Unvanquished* en *Pylon*). Graag! Mijn vader heeft het niet kwaad in het ziekenhuis in Zeist, maar hij kan daar natuurlijk niet altijd blijven. Jammer van je avonturenroman,[131] althans voorloopig jammer. Ik kom ook tot geen roman, en dat wordt langzamerhand toch wel tijd. Oome Jan neemt de lezingen misschien tóch; wat hij ervan las (niet veel nog) schijnt hem nogal enthousiast te stemmen. Schrijf jij hem er eens over, zoo langs je neus weg! Neen, omwerken lijkt me een hoogst vervelend werk; ik heb me dat al weer uit het hoofd gezet. Wel wou ik de titel veranderen, dus 'Mensch en God' weg, en *alleen*: 'De toekomst der religie, negen lezingen', en dan in een aanteekening, dat ze voor Gestel bestemd waren, waar ze 'door omstandigheden' niet gehouden zijn. Dan hoef ik er verder geen woord aan te veranderen. Nu ik erover nadenk zou ik zeggen: stuur *Ah King* toch óok maar; ik zal er goed voor zorgen, bommen en andere explosiemiddelen dienende. Momenteel vertaal ik van hem *P. & O.*, uit *The Casuarina Tree*, voor mijn bloemlezing zeeverhalen.[132] Pom gaat 1 Maart uit Maarn weg, waarheen weet hij niet. Te bereiken bij Jo v. Dam [van Isselt], Heerenstraat 27 Utrecht. Hart. gr. van ons beiden,

je

Simon

Parklaan 6 Doorn

74

Doorn 3-3-'44

Beste Theun,

In afwachting van de Engelsche lekkernijen,[133] die je me sturen zult, ben ik met *Anna Karenina* begonnen, en aangezien jij hiervan nogal een bewonderaar bent,

130 Somerset Maugham.

131 Onder invloed van de lektuur van Somerset Maugham en zijdelings van Conrad had ik een avonturenroman opgezet, die op een Indonesisch eiland zou spelen, maar mijn stemmingen van deze tijd waren te inkongruent voor het onderwerp; na één hoofdstuk liet ik het verhaal vallen.

132 Vestdijk had een opdracht van Contact voor het samenstellen en vertalen van een dergelijke bundel. Het handschrift is niet uitgegeven.

133 De korte verhalen van Somerset Maugham (zie brief 72).

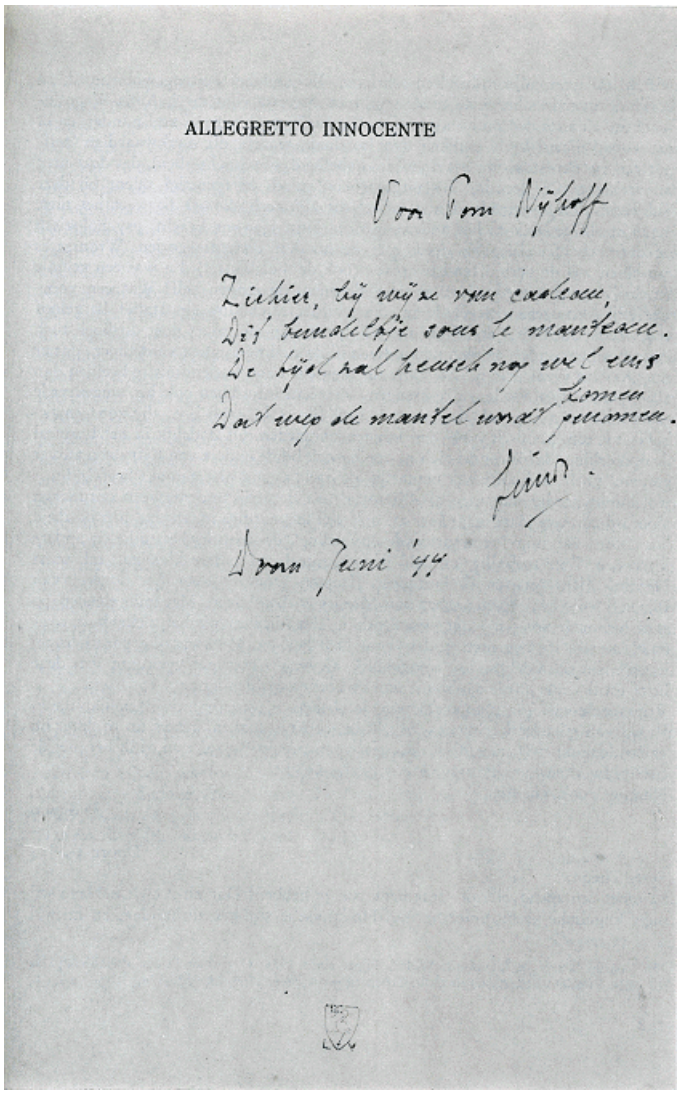
ALLEGRETTO INNOCENTE

Voor Vom Nijhoff

Zichier, hij wijze van exclame,
Dit bemaelde sous le manteau.
De spot mal heeuch nog wel eens
Dat wijs de mantel uwaer pleeuwen.

Juin.

Dinn Juni '44

Franse titel van een clandestiene gedichtenbundel van S. Vestdijk met opdracht aan Martinus Nijhoff.

wil ik iets over mijn indrukken schrijven. Ik vind het buitengewoon goed, en boeiend, maar lees het bijna uitsluitend met interesse voor de Δ Anna-Wronski-Karenin, en alles daaromheen; de sfeer Ljewin-Kitty boeit mij veel minder, en ik neem de vrijheid heele stukken over te slaan, waarin dit merkwaardige 'zelfportret' voorkomt. Komt het door zijn nobelheid, of schuchterheid, dat deze man mij irriteert? Of doordat T.'s uitgesproken episch en objectief talent bij deze 'subjectieve' aangelegenheid niet geheel tot zijn recht komt? Ik weet het niet; maar in elk geval is al het andere van een buitengewone kracht, psychologisch en dramatisch, en daarbij steeds met de noodige distantie gezien. Wronski is misschien wel de verbluffendste creatie (ook de moeilijkste!). En wat een geniale beschrijvingen: het paard vóor de wedrennen, de rennen zelf! Wat een voortreffelijke kunstenaarspsychologie: die schilder Michailow, in Italië! Ik geloof nog steeds, dat Dostojewski mij meer ligt, maar in zijn soort doet dit boek toch niet voor hem onder, en men zou inderdaad de stelling kunnen verdedigen, dat er een grootere verdienste in ligt 'normale' menschen zoo boeiend uit te beelden dan afwijkende typen tot leven te brengen. Men kan intusschen ook het omgekeerde staande houden ... Ook de humor is heel fijn: Oblonskij b.v., die zoo gemakkelijk tot een 'komisch type' had kunnen ontaarden. Of dadelijk in het begin al de opmerking, dat Wronski zich na een bezoek bij de ouders van Kitty zoo zuiver gestemd voelt, in hoofdzaak omdat hij de heele avond niet gerookt heeft! Het is wel merkwaardig, dat men als 'literator' een dergelijk meesterwerk ontdekken moet op zijn 45e jaar; maar hier zit ook wel iets aardigs in, en dan heb ik altijd het excuus van mijn 'verwaarloosde opvoeding', door medische studie en andere interessen. Zeer toevallig 'ontdek' ik momenteel een andere klassicus, n.l. papa Haydn, wiens sonaten ik bestudeer, daartoe aangezet door het oordeel van Pijper,[134] die hem hooger schat dan Mozart en Beethoven. Met mijn eigen papa gaat het maar zoo-zoo. Het vervelende is, dat hij weer uit het ziekenhuis wegmoet, terwijl we nog niets anders voor hem hebben. Merkwaardig parallelisme: jij ook met je oudeheer op 't oogenblik. Ik wacht nog met versturen van deze brief tot ik je de goede aankomst van de boeken melden kan.

Vrijdagochtend: zoo juist arriveeren de boeken, waarvoor mijn hartelijke dank. Ik zal van mijn lectuur nu een Eng.-Russ. cocktail maken, geheel up to date. En vanmiddag moet ik naar Zeist door een voet sneeuw. Ik zal zien of ik het met de fiets bolwerken kan; de tram is een akelig vehikel.

Hart. gr., ook van Ans,
je Simon

75

Doorn 3-4-'44

Beste Theun,

Ik moet een zeenovelle of -fragment van je hebben! Dat zit zoo: De Neve wil mijn Engelsche zeebloemlezing met Hollandsche stukken uitbreiden, en hoewel

134 Vestdijk kende de komponist Willem Pijper sinds 1938. Over hun beider vriendschap zie men Vestdijks herinneringen in *Gestalten tegenover mij* , 1962, blz. 129-174.

jij nu niet bepaald een ‘zeeschrijver’ bent, wou ik je er toch graag bij hebben. Speciaal een novelle voor dit doel te schrijven durf ik je niet vragen, omdat ik maar al te goed weet hoe vervelend zulk bestelwerk kan zijn; maar ik maak mij sterk, dat er uit je ‘avonturenroman’ wel een geschikt fragment te lichten zal zijn, van 16 tot ± 30 pag. Naar wat je me ervan vertelde zou dit fragment zeer goed onder de afdeeling ‘De zee en het eiland’ vallen. Dit zou prettig zijn, omdat ik voor deze afdeeling weinig andere dingen heb. Laat me dus even hooren, of mijn vermoeden juist is, en hoe lang het stuk ongeveer is. Met toezenden is geen haast, daar ik mij met de Hollandsche stukken pas ga bemoeien, als de vertaling klaar is.

Kun jij mij soms *titels* opgeven van novellenbundels van Jack London? Ik vond hier alleen *South Sea Tales* en *When God laughs*; van de andere titels was niet uit te maken of het romans zijn of bundels. Mogelijk is dit in een encyclopedie te vinden (de *Americana*). De Neve zal trouwens moeite doen om die bundels voor me te krijgen, maar dat is natuurlijk vrij onzeker, en ik wou het ook probeeren met aanvragen bij de bibliotheken. Vertalen is momenteel het eenige wat ik doe. Dat ding moet tóch klaar, daarom beter nu dan wanneer ik weer in een productive periode ben. O ja, zeg, ‘De zee en het eiland’ hoef je niet al te rigoreus op te vatten; wanneer het fragment maar een beetje met een eiland, of eilanden, te maken heeft, is het al voldoende!

Mijn vader is naar Den Dolder overgebracht, d.w.z. naar de sanatoriumafdeeling. Dementia senilis, en soms erg lastig. Ik had het wel zien aankomen. Enfin, hij is tenminste meteen onderdak, al is het verblijf niet ideaal.

Je beide boeken las ik met veel plezier. S.[omerset] M.[augham] valt wel erg af bij Faulkner, die ik weer uitstekend vind, vooral de meer humoristisch-macabere stukken. En wat een satyre! Die meneer Popeye is een geweldige creatie, een soort macabere Chaplin. Makkelijke lectuur is het overigens niet, door het ontbreken van ieder normaal ‘vertelprocédé’; ik moet het nóg eens lezen. Van *Ah King* vond ik eigenlijk alleen *The door of opportunity* op peil, hoewel ze allemaal natuurlijk wel onderhoudend zijn.

Hoe gaat het jou? Van de invasie schijnt nog niet veel te komen, al rekent de tegenpartij er stellig op. Binnenkort hoop ik je een paar clandestiene uitgaafjes van mijn poëzie te sturen. En oome Jan neemt de lezingen, zij het met eenige vieren en vijven, waarover ik nog met hem correspondeeren moet. En De Neve neemt mijn dialoog *Het eeuwige Te Laat* . Zoo wordt alles tenslotte ondergebracht, klaar om gespuid te worden na de groote dag.

Dat wij die allen mogen beleven!

Hart. gr., ook van Ans,
Simon

76

Doorn 13-4-'44

Beste Theun,

Dank voor je inlichtingen. Ik wist niet, dat London zoo'n bibliotheek aan no-

vellen had geschreven. Intusschen heeft dit probleem zich voor mij eenigszins vereenvoudigd doordat Van der Woude mij twee deeltjes *vertaalde* novellen toestuurde. Hiervan heb ik er drie uitgekozen en die ga ik nu nóg eens 'vertalen', d.w.z. stilistisch verbeteren, in de hoop dat er niet te veel oncontrôleerbare fouten instaan. Wanneer de Neve, die zijn best zou doen, mij de oorspronkelijke tekst nog stuurt, zal ik de 'vertalingen' natuurlijk nog contrôleeren. Het zijn eenigszins eigenaardige practijken, maar ik voel mij min of meer verantwoord door de groote moeilijkheid om aan Amerikaansche boeken te komen. Toch moet dit maar onder ons blijven ...

Je zeenovelle is zéer geschikt voor het doel; afdeeling 'De zee en de wal'. Dat het geen eilandverhaal is heeft voor mij geen andere consequentie dan dat ik nu een tweede stuk uit *Rumeiland* moet opnemen, maar dat is niet zoo erg.

Ans heeft momenteel zwaar de griep, en ik help in het huishouden en schil aardappelen en zoo, en ga naar onze boerin, om eieren te halen; vanmiddag kreeg ik er *vier* (in plaats van twee), voor de patiënt! Zoo slaan we er ons doorheen. Het is jammer, dat ik niet koken kan. Ik had beter Buning's boekjes kunnen bestudeeren indertijd, in plaats van met hem te polemiseeren ...

Mijn vader heeft het nu wel wat beter. Ze hadden hem per abuis in de derde klas gestopt, maar hij ligt nu in de tweede, in de 'heerenafdeeling', zooals ze het daar eenigszins 'kapitalistisch' noemen, en heeft ook beter eten, terwijl de sfeer vrij wat aangenamer is. Maar geestelijk blijft hij hetzelfde.

In jouw plaats zou ik me van de literaire perikelen maar niets aantrekken, en *zeker* geen andere uitgever nemen. Dat heeft *nu* tóch geen zin, en tegen dat het wél zin heeft, zijn er zooveel andere stimuleerende factoren, dat de heele maatregel onnoodig wordt. En dan die arme oome Jan! Ik heb veel meer reden om bij Nijgh vandaan te gaan, met zulk een idioot als Piek. Improductief ben ik net zoo goed als jij; het is nu al twee jaar, dat ik alleen essay en poëzie heb kunnen schrijven. Jij hebt tenminste nog novellen geschreven. Het komt allemaal door de tijdsomstandigheden. Wij zijn te impressionabel, zooals artisten betaamt.

Soldiers' Pay heb ik zoo net uitgelezen. Het is minder dan de andere (*Pylon* uitgezonderd), en heeft te lijden onder enkele Dos Passos-Joyce-trucjes, die het niet erg 'doen'. Maar voor het overige is het voortreffelijk werk, vooral in de détails; en de 'satyr' Januarius Jones is weer een opperbeste creatie.

Dat is het dan weer voor vandaag. Houd je taai en werk met mate, en plezier.

Met hart. gr., ook van Ans,

je Simon.

77

Doorn 19-4-'44

Beste Theun,

Misschien kun je me eens berichten hoe de woongelegenheden tegenwoordig in Amsterdam zijn. Ik heb n.l. al een heele tijd een onbluschbaar heimwee naar deze goede stad, en hoewel ik heel goed weet, dat het er net zoo'n rotzooi is als overal, heb ik min of meer vage plannen om het er toch eens op te wagen. De Heeren-

gracht en het Singel blijven tenslotte dezelfde, en ook stel ik mij veel van Artis voor. Eén dag is niets; ik had gedacht er eens een week of iets langer heen te gaan, en dit te herhalen als het mij bevalt. Ik zit hier een beetje te verzuren en voor boekenworm te spelen; in een stad ben je tenminste gedwongen een druk verkeer waar te nemen, en ik zou eens verschillende mensen kunnen opzoeken. En misschien, dat de romanader weer begint te vloeien, door nieuwe indrukken, al zullen die ongetwijfeld niet onverdeeld aangenaam zijn ... Er zijn nu twee mogelijkheden: een hotel, of een kamer. Wanneer ik geregeld een week per maand zou gaan, zou het beter zijn gewoon een zitslaapkamer te huren. Kun je me berichten, of die tegenwoordig nog gemakkelijk te krijgen is, voor een schappelijk bedrag (zeg 20 gld. per maand)? Of is alles vol met évacué's? En hoe staat het met de hotels? Is daar plaats, en is het duur? Je hoeft niet speciaal voor me erop uit te gaan, maar allicht weet je hier wel wat van. Als je denkt, dat er wel een behoorlijke kamer in het centrum te vinden is, zet ik een advertentie. Meen je daarentegen, dat ik beter in een hotel kan gaan, dan weet je misschien wel een geschikt adres, voor 3 gld. per nacht, zonder ontbijt. Mijn eten neem ik gewoon mee, ik koop brood bij de bakker, en aardappelen en dgl. smurrie in de vele gelegenheden, die er ongetwijfeld zijn. Wel zou ik heel graag willen, dat je eens informeerde, of het huren van een kamer moeilijkheden kan opleveren met de burgerlijke stand. Ik blijf hier natuurlijk in Doorn gevestigd, krijg mijn bonnen van hier, enz. Maar ik weet niet, of daaromtrent soms bepalingen bestaan. Het lijkt goddome wel, of je een ontdekkingsreis in de oerwouden gaat ondernemen! En dan moet de invasie komen, net als ik in Amsterdam ben! Toch zal ik het er maar eens op wagen.

Ans heeft zwaar de griep gehad, maar is gelukkig weer herstellende, en heeft vandaag al weer in de tuin gewerkt. De griep heeft nogal veel slachtoffers gemaakt, dit voorjaar; dank zij mijn chinine ben ik er met een zeer lichte aanval afgekomen, een tijdje geleden al. Hoe gaat het met jou? Laat dus even wat hooren! Hart. gr. van ons bei, je

Simon

P.S. Ik had mijn brief nog opengelaten, voor het geval ik toevallig nog iets van je hooren zou; en ziedaar: een brief, plus het zeer welkome en gewaardeerde cadeau, waarvoor ik je hartelijk bedank. Het is zijn eerste roman, zooals ik zie, en het voorwoord van Hughes geeft enkele bijzonderheden; alles bij elkaar had je me al geen grooter genoegen kunnen doen dan met deze aanwinst!

Stuur me vooral je gedicht als het klaar is. Het lijkt me zeer interessant deze ‘revival’ uit de eerste hand mee te mogen maken.

Met oome Jan zal ik alles graag schriftelijk behandelen. Die uitgeversbezoeken houden zoo verschrikkelijk op, hetgeen ik nu juist weer met De Neve merkte. Ik schreef hem trouwens, dat ik hem graag uitvoerig antwoorden zal.

Vandaag moeten Ans en ik naar Den Dolder, anderhalf [uur] fietsen en anderhalf uur terug in de motregen, en dan met zulk een weinig animeerend doel. We doen het eens in de week. En gisteren heb ik een lichte kolendampvergiftiging gehad! Ik zat heel rustig op mijn kamertje te lezen, toen ik in eens hartkloppingen kreeg,

hoofdpijn, duizeligheid; gelukkig begreep ik dadelijk wat er aan het handje was, smeerde hem als een dief en zorgde voor frissche lucht. Maar de heele avond heb ik nog hoofdpijn gehouden. Zooiets kan bliksems gevaarlijk zijn. Onze kachels rookten al een paar dagen, door het stille weer waarschijnlijk, of door slecht geveegde schoorsteenen, god weet.

Laat bij gelegenheid nog eens wat hooren, en werk niet te hard. Het beste met je! Hartelijke groeten, ook van Ans, je

Simon

78

Doorn 23-4-'44

Beste Theun,

Met je essay,[135] dat een groote verrassing voor mij was, en dat [ik] in één trek uitgelezen heb, ben ik zeer ingenomen; geen wonder trouwens. Ik kan dubbel en dwars tevreden zijn, dunkt mij! Bovendien vind ik het een zeer geslaagd stuk: verhelderend, en wat de critiek betreft bijna overal gerechtvaardigd. Dat je de z.g. 'burgerlijke' literatuur wat hooger aanslaat dan vroeger, deed mij vooral prettig aan. Mijn 'tegencritiek' bepaalt zich tot de volgende punten, en dat zijn er niet veel. Allereerst een kleine verschrijving, die ik zelf al verbeterd heb: 'buitenissig' (op pag. I). Op deze zelfde pagina onderschat je, geloof ik, mijn romantiek, en de romantiek van mijn hoofdpersonen uit de door jou bedoelde romans. Voor een Richard Beckford geldt deze karakteristiek al vast *niet*. Ik wil niet beweren, dat deze man geen 'tijdgenoot' van mij is, en dat hij zich niet bewust is van zijn eigen critische instelling; maar daarnaast is de romantische aandrift toch wel zeer overheerschend, en dat er na zijn avontuur 'aan zijn levenshouding niets essentiëels veranderd is', lijkt mij ook niet juist. Hij blijft zijn heele leven van Jamaica droomen en voert geen klap meer uit. Ik zeg niet, dat dit aanbevelenswaardig is, maar het is in geen geval de reactie van een scepticus!

Veel beter kan ik mij vereenigen met wat je schrijft over het gemis aan 'historische' achtergrond in *Rumeiland* . Dat is in elk geval een feit, hoe men het ook verklaren, en desgewenscht goedpraten wil (b.v. door het gemis aan belangstelling voor dergelijke zaken in het relaas van een tijdgenoot). Ik geef graag toe, dat de roman erop gewonnen had, wanneer ik op een ongedwongen wijze, en buiten de hoofdpersoon om, wat meer van de koloniaal-maatschappelijke en politiek-economische structuur had kunnen laten zien. Je critiek op enkele anachronismen in 'Aktaion' is natuurlijk onontkoombaar. Dat de schriftuur van deze beide romans losser en eenvoudiger is dan van de overige is juist, wanneer je *Pilatus* uitzondert, dat veel vlotter geschreven is dan *Het vijfde Zegel* en *Rumeiland*. Ik laat dan de niethistorische romans buiten beschouwing, vooral *Meneer Visser* , dat zijn 'vlotheid' gedeeltelijk aan Joyce te danken heeft; maar beter geschreven boeken dan *Ina*

135 In het begin van 1944 schreef ik een uitvoerige studie over Vestdijks *Aktaion* en *Iersche nachten* ('Vestdijk tussen Hellas en Eire'). Fragmenten van dit essay zijn gepubliceerd in De Vrije Katheder, 17-8-1945.

Damman en *Else Böhler* heb ik tot nog toe niet gepresteerd, tot mijn spijt. Wel kun je zeggen, dat mijn stijl kaler en minder bloemrijk wordt, - een gevolg van het stijgen der jaren? - en dat bedoel je misschien ook, in hoofdzaak. Dit punt is trouwens van geheel ondergeschikt belang.

Op pag. 17 staat een onjuistheid. De Meioptocht, door het park, is gewoon een oud gebruik, en heeft niet de bedoeling de landheer te *verwelkomen*. Men weet trouwens niet eens, dat hij teruggekomen is. Als je eventueel nog iets dieper op de figuur van Sir Percy zou willen ingaan; - maar noodig is dit heelemaal niet, - zou je wat meer licht op de verhouding tot zijn moeder kunnen laten vallen. Zijn geheele optreden, eerst het onverschillig sportieve, daarna het venijnig doortastende, is alleen te verklaren door een protesthouding tegenover zijn moeder. Dat hij teruggaat, geeft overigens van werkelijke moed blijk, al heeft hij dan een revolver bij zich. Zijn moeder was hem de vorige dag in alles de baas; maar zij [hij] was *bang;* door de volgende dag *niet* bang te zijn, overwint hij haar dus, in zekere zin. Dit maakt hem niet 'sympathieker', maar misschien begrijpelijker, en wellicht is deze geheele samenhang voor jou daarom interessant, omdat hier, als je het zoo zien wilt, een duidelijk angeltje tegen de burgerlijke-kapitalistische samenleving in verborgen is: de binding aan de ouders, de binding aan de moeder in dit geval, die het geld heeft, of althans het geld beheert alsóf ze het had, terwijl de zoon, die van *aanleg* stellig iemand van karakter is, degenereert, omdat hij door haar van al zijn verantwoordelijkheid wordt ontlast ...

Enfin, wat je er verder ook aan veranderen wilt, het is een bijzonder geslaagd werkstuk. Ik hoop het nog eens in druk te zien!

Mijn vorige brief zul je inmiddels wel ontvangen hebben. Ik wacht met naar Amsterdam te komen in elk geval totdat er wat minder over invasie gesproken wordt. Het zou gekkenwerk zijn om het betrekkelijk vredige Doorn te verlaten, wanneer er juist zooiets 'in de lucht' zweeft. Maar het is een aardig plan in elk geval ...

Over een paar dagen stuur ik je het essay terug. Met oome Jan sprak ik af de tekst van de lezingen toch nog maar om te werken, zoodat het lezingkarakter komt te vervallen. Dat is misschien beter, en hij zal mij helpen met aanwijzingen en voorstellen. Ook zond hij mij enkele critische opmerkingen en bezwaren, die heelemaal niet gek zijn, al moet ik ze nog even bekijken. Hij is tenslotte min of meer deskundig op sommige punten de religie betreffend ... Succes met je werk! Ik zie, dat je toch maar gewoon doorgaat. Ik wou, dat ik het ook van mezelf kon zeggen; maar ik weet waarachtig niet wat ik doen moet, wanneer mijn vertaling klaar is, en dat is al over een dag of tien. Plannen voor romans heb ik er minstens vijf; maar uit dit aantal kan de goede verstaander reeds opmaken, dat de ware inspiratie er nog niet is ... Maar we zullen zien. In elk geval stel ik me op dieët wat essays betreft, zoolang ik niet weer een paar romans heb geschreven. Houd je goed, en tot ziens! Hart. gr., ook van Ans, je

Simon

79

Doorn 4-5-'44

Beste Theun,

Hartelijk dank voor je nieuwe editie van het essay, die ik zeker wel houden mag. Het is zoo voortreffelijk, geloof ik, - een van je beste stukken, en onaantastbaarder dan b.v. je Nijhoff-essay.

Ik had mijn hoofd er al mee gebroken wie die schrijfster in plan-Zuid zou kunnen zijn, en ziedaar.[136] Overigens wou ik, als ik t.z.t. tot de uitvoering van dit plan overga, liever in het Centrum zitten, het liefst op een van de grachten. Doe dus verder geen speciale moeite; ik zet wel een advertentie, als het zoo ver is, en merk dan wel, of er iets op komt. Desnoods zal er in een hotel toch ook wel plaats zijn.

Ja, die invasie ... Ik geloof, dat hierachter meer politieke combinaties schuilgaan dan wij kunnen bevroeden. De nieuwste 'theorie' van de Duitschers is, dat Rusland zelf de invasie (nog) niet wil, omdat ze bang zijn voor een mislukking en dit troepen-binden veel nuttiger vinden. Ik geloof niet, dat dit de eenige verklaring is, maar daarom kan dit motief er wel doorheen spelen. Hier in Holland wordt nogal eens de fout gemaakt van te veronderstellen, dat de invasie, komt hij eenmaal, ook lukken moet. En een mislukking zou ongetwijfeld een ramp zijn, te meer omdat de Engelschen in dit geval niet over de 'elastische' verdedigingsmogelijkheden van hun Russische vrienden beschikken. Het is, alles met elkaar, een merkwaardig schaakspel. Overigens kun je de Engelschen (of beter de Amerikanen) niet euvel duiden, dat ze geen risico nemen. Ze hebben met Japan al de handen vol, en naar mijn meening zou Rusland alleen het recht hebben zekere eischen te stellen, wanneer het Eng., Am. en China in het Verre Oosten bijsprong.

De 20 pond van Hoornik[137] beginnen langzamerhand legendarisch te worden. Ik vermoed, dat het door het ministerie van propaganda is uitgestrooid, dit gerucht! Maar het is waar, in Scheveningen was het eten al niet eens slecht, of karig, al heb ik heel wat pannetjes in de keuken afgelikt, alvorens ze schoon te maken.

Ik lees momenteel *Romance* van Conrad, dat je wel zult kennen. Merkwaardig mengsel van drakerigheid en voortreffelijke beschrijvingskunst. Dit soort romantiek is wel eenigszins verouderd, maar voor de ontwikkeling van de avonturenroman is het boek zeer belangrijk; de heele Masefield zit er al in (*Sard Harker*, en zoo).

Laat bij gelegenheid nog eens wat hooren. En in elk geval tot ziens in Mokum!
Hart. gr., ook van Ans,

je Simon

136 Henriëtte van Eyk, mij bekend uit het Kunstenaarsverzet, bewoonde een vrij ruim huis, waarvan zij bereid was een kamer te verhuren.

137 Er ging een verhaal dat Ed. Hoornik in de strafgevangenis te Scheveningen zou hebben toegenomen in gewicht.

80

Doorn, 10-6-'44

Beste Theun,

Het deed me plezier weer iets van je te hooren, en vooral dat je weer novellistische banen bent ingeslagen, en zelfs novellen, die onder je handen tot kleine romans uitgroeien.[138] Ik zou me niet geneeren als ik jou was; dergelijke voorspoedig groeiende novellenkinderen worden vaak de aardigste romans. Aktaion was eerst een novelle (de slotpassage), en Rumeiland had ik, als ik me goed herinner, eerst in mijn hoofd als novelle. Ik ben erg benieuwd naar Guadeloupe;[139] het zal van Rumeiland wel eenigszins afwijken, vermoed ik; daarvoor staat je 'rijpheid' wel borg! Maar dgl. voorbeelden, of gangmakers, zijn soms wel bruikbaar: een van mijn 'gangmakers' bij 't schrijven van Ina Damman was b.v. The 42-nd Parallel van Dos Passos! Heterogener kan 't al niet, en deze 'invloed' is dan ook geenszins te bespeuren.

De invasie is er dus, en 't is dan nog maar een kwestie van tijd voordat de zaak hier begint. Ik heb 't daar niet op begrepen, maar aan de andere kant is het dwaasheid om tegen dgl. noodzakelijkheden te kankeren. We zullen maar hopen, dat de Ned. literatuur, en speciaal wij tweeën, gespaard blijven. Neem aan, dat er een half millioen Ned. burgers sneuvelen, - dat is vrij veel, dunkt mij, - dan maken we ieder nog een kans van 15 op de 16. Daar waag ik 't mee! Overigens zijn overal hier langs de weg akelige mitrailleurkuilen, in tuintjes en zoo, die nu volloopen met de regen.

Verder kan ik je berichten, dat ik bijna klaar ben met een roman, waaraan ik half Mei begon. Nog 60 pag., en dan nog een week of 6 overtikken en corrigeeren. 't Is *niet* de 80-jarige oorlog, maar een contemporain onderwerp, d.w.z. contemporain van voor de oorlog (± 1930 of zoo), en sluit zich eenigszins aan bij de Visser-sfeer (zonder Joyce) en de Wachter-romans, wat betreft de H.B.S.sfeer, die hier een lyceum-sfeer is. Het eigenlijke schoolleven treedt trouwens op de achtergrond; 't gaat meer over een conflict ts. een leerling en een leeraar, waarbij de verloofde van de laatste een rol speelt. Verder heb ik er veel in verwerkt van de conflicten ts. mijn vader en mijn neefje; ik nam ook enkele Gestelsche typen; enfin, 't is een bont geheel, maar als verhaal nogal aardig; over de uitwerking heb ik nog geen oordeel, er moet nog te veel aan geprutst worden. Tot even over de helft lijkt 't op een 'humoristische' roman, om dan al somberder te worden, en bepaald tragisch te eindigen. 'Sociale' problemen zijn er niet in verwerkt; maar wel is de sociale tegenstelling telkens voelbaar, terwijl 't ook niet ontbreekt aan satyrische zijlichten op de burgermaatschappij; de beide hoofdpersonen zijn in zekere zin studies van ten ondergang gedoemde intellectueelen, in verschillende

138 Het verhaal in kwestie is *De vrijheid gaat in 't rood gekleed* waaraan ik in de voorzomer van 1944 was begonnen (voltooid na de oorlog, versch. 1946).

139 *De vrijheid* speelt op Guadeloupe tijdens de Franse revolutie. Het verhaal was door mij gekoncipieerd als tegenhanger van Vestdijks *Rumeiland* , daar ik vond dat Vestdijk in deze Westindische roman het neger-element te zeer verwaarloosd had.

1944

De doode zwanen, 1944

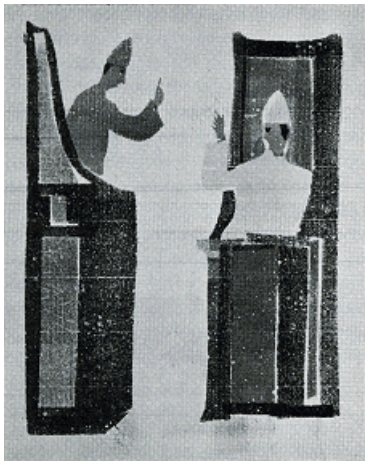

Ascensus ad inferos, 1942
Drie omslagontwerpen door H.N. Werkman, uitgave De Blauwe Schuit, [Heerenveen].

1949
Gestelsche liederen, uitgave De Bezige Bij, Amsterdam

graden van sympathiekheid; en wat de eene betreft - de leerling - ook nog een studie van de figuur van de ‘dichter’. Als ik je nu ook de titel nog verraadt: *Ivoren Wachters* (dat zijn tanden en kiezen; de eene hoofdpersoon heeft n.l. een slecht gebit!), geloof ik je voldoende nieuwsgierig te hebben gemaakt. Technisch is deze roman voor mijzelf aardig, omdat het de eerste contemporaine roman is, waarin ikzelf niet optreed en die niet in de ik-vorm is geschreven. Hierna *zeker* de 80-jarige oorlog, dat beloof ik je!

Ans maakt 't goed, en is ijverig aan 't tuinieren (bruine boonen, ook witte meen ik). In Amsterdam kom ik nu maar niet; trouwens sinds ik weer bezig ben, is m'n behoefte daaraan wel iets verminderd. Romanschrijven is toch maar je ware; 't werkt stimuleerender dan essay. De ‘lezingen’ zijn nu ook klaar; ik heb bijzonder veel aan de critiek van Van Tricht gehad.

Laat je nog eens wat hooren? Met hart. gr. van ons beiden,
je Simon

81

Doorn 26-6-'44

Beste Theun,

Dank voor je brief. Hierbij gaat een clandestien geschriftje,[140] van overigens zeer ‘onschuldige’ inhoud. Het zijn de verzen, die ik nog na Gestel schreef; het zijn er niet veel, zooals je ziet. Voor een uitgebreider productie zou ik weer opgepakt moeten worden; niet dat ik dat er voor over heb! Wat de roman betreft: ik was al van plan je zoo gauw mogelijk deze tandenparade voor te leggen. De doorslag gaat naar Voorburg;[141] maar ik houd een zeer leesbaar getikt M.S. hier, wat zwaar om aangeteekend te versturen, met dat vervelende gerantsoeneer tot 200 gram; daarom is het misschien het beste, dat je het hier komt halen, als het klaar is; ik geef je dan wel een sein. Ja, die titel moet dan nog eens bekeken worden! Ik heb trouwens reservetitels: Het afgebrande kerkhof, en De nieuwe bezem (een beetje te ‘politiek’, deze laatste); maar je moet de zaak eerst maar eens lezen, misschien dat je me dan toch nog tot Ivoren Wachters adviseert ...

Heel graag zal ik je revolutieverhaal[142] lezen. Stuur het me zoodra je het klaar hebt. Ik heb nu alle gelegenheid, en ik wil wel weer eens iets goeds lezen in mijn moedertaal; de laatste weken ben ik uit wanhoop al aan Multatuli begonnen, en hoewel de Havelaar nog steeds zeer indrukwekkend is, kunnen de ‘problemen’ me toch niet zoo erg meer interesseeren. Maar dat komt ook wel door de tijdsomstandigheden. O ja, ik las ook nog Pylon van Faulkner, dat ik toch wel erg

140 In 1944 publiceerde Vestdijk eerst samen met F.R.A. Henkels in diens ondergrondse serie ‘De Blauwe Schuit’ [verluchting van H.N. Werkman] *De houtdiefstal* , later nog eens in dezelfde reeks *De doode zwanen* . De boekjes zijn mij tijdens mijn gevangenschap ontfutseld.

141 Na het bombardement op Rotterdam en de vernietiging van haar panden was de uitgeverij Nijgh & Van Ditmar naar Voorburg verhuisd.

142 *De vrijheid gaat in 't rood gekleed.*

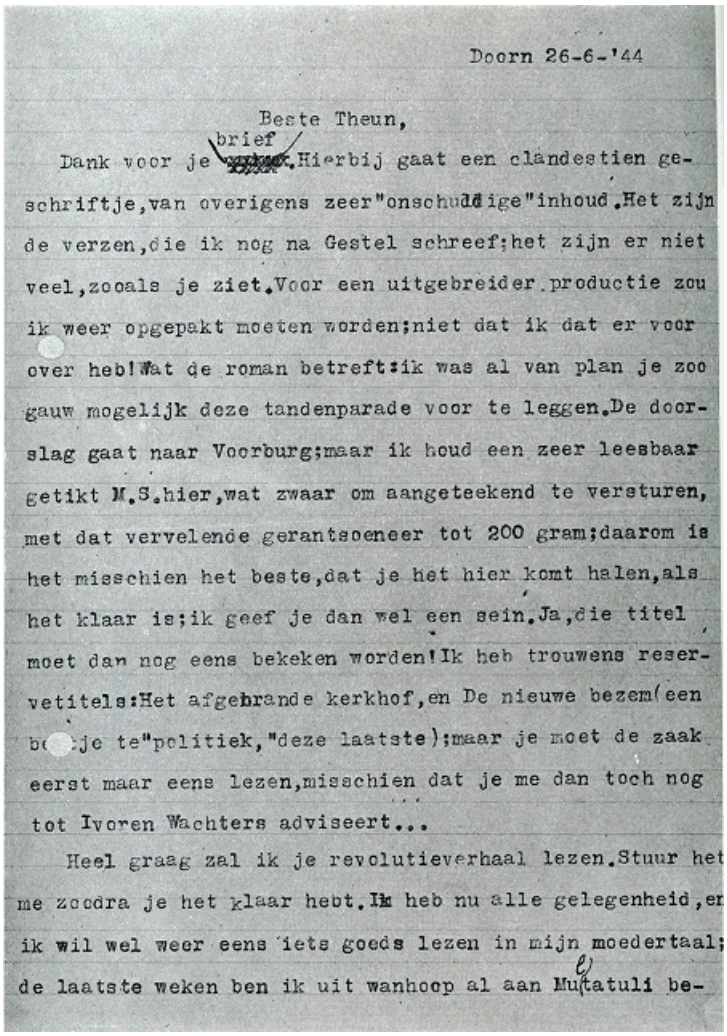

Doorn 26-6-'44

Beste Theun,

Dank voor je brief. Hierbij gaat een clandestien geschriftje, van overigens zeer "onschuldige" inhoud. Het zijn de verzen, die ik nog na Gestel schreef; het zijn er niet veel, zooals je ziet. Voor een uitgebreider productie zou ik weer opgepakt moeten worden; niet dat ik dat er voor over heb! Wat de roman betreft: ik was al van plan je zoo gauw mogelijk deze tandenparade voor te leggen. De doorslag gaat naar Voorburg; maar ik houd een zeer leesbaar getikt M.S. hier, wat zwaar om aangeteekend te versturen, met dat vervelende gerantsoeneer tot 200 gram; daarom is het misschien het beste, dat je het hier komt halen, als het klaar is; ik geef je dan wel een sein. Ja, die titel moet dan nog eens bekeken worden! Ik heb trouwens reservetitels: Het afgebrande kerkhof, en De nieuwe bezem (een beetje te "politiek," deze laatste); maar je moet de zaak eerst maar eens lezen, misschien dat je me dan toch nog tot Ivoren Wachters adviseert...

Heel graag zal ik je revolutieverhaal lezen. Stuur het me zoodra je het klaar hebt. Ik heb nu alle gelegenheid, en ik wil wel weer eens iets goeds lezen in mijn moedertaal; de laatste weken ben ik uit wanhoop al aan Multatuli be-

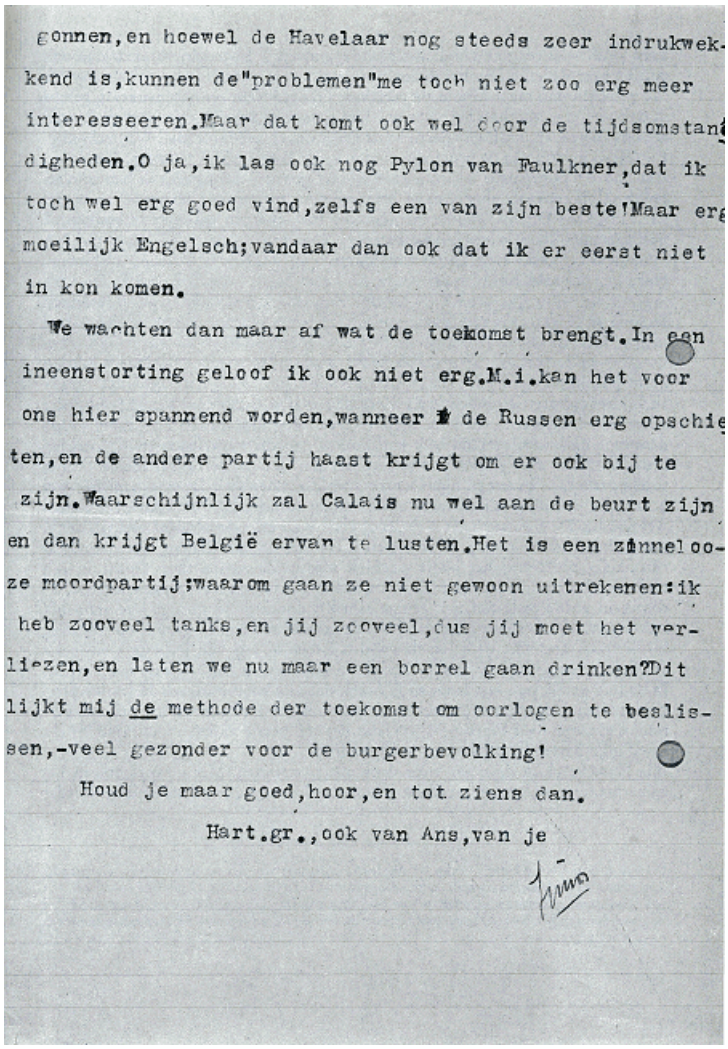

gonnen,en hoewel de Havelaar nog steeds zeer indrukwekkend is,kunnen de"problemen"me toch niet zoo erg meer interesseeren.Maar dat komt ook wel door de tijdsomstandigheden.O ja,ik las ook nog Pylon van Faulkner,dat ik toch wel erg goed vind,zelfs een van zijn beste!Maar erg moeilijk Engelsch;vandaar dan ook dat ik er eerst niet in kon komen.

We wachten dan maar af wat de toekomst brengt.In een ineenstorting geloof ik ook niet erg.M.i.kan het voor ons hier spannend worden,wanneer de Russen erg opschieten,en de andere partij haast krijgt om er ook bij te zijn.Waarschijnlijk zal Calais nu wel aan de beurt zijn en dan krijgt België ervan te lusten.Het is een zinneloze moordpartij;waarom gaan ze niet gewoon uitrekenen:ik heb zooveel tanks,en jij zooveel,dus jij moet het verliezen,en laten we nu maar een borrel gaan drinken?Dit lijkt mij de methode der toekomst om oorlogen te beslissen,-veel gezonder voor de burgerbevolking!

Houd je maar goed,hoor,en tot ziens dan.

Hart.gr.,ook van Ans,van je

Theun

goed vind, zelfs een van zijn beste! Maar erg moeilijk Engelsch; vandaar dan ook dat ik er eerst niet in kon komen.

We wachten dan maar af wat de toekomst brengt.[143] In een ineenstorting geloof ik ook niet erg. M.i. kan het voor ons hier spannend worden, wanneer de Russen erg opschieten, en de andere partij haast krijgt om er ook bij te zijn. Waarschijnlijk zal Calais nu wel aan de beurt zijn en dan krijgt België ervan te lusten. Het is een zinnelooze moordpartij; waarom gaan ze niet gewoon uitrekenen: ik heb zooveel tanks, en jij zooveel, dus jij moet het verliezen, en laten we nu maar een borrel gaan drinken? Dit lijkt mij *de* methode der toekomst om oorlogen te beslissen, - veel gezonder voor de burgerbevolking!

Houd je maar goed, hoor, en tot ziens dan.

Hart. gr., ook van Ans, van je

Simon

82

Doorn 5-7-'44

Beste Theun,

Ik zal het erg prettig vinden je a.s. Zaterdag te zien, maar daar het M.S. nog niet voor de helft klaar is en ik de helft dáarvan nog niet missen kan, moet je het dáarvoor niet doen. Jammer, ik had ook al aan die vervelende treinbeperking gedacht. Maar dan zit er niet anders op dan dat ik het je bij kleine beetjes tegelijk stuur, over eenige tijd. Dat zien we dan later wel. Ik wou namelijk wel graag, dat je 't ding min of meer achter elkaar las; dat lijkt me voor deze roman wel noodig. De grootste helft is dialoog; zelfs voor mijn doen nogal veel. Ik denk, dat ik nu eens een roman ga schrijven heelemaal zonder dialoog. De dialoog is een akelig probleem; het hoort eigenlijk niet in de roman thuis (maar in een tooneelstuk), en men kan er toch niet zonder. Dit brengt me op jouw novelle,[144] die ik in goede orde (en met eenige schrik!) ontving. Je springt hier namelijk buitengewoon sober en economisch met de gesprekken om. Ik geloof, dat dit ding bij herlezen nog veel wint; en ik vond het tóch al een van je beste - en meest verdienstelijke, gezien de moeilijkheden - producten. Ik zal 't boekje maar ergens in de tuin verbergen, zoo lang, en ik hoop, dat alle koopers dezelfde voorzichtigheid zullen betrachten! Swaertreger leek mij eerst een extra cryptische verminking, maar toen begreep ik wel, dat het een beetje anders moest zijn! In elk geval mijn hartelijke dank voor de toezending.

Nu, beste kerel, ik ga maar weer door met overtikken. Met de correctie in het cahiermanuscript kom ik vandaag klaar; dus het ergste is achter de rug. Verder

143 Op 6 juni 1944 (D-day) waren de Anglo-Amerikaanse troepen op de kust van Normandië geland en hadden ‘het tweede front’ geopend.

144 *W.A.-man* , ondergrondse uitgave van de Doezende Dar (Bezige Bij), verschenen onder het pseudoniem. M. Swaert*r*eger, een zetfout in het door mij op het handschrift geschreven Swaert*v*eger.

weinig nieuws, hè? De oorlog schijnt te ontaarden tot een soort materiaalslijtage aan weerskanten, overkoepeld door een soort vuurwerk, draadloos bestuurd. Het kan nog wel even duren, lijkt mij, al is de uitslag natuurlijk niet twijfelachtig.

Hartelijke groeten van ons beiden,
je Simon

83

[Dec. '44]

Beste Theun,

Aaf is hier plotseling gearriveerd en bracht nieuws over jou.[145] Al is dit niet van onverdeeld gunstige aard, het was toch een geruststelling te hooren, dat je je er naar de omstandigheden nogal goed doorheenslaat. Hopelijk rust je in het hospitaal wat uit. Met ons gaat het goed. Nu de verlichting mij ietwat in de steek laat, zit ik bij een petroleumlampje te schrijven; maar om acht uur lig ik meestal in bed. En Ans staat de heele dag te koken en op de kachel te vloeken. Intusschen is mijn historische roman afgekomen, waar ik kort na het beëindigen van de vorige aan begonnen was. Tachtigjarige oorlog, je weet wel. Titel: De vuuraanbidders, en de omvang is 900 bladzijden, in drie 'boeken'; maar ik hoop hier en daar nog wat te schrappen. Ik ben er nogal tevreden over, maar het is een beestig werk, hoewel vol afleiding. Aaf zal mij misschien een ex. van je tropisch opus kunnen verschaffen, waar ik uiterst benieuwd naar ben. Het spijt mij ontzaglijk, dat je mijn roman niet lezen kunt; maar laten wij op betere tijden hopen. Ans laat je hartelijk groeten. Houd je maar zoo goed mogelijk!

Met een stevige handdruk van je
Simon

145 Deze brief ontving ik als door een wonder in het P(olizeiliches) D(urchgangslager) A(mersfoort), waarheen ik na mijn arrestatie in juli 1944 in het begin van augustus was overgebracht. Vestdijk gaf deze brief mede aan mijn vrouw Aafje M. Vernes, van wie ik tijdens de oorlogsjaren gescheiden was en met wie ik in 1946 hertrouwde. Op de open gebleven plekken van de brief is door twee andere vrienden een groet bijgevoegd, voor de brief op de post ging. De anonieme auteur van de kryptische zin volgend op Vestdijks ondertekening is de dichter Leo Boekraad. Hij was, toen ik in het PDA gedetineerd werd, als gevangene werkzaam bij de kamp-administratie. Hij ontdekte mijn aanwezigheid na een maand en wist mij - ik was toen sterk verzwakt - in het kamphospitaaltje ('Revier') onder te brengen. Hij verschafte mij ook papier en potlood, en ik begon gedichten te schrijven. Een ervan luidde:

> Ons ochtendritueel en nachtbezwering:
> de broeken los, het darmsysteem gekromd
> op de sekreten, knie aan knie gedromd -
> een sfinxenlaan van naakte spijsvertering.

Boekraad had dit kwatrijn onthouden en gaf mij door het citaat te kennen dat hij veilig was: hij had n.l. medio oktober kans gezien uit het kamp te ontsnappen en kontakt gelegd met mijn naasten. - De derde groet komt van de komponist Rudolf Escher. De 'rumoerige René' is mijn zoon Hubert René, toen 10 jaar oud.

Theun,
Tot troost en sterkte meld ik je, dat nog altijd nachtbezwering rijmt op naakte spijsvertering. Tot straks.
[Leo Boekraad]

Beste Theun,
Amsterdam, zwaar en grauw in nevel. Er dreigt gevaar aan alle kanten. Ik moest hier zijn voor enkele dagen, en geniet gastvrijheid bij Aafje. In je kamer lukt het mij slechts met groote moeite mij aan- of uit te kleeden. Je boeken leiden mij voortdurend af. Het is duidelijk dat ze jouw terugkomst met ongeduld verwachten. Onze belangen worden behartigd, maar je moet er toch bij zijn. Vergeet dat niet in alle narigheid! René was vanavond erg rumoerig, zoodat ik een robbertje met hem heb moeten stoeien. Wij hebben uitgemaakt dat hij aanleg heeft voor Jezuit ... Dit is maar een enkel woordje als teeken van leven en medeleven. Houd je goed!
Rudolf [Escher]

84

Doorn, 31-5-'45
Beste Theun,
Proficiat met je miraculeuze ontsnapping,[146] die ik al eenige tijd verwacht had en die nu toch eerder heeft plaatsgehad dan ik had kunnen vermoeden. Ik hoop van harte, dat je je weer gauw herstellen zult van de doorleden emoties; het is niet niets wat je hebt meegemaakt. Wij zijn zeer benieuwd naar een mondeling verslag! Waarschijnlijk zal daar binnenkort gelegenheid voor zijn. Wij zijn n.l. van plan een dag of 3, 4, in Amsterdam te komen; dan zoeken we je natuurlijk op. Als 't eenigszins kan, hoop ik je nog intijds te berichten.
Wij zijn er verder goed afgekomen. Een beetje honger nu en dan, en Ans is erg mager; maar bepaalde narigheden hebben we toch niet gehad. Ons huis is nog gevorderd, maar toen puntje bij paaltje kwam, ging het niet door. En van de winter heb ik *voortreffelijk* kunnen werken. Toen de *Vuuraanbidders* klaar waren, - dat nogal lang is geworden, maar m.i. wel geslaagd, - heb ik mij op de poëzie geworpen, met als resultaat een bundel van 60 pag., en een episch gedicht, genaamd *Mnemosyne in de Bergen* , van 200 pag.! Momenteel schrijf ik nog wat van die korte essays, als aanvulling voor de bundel; dan hoop ik weer met een roman te beginnen. 't Is te hopen, dat al die copy binnen niet al te lange tijd gedrukt zal kunnen worden! Geef mij, als ik in A. ben, vooral je negerroman[147] mee, ook al is hij nog niet klaar ...

146 Begin maart 1945 werd ik door twee man van een verzetsgroep, waarvan één zich ‘vermomd’ had door het dragen van een ring met de SS-runen, uit het kamp Amersfoort verlost: zij legden de kampleiding een door Willy Lages ondertekend bevel tot mijn invrijheidstelling voor, wisten mij buiten te brengen en vervoerden mij naar Amsterdam, waar ik onmiddellijk weer onderdook.
147 *De vrijheid gaat in 't rood gekleed* , op dat ogenblik nog maar half af.

S. Vestdijk kort na de bevrijding

Aan *De Vrije Katheder* [148] wil ik *heel graag* geregeld medewerken. Zou je mij het blad voortaan willen laten sturen? Ik wil ook wel een abonnement nemen. Betalen jullie een beetje behoorlijk? Ik voel wel iets voor een 'vaste' rubriek, b.v. van dialogen, over min of meer actueele, cultureele kwesties. Daarvoor zou ook zeer wenselijk zijn, dat ik het blad regelmatig lees. Ik schreef n.l. voor *Gr.Ned.* een *Dialoog over de Politieoorlog* , met onze oude vrienden Arminius en Godard als sprekers; maar bij nader inzien vind ik het aardiger om het aan de V.K. af te staan; ik sluit het hierbij in, benevens een aantal min of meer 'actueele' gedichten, die mij ook wel geschikt lijken. Verder kan ik je natuurlijk zooveel korte essays sturen (uit *Essays in Duodecimo*) als je maar wilt; daar is ook wel wat bij van algemeen cultureel belang. En dan is er de mogelijkheid, - als jullie behoefte hebt aan feuilletons van 'gehalte', - dat *Iersche Nachten* bij jullie verschijnt! Zooals je ziet, heb ik plannen genoeg. Overleg ze eens, dan praten we er over wanneer we elkaar zien.

Houd je taai, werk goed, en laat nog wat hooren! Het is natuurlijk mogelijk, dat we vóor die tijd in A. verschijnen. Slaapgelegenheid hebben we, zoowel in A. als in Zaandijk, en we komen op de fiets.

Hart. gr., ook van Ans, en aan Aafje,

van je

Simon

148 De Vrije Katheder bestond ook na de bevrijding als weekblad (later als 14-daags, nog later als maandblad) verder, om in de koude oorlog te sneuvelen. Ik bleef een van de twee hoofdredakteuren tot 1947, Vestdijk medewerker tot omstreeks dezelfde tijd.

foto: Louis van Paridon
Theun de Vries en S. Vestdijk in gesprek in de zitkamer van Vestdijks huis aan de Torenlaan te Doorn, 1968

Toelichting bij de afbeeldingen

De originelen van de reprodukties en facsimile's in deze uitgave berusten, tenzij anders vermeld, in het Letterkundig Museum te 's-Gravenhage. De handschriften zijn op ware grootte afgebeeld.

S. Vestdijk in 1939 Foto: E. van Moerkerken, Amsterdam.	5
Theun de Vries in 1940 Foto: Eva Besnyö, Amsterdam.	6
De zwarte ruiter door S. Vestdijk Stofomslag, ontwerp: R. Snapper, Amsterdam.	11
Groot Nederland, Dostojewski-nummer Omslag.	14
Brief van 8-3-'41 door S. Vestdijk Voor- en achterzijde.	21/22
Briefkaart van 5-5-'41 door S. Vestdijk Voor- en achterzijde.	26/27
De Parklaan te Doorn met huis van S. Vestdijk Prentbriefkaart: collectie A.W. Ruitenbeek, Doorn.	32
S. Vestdijk met de twee honden voor het huis Foto.	32
Albert Verwey Foto.	36
Albert Verwey en de Idee door S. Vestdijk Stofomslag.	36
Simon Vestdijk als ‘tooneelspelerskind’ Foto.	42
Simon Vestdijk met zijn ouders Foto.	42
Kleinseminarie ‘Beekvliet’ te Sint Michielsgestel Foto: collectie Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam.	56
Studiezaal van het Kleinseminarie ‘Beekvliet’ Foto: collectie R.K. Gymnasium ‘Beekvliet’, Sint Michielsgestel.	56

Briefkaart van 27-9-'42 door S. Vestdijk 58/59

Voor- en achterzijde.

De ‘Oranjebarakken’ [Huis van Bewaring te Scheveningen]
Foto: J. van Rhijn, Rotterdam. 62

Interieur van het ‘Oranjehotel’ [Huis van Bewaring te Scheveningen]
Foto: J. van Rhijn, Rotterdam. 62

Brief van 28-2-'43 door S. Vestdijk
Voor- en achterzijde van eerste blad; voorzijde van tweede blad. 64/65/66

Irische Nächte door S. Vestdijk
Band. 68

S. Vestdijk en Ans Koster-Zijp met de honden
Foto. 89

S. Vestdijk met de poes
Foto. 89

De toekomst der religie door S. Vestdijk 102

Boekuitgave, eerste bladzijde van het eerste hoofdstuk.

Madonna met de valken, cyclus sonnetten door S. Vestdijk
Handschrift van sonnet CL. Cahier: collectie Nol Gregoor, Nieuw Loosdrecht. 106

Brief van 27-10-'43 door S. Vestdijk
Voor- en achterzijde van het eerste blad. 108/109

Martinus Nijhoff in 1944
Foto: W.S. Nijhoff, Lausanne. 111

M. Nijhoff, Wandelaar in de werkelijkheid door Theun de Vries
Titelpagina. 111

Theun de Vries met vader en zoon in 1944
Foto: Ad Windig. 114

Brief van 19-11-'43 door S. Vestdijk
Achterzijde van tweede, laatste blad. 116

Getekend pijltje met gebroken cirkel op 19e regel van boven Uit: brief van 24-12-'43 door S. Vestdijk.
Achterzijde van het eerste blad. 119

Allegretto innocente door S. Vestdijk
Franse titel met vierregelig gedicht door S. Vestdijk voor Martinus Nijhoff. 127

De houtdiefstal door F.R.A. Henkels en S. Vestdijk 136

De doode zwanen door S. Vestdijk 136

Ascensus ad inferos door F.R.A. Henkels en S. Vestdijk 136

Drie omslagontwerpen door H.N. Werkman. Collectie Dirk de Jong, Leiden.

Gestelsche liederen door S. Vestdijk 136
Stofomslag.

Brief van 26-6-'44 door S. Vestdijk 138/139
Voor- en achterzijde.

S. Vestdijk kort na de bevrijding 143
Foto.

Theun de Vries en S. Vestdijk in 1968 145
Foto: Louis van Paridon, Amsterdam.

Register

In dit Register wordt niet alleen verwezen naar pagina's waarop persoonsnamen en titels van werken staan vermeld, maar ook naar pagina's waarop personen of werken ter sprake komen zonder dat een naam of titel wordt genoemd.

Aäron 86
Achter het Boek (tijdschrift) 8
Aktaion onder de sterren (Vestdijk) 12, 16, 38, 46, 48, 53, 54, 81, 88, 132, 135
'akteursgilde' 55
Alain-Fournier 74 74 *Le grand Méaulnes*
Albert Verwey en de Idee (Vestdijk) 10, 15, 16, 17, 20, 21, 31, 36 (ill.), 37, 107
Allegretto innocente (Vestdijk) 127 (ill.)
'almanakverzen' ZIE *Rondgang door het jaar*
'Amersfoort' ZIE PDA
andere school, De (Vestdijk) OOK 'Weulnerdammer' boek OOK 'het vervolg op Ina Damman' 17, 52, 88
Anna Casparii of het heimwee (Theun de Vries) 46
Anna Karenina (Tolstoj) 126, 128
Ans ZIE Ans Koster-Zijp
'Anton Wachter' 17, 49, 52, 135
Apollyon (Bordewijk) 40, 54
Arondéus, Willem 69, 76
Ascensus ad inferos (Henkels en Vestdijk) 136 (ill.)
Asselbergs, Prof. Dr. W.J.M.A. OOK Anton van Duinkerken 28, 55, 59, 73, 83, 107
'astrologie' 40, 41, 44, 75, 87
AVRO (Algemeene Vereeniging voor Radio-Omroep) 30

'Babylonische roman' ZIE *Sla de wolven, herder!*
Bach, Johann Sebastian 92
Balzac, Honoré de 71 71 *Le père Goriot*
Baudelaire, Charles 115
Becher, Johannes R. 9
Beck, Lily Adams 101
Beethoven, Ludwig van 128
Bezige Bij, Uitgeverij De 136 (ill.), 140
Bilderdijk, Willem 29
Binnendijk, D.A.M. 15, 47
Blauwe Schuit, De (reeks) 136 (ill.), 137
Bleak house (Dickens) 71, 74
Bloem, J.C. 117
Boeddha 83, 84, 90, 91, 93, 122
'boeddhisme' OOK 'boeddhist', OOK 'boeddhistische' 20, 75, 76, 82, 90, 91, 94, 96, 101, 104, 121, 123
Boekraad, Leo 141, 142
Boogschutter, De (reeks; niet verschenen) 18, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 67
Bordewijk, F. 40, 54 40, 54 *Apollyon;* 40 *Bint;* 40 *De korenharp*
Bosman, Anthony 75 75 *James Joyce en het woord* [Criterium juli 1940]
Bosmans ZIE Anthony Bosman

Bot, Jac. 69
Boucher, Uitgeverij Fa. L.J.C. 9
Braak, Menno ter 40, 50
Braat, L.P.J. 69
Brabander, Gerard den 103
Brahma OOK Brahman 83, 90
Brandligt, Walter 69
Brouwer, Dr. Johan 69
Bruidegom in September (Theun de Vries) 39
Bruin, Hein de 29, 30
Bruning, Henri 24
Buning, J.W.F. Werumeus 26, 29, 130

Canté, Hans 103
C.B. ZIE Critisch Bulletin
'censuur' 24, 52, 54, 118, 123
Chaplin, Charlie 129

‘christendom’ OOK ‘christelijke’ OOK ‘christenen’ 20, 40, 72, 76, 81, 84, 85, 86, 91, 95, 103, 107, 110, 112, 113, 118, 122, 123, 124
Collem, A. van 115
Conrad, Joseph 61, 69, 71, 126, 134 61, 69, 71 *The works of Joseph Conrad;* 134 *Romance*
Contact, Uitgeverij ZIE OOK G.P. de Neve 18, 20, 55, 70, 103, 126
Coolen, Antoon 38
‘Copperfield’ *David Copperfield* (Dickens) 74
CPN (Communistische Partij Nederland) 33, 69
Cramer, Hendrik 78
Criterium (tijdschrift) 15, 23, 28, 75
Critisch Bulletin (tijdschrift) 18
‘CS-6’, Sabotagegroep 103
‘cultuurgeschiedenis in tafrelen’ ZIE Gastmaal der Eeuwen

D.A.M. ZIE Binnendijk
Dam van Isselt, Jo van 60, 126
David, Koning 88
David-Neel, Alexandra OOK ‘boek over Thibet’ 81, 82, 84, 101 101 *Le modernisme bouddhiste et le Bouddhisme du Bouddha*
Debrot, Cola 78
‘depressie’ 37, 69, 70, 71, 88, 103
‘dialogen’ ZIE *Het eeuwige telaat*
Dialoog over den tijd ZIE *Het eeuwige telaat*
Dialoog over de politieoorlog (Vestdijk) 144
Dickens, Charles 28, 71, 74, 125 71, 74 *Bleak house;* 74 *David Copperfield*
Doezende Dar, Uitgeverij De ZIE OOK De Bezige Bij 140
Domisse ZIE Fré Dommisse
Dommisse, Fré 61, 69, 71, 103
Donkersloot, Prof. Dr. N.A. 37, 40, 49, 55, 57, 73
Donne, John 115
dood’, ‘een boek over den OOK ‘doodenboek’ 20, 23, 24, 25
doode zwanen, De (Vestdijk) 136 (ill.), 137
Doolaard, A. den 73, 74
Dos Passos, John 43, 130, 135 135 *The 42nd parallel*
Dostojowskij, F.M. 13, 15, 16, 17, 20, 23, 128 16 [Stawrogin uit:] *Boze geesten;* 15 *De eeuwige echtgenoot*
Dostojewski-nummer van Groot Nederland 13, 14 (ill.), 15, 16, 17 15, 16 *Stawrogin als man van de daad;* (de Graaf); 13, 16 *De geschiedenis van een vijandschap, Dostojewski en Toergenjew* (Spronk); 13, 20 *Het schuldprobleem bij Dostojewski* (Vestdijk); 13, 17 *De moderne Dostojefski* (Theun de Vries)
Duinkerken, Anton van ZIE Prof. Dr. W.J.M.A. Asselbergs

E. ZIE Elias
E. ZIE Jan Engelman
Eckeren, Gerard van 53
Eekhout, Jan H. 24
eeuwige echtgenoot, De (Dostojewskij) 15
eeuwige telaat (Dialogen over den tijd), *Het* (Vestdijk) OOK ‘philosofie over het te laat’ OOK ‘dialoog’ OOK ‘dialogen’ 26, 27, 39, 43, 45, 47, 48, 50, 75, 103, 129
Eggink, Clara 69

Elias [= Theun de Vries] 55, 57, 58
Elizabeth, Koningin 78
Else Böhler, Duitsch dienstmeisje (Vestdijk) 33, 105, 133
Engelman, Jan 28, 29, 49, 50
Eros in hinderlaag (Theun de Vries) 39
Escher, Rudolf 18, 25, 27, 28, 29, 30, 141, 142
Essays in duodecimo (Vestdijk) 57, 60, 67, 72, 87, 124, 125, 144
Ewers, Hanns Heinz 54
Eyk, Henriëtte van 134

Fabricius, Johan 73
Fahrt nach Jamaica, Die (Vestdijk) ZIE OOK *Rumeiland* 49

Faulkner, William 126, 129, 130, 131, 137 126 *Light in August;* 126, 130, 137 *Pylon;* 129 [Popeye uit:] *Sanctuary;* 130, 131 *Soldiers' pay;* 126 *The unvanquished*
Faust (Goethe) 70, 71, 72
Floretreeks 8
'Fokje' ZIE *Vrijers om Fokje*
Forum (tijdschrift) 7
Frans de Bruyn [= Theun de Vries] 49, 51, 52, 53, 55
Fré ZIE Dommisse
Freud, Sigmund 24 24 *Das Ich und das Es;* 24 *Jenseits des Lustprinzips*
freule, De (Theun de Vries) 12
fünfte Siegel, Das (Vestdijk) OOK 'El Greco', 'Greco-roman' ZIE OOK *Het vijfde zegel* 12, 39, 46, 47, 123

Gastmaal der Eeuwen, Taferelen uit de cultuurgeschiedenis van Europa (reeks) 18, 67
Geest, Klaas van der 58
Gemeenschap, De (tijdschrift) 46
George V 23
Gestalten tegenover mij (Vestdijk) 128
Gestapo 31, 55
'Gestel' OOK 'seminarium' OOK 'het gevang' OOK 'Sint-Michielsgestel' 55, 56 (ill.), 58, 59, 63, 67, 72, 76, 85, 101, 103, 105, 107, 119, 124, 125, 126, 135, 137
Gestelsche liederen (Vestdijk) OOK 'Gestelsche sonnettencyclus' OOK onder de titel van de in de bundel opgenomen afzonderlijke sonnettencyclussen, zie hieronder 59, 60, 61, 63, 67, 70, 75, 76, 103, 105, 106, 107, 110, 112, 113, 136 (ill.) 59, 60 *Grieksche sonnetten;* 67, 76, 103, 105, 106 (ill.), 107, 110, 112, 113 *Madonna met de valken* OOK 'troubadoursgedicht'; 107 *Rondgang door het jaar* 'almanakverzen']; 107 *De schuttersmaaltijd*
Geuns, J.J. van 10, 115
gevang', 'het ZIE 'Gestel' ZIE 'Scheveningen'
Geyl, Prof. Dr. P. 55, 57
Gids, De (tijdschrift) 15, 16, 17, 23, 25
'gijzelaar' ZIE OOK 'Gestel' ZIE OOK 'Scheveningen' 8, 55, 57, 63
gilde', 'het ZIE Kultuurkamer
Gilse, Jan Hendrik van 69
Gilse, Maarten van 69
glanzende kiemcel, De (Vestdijk) OOK 'lezingen over poëzie' OOK 'gestelsche copy' 61, 67, 70, 101
Glastonbury romance, A (Powys) 28, 30
Goethe, Johann Wolfgang von 28, 70, 71, 72 70, 71, 72 *Faust;* 28 *West-Östlicher Divan*
Graaf, D.A. de 15, 16, 24
grand Méaulnes, Le (Alain-Fournier) 74
Greco', 'El ZIE *Het vijfde zegel* ZIE *Das fünfte Siegel*
Greshoff, Jan 10, 44, 46
Grieksche sonnetten (Vestdijk), cyclus uit *Gestelsche liederen* 59, 60
Groot Nederland (tijdschrift) 9, 12, 13, 14 (ill.), 15, 16, 18, 19, 23, 30, 44, 46, 48, 51, 52, 53, 69, 70, 144
Gulden Pers, Uitgeverij De 57

Gulden Winckel, Den (tijdschrift) 15

Haan, Uitgeverij W. de 30
Hall, Frits van 69
Hammacher, A.M. 28
Hawthorne, Nathaniel 70, 71 70, 71 *The scarlet letter*
Haydn, Joseph 128
Heden ik, morgen gij (Marsman en Vestdijk) 52
Heerikhuizen, F.W. van 24
Heine, Heinrich 54
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 75, 101, 120, 121
Helman, Albert 37, 40
Hemingway, Ernest 43, 46
Henkels, Ds. F.R.A. 57, 61, 72, 137
Herfsttij der Middeleeuwen (Huizinga) 46
Hernomen konfrontatie met S. Vestdijk (Theun de Vries) 8

H.f. ZIE *Homerus fecit*
'historische roman' 41, 43, 46, 47, 49, 69, 77, 81, 88
Hölderlin, Friedrich 28
Holkema en Warendorf, Uitgeverij Van 10, 18, 25, 28, 30, 31
Hollandsch Weekblad 12
Homerus fecit (Vestdijk) 9, 10, 12
Hoornik, Ed. 15, 103, 134
Hoppen ZIE Nell Knoop
houtdiefstal, De (Henkels en Vestdijk) 136 (ill.), 137
Huet, Cd. Busken 28, 29, 31
Hughes, Richard 131 131 Faulkner, *Soldiers' pay*, Preface by Richard Hughes, [London 1930]
Huizinga, Prof. Dr. J. 46 46 *Herfsttij der Middeleeuwen*
Huxley, Aldous 30, 33 33 *Point counter point*

Iersche nachten (Vestdijk) ZIE OOK *Irische Nächte* OOK 'de Iersche roman' 52, 53, 54, 55, 69, 70, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 82, 132, 133, 144
'Ina Damman' ZIE *Terug tot Ina Damman*
Internationale Literatur - Deutsche Blätter 9
Irische Nächte (Vestdijk) ZIE OOK *Iersche nachten* 53, 68 (ill.), 69, 70
Ivoren wachters (Vestdijk) 135, 137, 140

Jaensch, Erich Rudolf 122
Jahve OOK Jahwe 107, 122
Jan [= Theun de Vries] 59
Jezus 86, 87, 93
Johan ZIE Johan van der Woude
Joyce, James 54, 75, 78, 130, 132, 135 75 *Finnegans wake*

Kadt, Jacques de 24
Kafka, Franz 9, 54, 74 74 *Der Prozess*
'Kafka-essay' ZIE *Lier en lancet*
Kampen, B. van (uitgever) 20
Kant, Immanuel 113, 119
Karel de Groote 124
Kelder, Ds. W.H. 57
Kind van stad en land (Vestdijk) 7, 9
K.K. ZIE Kultuurkamer
Klages, Ludwig 96
Kleinseminarie 'Beekvliet' ZIE 'Gestel'
Klimmende legenden (Vestdijk) 96
Knoop, Nell 60
Koster-Zijp, Ans 8, 34, 38, 48, 50, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 67, 69, 71, 77, 79, 88, 89 (ill.), 90, 98, 103, 104, 105, 113, 125, 130, 131, 137, 141, 142
Kultuurkamer OOK 'het gilde' OOK 'het letterengilde' OOK K.K. 23, 24, 25, 30, 35, 41, 44, 49, 52, 54, 55, 63, 67, 69
Kunstenaarsverzet 47, 69, 134

L., De ZIE Mr. A.S. de Leeuw
laars, De (Theun de Vries) 87, 98, 99, 100, 101, 103, 104
Lages, Willy 142

lantarens, De ZIE *Wilde lantaarns*
Laplace, Pierre-Simon, markies de 119
Last, Jef 40
Lawrence, D.H. 30, 104 104 *The plumed serpent*
Leeuw, Mr. A.S. de OOK de L. OOK D. T. Spronk OOK S. 13, 16, 18, 19, 20, 23, 24, 28, 29, 31, 33 28, 29, 31 *Busken Huet en zijn 'Nationale Vertoogen'* [De Nieuwe Stem april en mei 1948]; 13, 16 *De geschiedenis van een vijandschap, Dostojewski en Toergenjew* [Dostojewski-nummer van Groot Nederland, februari 1941]
Leicester, Robert Dudley 78
Lennep, Jacob van 30
Leonardo da Vinci 67, 69
Leopold, Uitgeverij H.P. 18, 34
'letterengilde' ZIE Kultuurkamer lezingen', 'de ZIE *De toekomst der religie*
Lier en lancet (Vestdijk) 9, 10, 25, 110, 119 9 *De realiteit bij Franz Kafka;* 10, 119 *Bij een gedicht van E.A. Robinson;* 25 *Rilke als barokkunstenaar*
Ligeti, Paul 75 75 *Der Weg aus dem Chaos*

Loenen, Prof. Dr. D. 19
Loghum Slaterus' Uitgeversmaatschappij, Van OOK 'Arnhem' ZIE OOK J. L. van Tricht 9, 20, 31, 67, 124
London, Jack 129, 130 129 *South Sea tales;* 129 *When God laughs*
Luther, Maarten 25, 86

Mackenzie, Compton 48 48 *Jeugd wil leven* [vertaling van Theun de Vries]
Made, J.A. van der 24, 70
Madonna met de valken (Vestdijk), sonnettencyclus uit *Gestelsche liederen* OOK 'troubadoursgedicht' 67, 76, 103, 105, 106 (ill.), 107, 110, 112, 113
Mahler, Gustav 57
Mann, Thomas 38, 86 38 *Der Tod in Venedig;* 86 ['Egypteroman'] *Joseph in Ägypten* dl. 3 van *Joseph und seine Brüder*
Markion 107
Marx, Karl OOK 'marxisten' OOK 'marxisme' 84, 95, 96, 121
Masefield, John 134 134 *Sard Harker*
Maugham, W. Somerset 72, 74, 125, 126, 129 126, 129 *Ah King;* 72, 74, 126 *Cakes and ale;* 126 *The casuarina tree;* 126 *The moon and sixpence;* 125 *Short stories*
Maurits, Prins 78
meisje dat men nooit vergeet, Het 20, 23, 39, 103
Melville, Herman 28
Meneer Visser's hellevaart (Vestdijk) 132, 135
Meredith, George 28
Meyer, C.F. 30
Meyer, L. 57
Mij. van Letterkunde (Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde) 52
mislukkeling, Een (Theun de Vries) 18, 51
Mnemosyne in de bergen (Vestdijk) 142
M. Nijhoff, Wandelaar in de werkelijkheid (Theun de Vries) 70, 87, 110, 111 (ill.), 134
Mok, M. 52
Molenaar, Johan de 35, 103
Mozart, Wolfgang Amadeus 128
Mozes 86
Muiterij tegen het etmaal (Vestdijk) OOK 'de essaybundel van Stols' 24, 54
Multatuli 137 137 *Max Havelaar*

Naber, Mr. Dr. J.C. 117 117 *Calvinist of libertijnsch nadagen van Pilatus, De* (Vestdijk) 132
Narcissus op vrijersvoeten (Vestdijk) 9
Nederlandsche Federatie van Beroepsvereenigingen van Kunstenaars 69
Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum 8
Neve, G.P. de ZIE OOK Uitgeverij Contact 103, 128, 129, 130, 131
Nietzsche, Friedrich OOK 'Nietzscheaansche' 75, 76, 81 76 *Der Antichrist*
Nijgh en Van Ditmar, Uitgeverij 37, 57, 70, 130, 137
Nijhoff, Martinus OOK Pom 17, 18, 25, 29, 49, 52, 57, 60, 61, 63, 67, 69, 70, 71, 105, 107, 110, 111 (afb.), 112, 115, 118, 126, 127 (ill.) 112 *Awater;* 57, 71, 112 *Het uur u;* 112 *De vogels*
'Nijhoff-essay' ZIE *M. Nijhoff, Wandelaar in de werkelijkheid*
Nijhoff-Wind, A.H. 19

Nijlen, Jan van 10
Noordenbos, Dr. O. 18
N.R.C. (Nieuwe Rotterdamsche Courant) 16, 33
Oldenbarneveldt (Theun de Vries) 38, 117
Oldenberg, Hermann 101
Oldenburg ZIE Hermann Oldenberg
Onsterfelijken, De (reeks) 20, 55
Oome Jan ZIE J.L. van Tricht
Op jacht naar kristal (Theun de Vries) 15

Oranje [Huis van] 40
‘Oranjebarakken’, ‘Oranjehotel’ ZIE ‘Scheveningen’

Pascal, Blaise 75
Paulus 86
Paus', 'de 85, 93
PDA (Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort) 31, 141, 142
père Goriot, Le (Balzac) 71
Perron, E. du 50
Pijper, Willem 128
Pilatus ZIE *De nadagen van Pilatus*
‘piratenroman’ ZIE *Rumeiland*
‘piratenroman’ OOK ‘piraterie’ ZIE *Puriteinen en piraten*
Plato OOK ‘platonische Idee’ OOK ‘platonisme’ 10, 77, 83, 86, 119
Poe, Edgar Allan 18, 19, 20, 25 18, 19, 20, 25 *Fantastische vertellingen* (vertaling van Vestdijk)
Point counter point (Huxley) 33
Politiek en Cultuur (tijdschrift) 13
Pom ZIE Martinus Nijhoff
popes', 'de 104
Pos, Prof. Dr. H.J. 55, 57, 119
Pos, Willy [= Willem Ph. Pos] 33
Powys, John Cowper 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 39 28, 30 *A Glastonbury romance;* 30 *Wolf Solent*
Prominenten Reeks 11 (ill.), 12, 125
Proost, Dr. K.F. 18
Proust, Marcel OOK Proust-essay 20, 23, 25, 26, 27, 28, 39
psychanalyse 90, 94, 95
Puriteinen en piraten (Vestdijk) [‘piratenroman’, ‘piraterie’] 33, 35, 88
Pylon (Faulkner) 126, 130, 137

Quetzalcoatl 104

Rantwijk, Arthur van 19, 24, 28
‘relativiteitstheorie’ 45, 47, 122
‘religie’ OOK ‘religieus’ ZIE OOK *De toekomst der religie* 27, 28, 76, 80, 81, 83, 84, 85, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 99, 118, 121, 133
Rembrandt 92, 96
Rembrandt (Theun de Vries) 50
‘renaissance’ 40, 69
Rhys Davids, T.W. 101
‘Richard Beckford’ ZIE *Rumeiland*
Riezouw, B. 69
Rilke, Rainer Maria 25
‘Rilke-essay’ ZIE *Lier en lancet*
Ritter Jr., Dr. P.H. 55, 59
Robinson, E.A. 10, 119
‘Robinson-essay’ ZIE *Lier en lancet*
Rohrer, Verlag Rudolf M. 69, 70
Roland Holst, A. 69, 115
Roland Holst-van der Schalk, Henriette 115

Romains, Jules 43
Romein, Prof. Dr. J.M. 19, 24, 28
Romein-Verschoor, Dr. Annie 19, 24
Rondgang door het jaar (Vestdijk), sonnettencyclus uit *Gestelsche liederen* [‘almanakverzen’] 107
Rumeiland (Vestdijk) ZIE OOK *Die Fahrt nach Jamaica* 12, 16, 35, 41, 46, 54, 130, 132, 135
Rutger Jan Schimmelpenninck (Theun de Vries) 34, 37, 38

S. [= D.T. Spronk] ZIE Mr. A.S. de Leeuw
Sandberg, Jhr. W.J.H.B. 69
Sartre, J.-P. 54, 98 98 *La jeunesse d'un chef;* 98 *Le mur scarlet letter, The* (Hawthorne) 70, 71
‘Scheveningen’ [= Huis van Bewaring te Scheveningen] OOK ‘Oranjebarakken’, ‘Oranjehotel’ OOK ‘het gevang’ 56, 57, 62, 63, 69, 100, 134
Schildpadreeks 39
Schimmelpenninck, R.J. ZIE OOK *Rutger Jan Schimmelpenninck* 34, 37, 38
Schlick, Moritz 45
Schouw, De (tijdschrift) 54
schuldprobleem bij Dostojewski, Het (Vestdijk) 13, 20
schuttersmaaltijd, De (Vestdijk), sonnettencyclus uit *Gestelsche liederen* 107

‘seminarium’ ZIE ‘Gestel’
Seyss-Inquart, Dr. A. 97, 99
Shakespeare, William 18, 39, 67, 69, 103 18 *Hamlet;* 18 *Macbeth;* 18 *Two gentlemen of Verona*
Sint-Michielsgestel ZIE ‘Gestel’
Sjestow, Leo 75 75 *Crisis der zekerheden, Pascal, Dostojewsky, Husserl*
Sla de wolven, herder! (Theun de Vries) OOK ‘Babylon’, ‘Babylonische roman’ OOK Urukagina OOK ‘de Wolven’ 16, 41, 44, 46, 48, 60, 61, 63, 80, 81, 86, 87, 96, 99, 101, 103, 113
Slauerhoff, J. 10
S.M. ZIE W. Somerset Maugham
Snel, Rut 98
Soldiers' pay (Faulkner) 130, 131
Speenhoff, J.H. 20
Spengler, Oswald OOK ‘Spengleriaan’ 40, 75
Spronk, D.T. ZIE Mr. A.S. de Leeuw
Stalin, Joseph 85, 93, 104
‘Stawrogin’ ZIE F.M. Dostojewskij
Steinbeck, John 75 75 *The grapes of wrath;* 75 *Mice and men*
Stem, De (tijdschrift) 7, 9, 18
Stevenson, R.L. 13, 55 13 *Zeven gedichten* [vertaling van Theun de Vries in Groot Nederland augustus 1941]; 55 *Schateiland* [vertaling van Theun de Vries]; 55 *De zonderlinge geschiedenis van dr Jekyll en mr Hyde* [vertaling van Vestdijk]
Stiefmoeder aarde (Theun de Vries) 38
Stok, Zuid-Hollandsche Uitgeversmaatschappij Ad. M.C. 48 [uitgeefster van:] 48 Lowe, *De geschiedenis van Robin Stuart* [vertaling van Vestdijk]; 48 Mackenzie, *Jeugd wil leven* [vertaling van Theun de Vries]
Stols, A.A.M. (uitgever) 9, 25, 54
Strindberg, August 30
Stuiveling, Dr. G. 37, 38, 53 53 *Rekenschap*
Surrogaten voor Murk Tuinstra (Vestdijk) 100
Swaertreger, M. [= Theun de Vries] 140
Székely-Lulofs, M. 63

T. ZIE Tolstoj
tegels van de haard, De (Theun de Vries) 15, 18, 48, 50, 51, 52, 54, 76, 80, 87, 98, 99
Terug tot Ina Damman (Vestdijk) 17, 52, 77, 88, 117, 132, 133, 135
Thackeray, William Makepeace 71, 125 71 *Henry Esmond;* 71, 125 *Vanity fair*
Thanatos aan banden (Vestdijk) [‘een bundel van 60 pag.’] 142
Theunissen, Th. [= Theun de Vries] 37, 51
Thomas van Aquino 122
Tijd, Dagblad De 29
Tjalling [= Theun de Vries] 33, 34, 35, 37
Tod in Venedig, Der (Thomas Mann) 38
toekomst der religie, De (Vestdijk) OOK ‘de lezingen’ ZIE OOK brief nr. 60, nr. 61 en nr. 70 8, 101, 102 (ill.), 103, 104, 105, 112, 113, 118, 121, 124, 125, 126, 129, 133, 137
Tolstoj, L.N. 71, 126, 128 126, 128 *Anna Karenina*
‘tooneelspel’ 45
‘tooneelspelerskind’ 41, 42 (ill.)

Tourgenieff, I. 13
Tricht, J.L. van (uitgever) OOK Oome Jan ZIE OOK Van Loghum Slaterus' Uitgeversmaatschappij 20, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 38, 47, 49, 67, 69, 76, 105, 107, 124, 125, 126, 129, 130, 131, 133, 137
'troubadoursgedicht' ZIE *Madonna met de valken*

Uiteenzetting met Vestdijk (Theun de Vries) 9, 47, 48
Urukagina 101
'Urukagina' ZIE *Sla de wolven, herder! uur u, Het* (Nijhoff) 57, 71, 112

vader [= S. Vestdijk Sr.] 38, 52, 61, 125, 126, 128, 129, 130, 131
Valéry, Paul 74, 75
Vanity fair (Thackery) 125
VARA (Vereeniging van Arbeiders Radio Amateurs) 7
V.B. ZIE De Vrije Bladen
Veen, Uitgeverij L.J. 12
Velde, R. van der 18
Veldman, Harm 69
verminkte Apollo, De (Vestdijk) [‘een nieuwe Grieksche roman’] 88
Vernes, Aafje M. 141, 142
‘vertaling’ OOK ‘vertalen’ OOK ‘vertaler’ 9, 12, 13, 18, 19, 20, 23, 25, 28, 30, 53, 55, 103, 129, 130, 133
Verwey, Albert ZIE OOK *Albert Verwey en de Idee* 10, 15, 17, 20, 36 (ill.), 37
Vestdijk, S. passim
Vico, Giovanni Battista 75
vijfde zegel, Het (Vestdijk) ZIE OOK *Das fünfte Siegel* 12, 30, 39, 41, 117, 123, 132
vijf roeiers, De (Vestdijk) [‘een 2e Iersche roman’] 88
Villon, François 115
Vinci, da ZIE Leonardo da Vinci
vliegende Hollander, De (Vestdijk) 17, 23
Volksdagblad 13
Vox humana (Theun de Vries) 9, 27, 33, 47, 71, 119
Vries, Hendrik de 29, 30
Vries, Hubert René de 114 (ill.), 141, 142
Vries, Theun de passim [voor schuilnamen tijdens de Bezetting] ZIE Elias, Frans de Bruyn, Jan, Th. Theunissen, Tjalling
Vrije Bladen, De (tijdschrift) 18, 29
Vrije Katheder, De (tijdschrift) 69, 132, 144
Vrijers om Fokje (Theun de Vries) 15, 16, 18, 19, 28, 51
vrijheid gaat in 't rood gekleed, De (Theun de Vries) 135, 137, 142
vuuraanbidders, De (Vestdijk) OOK ‘roman over de 30-jarige oorlog’ OOK ‘de 80-jarige oorlog’ 70, 88, 101, 117, 124, 135, 137, 141, 142
vuurdoop, De (Theun de Vries) 103

Waals, Dr. J.D. van der 45, 47 45, 47 *De relativiteitstheorie*
Wagenvoorde, Hanno van 24
Wallenstein, Albrecht von 70
W.A.-man (Theun de Vries) 140
Werkman, H.N. 136 (ill.), 137
‘Wiarda-novelle’ ZIE *De freule* 12
Wiarda's', 'de OOK ‘Wiarda II’ OOK ‘Wiarda-kroniek’ [= *Stiefmoeder aarde* en *Het rad der fortuin* (Theun de Vries)] 38, 50, 54
Wijck, prof. van ZIE Prof. Dr. N. van Wijk
Wijk, Prof. Dr. N. van 13
Wijnaendts Francken-prijs, Dr. 31
Wilde lantaarns (Theun de Vries) 10, 12, 52, 53
Wilhelm, Kronprinz 105 105 *Erinnerungen*. Aus den Aufzeichnungen, Dokumenten, Tagebüchern und Gesprächen, hrsg. von Karl Rosner
Willebrands, A.F. 69
Wolf Solent (Powys) 30

Wölfflin, Heinrich 75
'Wolven' ZIE *Sla de wolven, herder!*
Woude, Johan van der OOK Joh. OOK Johan 12, 16, 24, 47, 48, 49, 58, 60, 61, 67, 69, 125, 130
Wybenga, Ds. K. 57

Z. ZIE Ziegler
Ziegler, Leopold 75, 85, 86, 101 75, 101 *Der ewige Buddho;* 75, 85, 101
Überlieferung
zwarte ruiter, De (Vestdijk) 11 (ill.), 12, 20